BOSNA

BROJ 3 1/2025 CIJENA/10 €

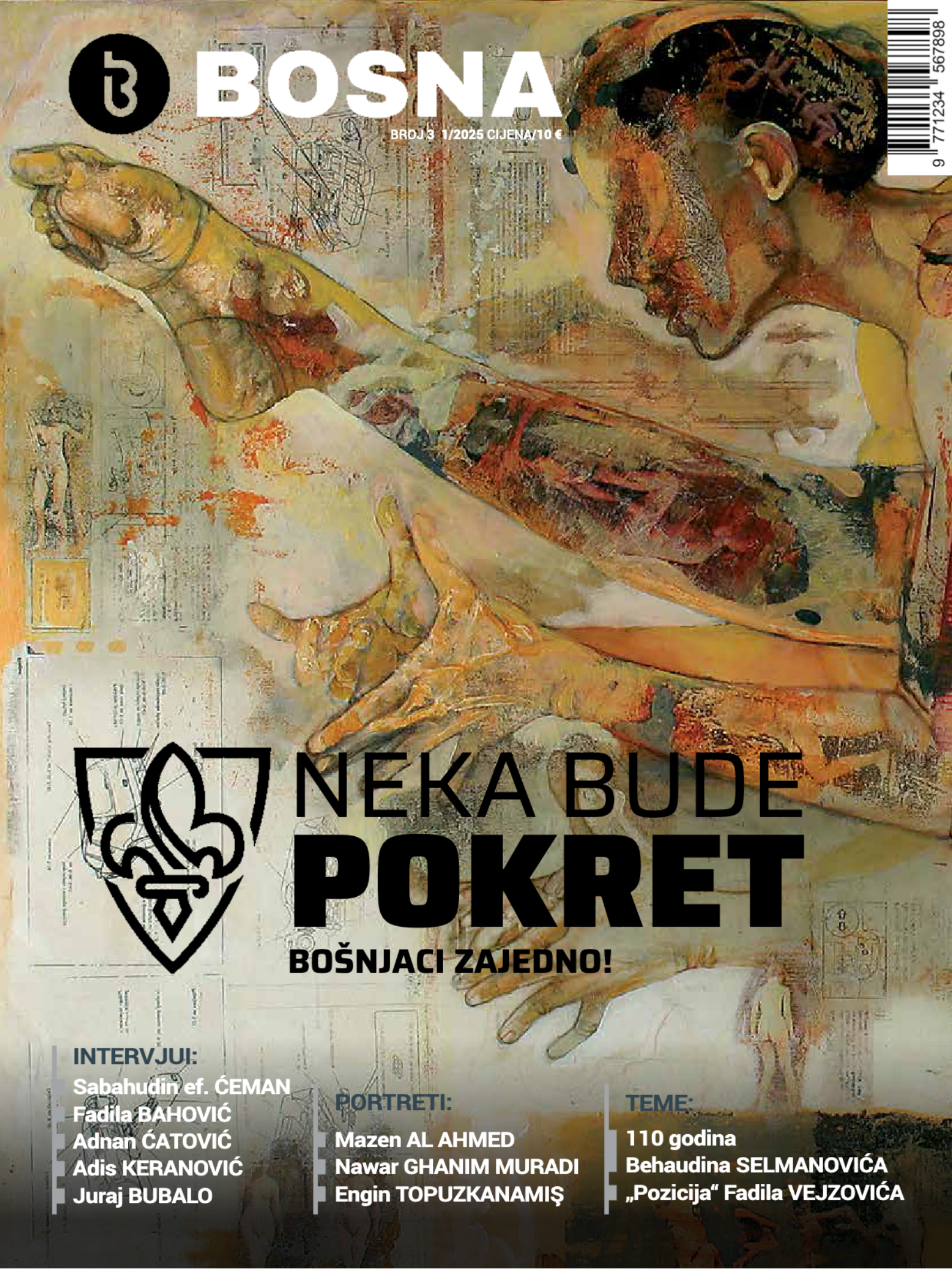

NEKA BUDE POKRET

BOŠNJACI ZAJEDNO!

INTERVJUI:

- Sabahudin ef. ĆEMAN
- Fadila BAHOVIĆ
- Adnan ĆATOVIĆ
- Adis KERANOVIĆ
- Juraj BUBALO

PORTRETI:

- Mazen AL AHMED
- Nawar GHANIM MURADI
- Engin TOPUZKANAMIŞ

TEME:

- 110 godina Behaudina SELMANOVIĆA
- „Pozicija“ Fadila VEJZOVIĆA

BOSNA

BOSNA BR. 3

БОСНА.

ISSN 2991-7735
Izdavač: *Bošnjačko nacionalno vijeće*
Adresa: *Bulatova 4, 10000 Zagreb*
Za izdavača: *Armin Hodžić*
Glavni urednik: *Filip Mursel Begović*
Uredništvo: *Faris Nanić, Edib Ahmetašević, Mahir Sokolija, Ermina Ramadanović, Nedim Hasić, Jakub Salkić, Elvir Resić, Stipe Majić, Nedim Kulenović, Tarik Ikanović, Ahmed Imamović*
Dizajn i prijelom: *Velija Hasanbegović*
Tisak: *Botaprint, Zagreb*
Web domena: *www.bosna.hr*
Naklada: 1000

2 SADRŽAJ

UVODNA RIJEČ
3 Filip Mursel Begović: *Šta će biti sa Bošnjacima kada se raziđe dim iz sarajevskih nargila barova?*

BOŠNJACI U HRVATSKOJ
4 Adnan Hodžić: *Nova bošnjačka politika je naša ideja o opstanku*

INTERVJUI
6 Mufttija Sabahudin ef. Ćeman: *Moramo graditi institucije za ljude, a ne od pojedinaca praviti institucije* (Razgovarao: Elvir Resić)
10 Fadila Bahović: *Tvrdoglavo se držim svojih načela poštenog i ponosnog življenja* (Razgovarao: Filip Mursel Begović)
14 Adnan Ćatović: *Narodi ne nestaju biološki, nego kad zaborave ko su i ko su bili* (Razgovarao: Jakub Salkić)
18 Adis Keranović: *Ponosno mogu reći što sam, tko sam i da sam apsolutno sve postigao svojim radom* (Razgovarao Stipe Majić)
22 Juraj Bubalo: *Kvantitetu imamo, kvalitetu manje, Malnar je zadnji hrvatski "putnik-istraživač"* (Razgovarao: Stipe Majić)

ESEJI
26 Faris Nanić: *Transhumanizam ili kako sam sebi prirediti propast*

TEME
30 Filip Mursel Begović: *Dao je nebu boju i slikao iskon umjetnosti Bošnjaka* (110 godina Behaudina Selmanovića)
33 Tarik Ikanović: *Crtao je pismo postojanja i slikao ono što svijet nije stigao izgovoriti* (o izložbi „Pozicija" Fadila Vejzovića)
36 Nedim Hasić: *Rudolf Tönnies, zaboravljeni arhitekta austro-ugarskog Sarajeva*
42 Ahmed Imamović: *Kako je Bosna i Hercegovina ušla u parlamentarnu povijest*
44 Nedim Hasić: *Sigurne zone UN-a bile su brana Evrope od izbjeglica, od Trnopolja su kanili napraviti „Varšavski geto"*

IN MEMORIAM
48 Ahmed Imamović: *Odlazak "Vidre" bošnjačke i hrvatske književnosti*
50 Filip Mursel Begović: *Unutarnje svjetlo Munira Vejzovića i dalje svijetli*

PORTRETI
52 Vesna Ivezić: *Tu sam kao neki most, znam gdje je granica i u hrvatskoj i u arapskoj kulturi* (o Mazenu Al Ahmedu)
56 Vesna Ivezić: *Nije bilo odbojnosti prema meni kao strancu, Zagreb je grad po mojoj mjeri* (o Nawaru Ghanimu Muradiju)
60 Stipe Majić: *Svaki instrument je most između jezika, duše i sjećanja* (o Enginu Topuzkanamışu)

PRIKAZI I KRITIKE
62 Almir Zalihić: *Sead Begović u ogledalu identiteta* (o knjizi „Nova kuća")
64 Ermina Ramadanović: *Sjećanja Ibrahima Kajana postala su naš amanet* (o knjizi „Samo prolaznik")
66 *Nacionalna koordinacija gradi kuće znanja* (o bibliotekama „Behar", „Biser" i „Ljiljan")
67 *Prvi cjeloviti pogled na ljepotu islamske umjetnosti u Bosni i Hercegovini* (o knjizi Kenana Šurkovića)
68 *Prva historija bošnjačke književnosti i pionirski pregled jednog milenijuma* (o knjizi Seada Šemsovića)
69 *Horozovićev labirint znanja i sjećanja kroz „definitivnu knjigu"* (o knjizi Irfana Horozovića)
70 *Mešićevi putokazi savjesti u vaktu duhovne pustoši* (o knjizi Mirze Mešića)
71 Alhena Hevešević: *Roman o posljednjoj bosanskoj kraljici koja nije pristala nestati iz historije* (o knjizi Armina Šetića)

AFTERMATH
72 Filip Mursel Begović: Elhamdulillah, ja nisam normalan

73 BOSNAINFO

Na naslovnici: *Fadil Vejzović, „Skok", detalj*

Tiskano uz financijsku potporu iz državnog proračuna Republike Hrvatske putem Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske

UVODNA RIJEČ

Filip Mursel Begović, glavni urednik

ŠTA ĆE BITI S BOŠNJACIMA kada se raziđe dim iz sarajevskih nargila barova

Postoji jedan neizgovoreni dogovor naših samoproklamiranih intelektualaca i kvaziduhovnjaka: ako me nešto smiruje, to je dovoljno da bude opći standard. Samo ne pitaj, bona, previše. Mudriji prije nas su u kriznim situacijama po narod i državu reagirali intuicijom, ili možda slutnjom, koja se provjerava trudom, znanjem, djelom i, na koncu, razumom.

Danas je to vulgarizirano na razini emocionalnog komoditeta u kojemu više nije bitno da li je nešto tačno, već da li prija. Ono što uznemirava, to se preskače. Ono što grije opušak onoga što se percipira kao srčana duša, e, to se dijeli i čeka se sadaka lajkova po društvenim mrežama. Ono što poziva na odgovornost, to se blokira. Ili još gore - one koji upozoravaju na opasnost se proganja, a one koji nude maglu pušta se da nas teroriziraju svojom pameću.

Sve što pruža privid sklada, što ne zahtijeva promjenu, što ne izaziva, to je naš mali apaurin. I tu se i nacionalni autoimunitet i vjera više ne razlikuju od pilule; ne liječe, nego samo smiruju. Na kratko.

U međuvremenu Bošnjaci osnivaju udruženja, fondacije, stranke, sklapaju neprincipijelne koalicije, mlatare jedni druge u beskraj, iz ciklusa u ciklus svađaju se oko cijene ovogodišnjeg kurbana. Dok se država rastura, ne dao Bog da se traži smisao i odgovor na to zašto se nalazimo u slobodnom padu. To remeti poredak. Smisao, naime, otvara pitanja.

Samo da nam je biti rahat. Da nam prede ugoda kao mačka.

Umjesto da potragu za novim odgovorom shvatimo kao unutrašnje razaranje laži, mi je koristimo kao zaštitni sloj protiv stvarnosti. I zato nas je više u nargila barovima s citatima o saburu nego u bibliotekama s pitanjima o odgovornosti. Jer kad si smiren šišom niko te ništa ne pita. Ni ti sebe. Ni jaran tebe. Dok se ne raziđe dim, pa se čude kako smo propali i ne krenu očajavati.

Naš narod, Bošnjaci muslimani, zapeo je u toj pogubnoj estetizaciji. Na razmeđu Istoka i Zapada, gdje bi iz napetosti mogao nastati biser, mi smo odlučili ispolirati onaj lažni i staviti ga na džemper satkan od građanskih utopija multikulturalnosti. Uspjeli smo od finog tkanja naše nacionalne kulture napraviti grubu čohu neartikuliranih i razdirujućih osjećaja.

Dobili smo bošnjačku verziju jeftine utjehe u kojoj se rodila nova kasta „halal“ narcisa. Ne preispituju više grijehe, nego pažljivo upakovanu „čistoću“. Kao da se spremaju snimiti reklamu. Ne vjeruju više u vlastitu tradiciju, ali imaju spremnu kanonadu samopromotivnih citata s kojom će vas zatući. Njihove riječi ne nose suštinu, ali su umirujuće na razini forme. Njihove poruke nisu u potrazi za istinom, ali su savršeno brendirane.

Taj novi sloj bošnjačke samoprezentacije ne nosi više ni knjigu ni amanet, nosi ambalažu onoga što je bio. A kako stvari stoje, svi su bili begovi i age, i muhtari, i ulema. Ne znaju ko je bio Safvet-beg, ali znaju gdje je dobro svjetlo za snimanje kratkog mišljenja o svemu što vam može pasti na pamet. Pišu i knjige od svojih Facebook statusa pa ih prodaju kao mudrost, ili još gore, kao književnost. Platiš par stoja i proglase te genijem i „novom nadom“.

To su novopečene elite fine muslimanske raje koje govore o tradiciji kao o brendu. Sve zvuči tako humano, moderno, inkluzivno - samo nigdje tragova stvarnog sadržaja, truda, dileme, stida.

Zapravo, čitava ta elita bošnjačke samosvijesti danas je konglomerat kiča i šunda s minimumom intelektualne odgovornosti. I zato ničiu portali bez potrebe za mišljenjem, udruženja bez potrebe za projektom, javni nastupi bez potrebe za porukom. Neka nas, ba. Šta ima veze.

Govore da žele „priču o nama“, ali se ne usuđuju upitati: „Ko smo mi kad nas ogališ od samopromocije i ubitačnog kola egoizama koji jedni drugima zapliću noge?“

Taj narod o kojem tako često govore, zapravo im najčešće smeta. Jer narod ne zna složiti rečenicu kao iz grant-aplikacije. Jer naš narod, ta tiha većina, zna šutjeti i kad mu je teško, i kad mu je neprijatno. Kada im tvrda bosanska glava prokuha kao bosanski lonac, kada shvate da su bolji od elite, tada se događaju čuda. Tada iz naroda izađe neko njihov i postavi neke nove standarde.

Dakle, problem Bošnjaka nije samo politički. Nije ni historijski. Nije čak ni vjerski. Naš problem je što smo duhovno umorni od ponavljanja forme, a prestravljeni sadržajem. Lijeni da tražimo novo. Lakše nam je biti rahat nego loviti tragove istine. Lakše je biti dobar sa svima i osuditi se na beskralježnjaka nego biti pravedan i zamjeriti se nepravednicima i licemjerima.

Na drugoj strani je ona tiha većina. Ljudi koji poste bez selfija. Koji vjeru ne nose kao logo, nego kao teret i odgovornost i mnogo se kaju. Njih se ne vidi, ali oni drže konstrukciju. I kad se sve sruši, oni će je opet podići. Ne zato što imaju strategiju. Nego zato što imaju naviku da se ne predaju. ●

Bošnjaci su zarobljeni u estetiziranoj letargiji, gdje dim nargile i citati o saburu zamjenjuju duhovnu odgovornost. Umjesto samopromocije i kič-identiteta, potrebna nam je aktivacija tihe većine koja bez buke nastavlja potragu za iskrenošću što omogućuje dostojanstveno preživljavanje

Terenske bilješke s jednogodišnje koordinacije

NOVA BOŠNJAČKA POLITIKA je naša ideja o opstanku

Donosimo bilješke Adnana Hodžića, terenskog koordinatora Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Hrvatskoj, o godini pokreta, zajedništva i konkretnih rezultata. Od iftara i kulturnih centara do novog izdavaštva i udžbeničke politike. Tekst dokumentira kako je ideja Bošnjaci zajedno postala stvarnost. Bez političkih privilegija i naslijeđenih fotelja, iz terena je izrasla nova generacija bošnjačke politike – ona koja ne glumi državu u državi, nego živi vlastitu zajednicu. Hodžićev glas je proistekao iz naroda i definira novu epohu bošnjačkog djelovanja u Hrvatskoj.

PIŠE: Adnan Hodžić, *terenski koordinator Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj*

Nisam od pera. Ali jesam čovjek od puta. Iza mene su desetine hiljada kilometara. Autobusi, kombiji, automobili, dvorane, svečane sale, ali i podrumi. Pozivi, spiskovi, beskrajni razgovori. Više ljudi nego dana. Više sastanaka nego ručkova. I sve to zbog jedne stvari: da se Bošnjaci u Hrvatskoj konačno čuju i povežu. Da prestanu preživljavati na listi za čekanje.

Bio sam na iftarima u Zagrebu, Karlovcu, Puli, Gunji, Splitu, Vodnjanu, Dubrovniku... Bilo je mjesta gdje su Bošnjaci po prvi put čuli da imaju nekoga svoga — ne samo ime i funkciju saborskog zastupnika, nego čovjeka koji im dolazi, sluša ih i vraća im se. Lica s tih skupova ne zaboravljam: osmijesi što pomiješani sa suzama. Ljudi koji nisu mogli vjerovati da neko dolazi bez da traži, bez da uzme, bez da nestane. Ljudi koji kažu: „Otkako nam obećaju, ovo je prvi put da je neko ispunio i još nam se vratio da nam podnese izvještaj.“

I to je za mene politika. Ne vlast. Nego povjerenje. Ne funkcija. Nego služenje vlastitom narodu. Jer kad ti narod otvori vrata na izborima, ne bi trebao ulaziti da bi sjedio, ulazi se da bi radio. Da doneseš nešto što nije tvoje, nego njihovo. I kad odeš, da ostane neki trag. Ne tvoj, nego njihov.

Moje ime je Adnan Hodžić. Terenski sam koordinator Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj – „Bošnjaci zajedno“. Nisam doktor nauka. Nisam politički govornik. Ali sam čovjek koji zna kako izgleda kad dođe saborski zastupnik u mjesto gdje Bošnjaci nikada nisu imali nikoga svoga. I kako izgleda kada prvi put izgovorimo: ovo je naš prostor, ovo je naš glas.

I pritom ne mislim na govorancije i mahanje zastavama. Mislim na nešto stvarnije; na osjećaj da pripadaš nečemu što ima budućnost i čega se ne sramiš. Na ključeve koje predamo zajednici. Na prostorije gdje više niko ne pita “šta mi ovdje tražimo”, nego gdje znamo da smo svoj na svojemu.

Ja sam samo jedan od Bošnjaka u Hrvatskoj koji je nešto sanjao. Nisam sjedio po odborima, nisam imao babu da mi postavi zlatnu stolicu, onu koju neki nasljeđuju generacijama, pa nam još traže da ih poštujemo zbog toga. Moj put nije silazak s pozicije, nego uspon s terena.

A taj “prostor”, o kojem govorimo, nisu kvadrati ni kvake. To su naši kulturni centri. Mjesta koja moraju biti prostori žive kulture, kako je jasno rekao predsjednik Nacionalne koordinacije, Bermin Meškić. I mi to svi znamo. Ne znače nam ništa centri koji su prazni. Nismo ih gradili za fotke, nego za ljude. Da se okupljamo, učimo, slavimo Bajram, govorimo bosanski, čuvamo se i razvijamo.

Kupili smo ih. I to ne san — nego zbilju: centar u Labinu, u Sisku, u Vojniću, uskoro u Gunji, Zagrebu, Puli, Dubrovniku... Otvorili smo prostor u centru Zagreba. Imamo ono što nikada ranije nismo imali.

Ali ništa od toga ne pripada meni. Ne pripada ni saborskom zastupniku Arminu Hodžiću. Ne pripada ni Berminu Meškiću. Pripada Bošnjacima u Hrvatskoj. I samo onda će to sve trajati — kad pripada narodu, a ne funkciji.

Na putovanjima srećemo i naše majke, sestre i žene, one koje su prve dočekale, a posljednje tražile išta za sebe. I njima dugujemo nuditi radost u prostorijama koje smo otvorili.

Ova godina nije bila samo godina sastanaka i otvaranja. Bila je godina pokreta. Godina u kojoj je ono *“Bošnjaci zajedno”* iz stomaka postalo nešto što razumijemo i volimo. Nismo ga mi smislili kao slogan. To je bio osjećaj. A onda smo shvatili da je to jedini način. Ne može se bez zajedništva. I ne može se bez politike.

Jer kad kreneš u izradu udžbenika, to je obrazovanje. Ali kad ti neko omogući da ga napraviš, to je domen politike i za to ti treba tvoj saborski zastupnik. Kad imaš nastavnicu, to je kadar. Kad imaš dijete koje uči bosanski, to je budućnost. A sve to zajedno — to je ideja o opstanku.

S lijeva na desno - Armin Hodžić, Tarik Hajdarević i Adnan Hodžić

Zato nismo krenuli samo u simbolične projekte, nego u strukturne promjene. Albanci su u Hrvatskom saboru bili devet godina. Mi, tek godinu dana. A već imamo nastavničko-stručni tim za udžbenike koji vodi naša dr. Ermina Ramadanović. Znate li za nju?

Ona je, među ostalim, koautorica Hrvatskog pravopisa, stručnjak najvišeg ranga koja radi u Institutu za hrvatski jezik. Neko koga bismo u drugim vremenima možda i otjerali svojim nepodnošljivim osjećajem za stalno stvaranje unutarnjeg nereda i haosa. Ali sada, ne. Sada je prepoznala sebe u našim aktivnostima, a i mi smo konačno naučili da prepoznamo svoje najbolje ljude. Ne da im postavljamo zamke, da ih obezvrijeđujemo, nego da im otvorimo vrata. Da im pokažemo da mogu djelovati bez da gledaju beskrajne svađe, jalove rasprave i nepovjerenje u našim organizacijama.

Kada je Koordinacija krenula u program udžbenika, osjetio sam to kao prelomni trenutak. Kao da smo nadmašili sebe. Ili barem prijašnje sebe. To ne smijemo zaboraviti. To znači da sazrijevamo. I da to sada treba sačuvati, graditi, širiti. Ne zbog funkcija, ne zbog islikavanja. Nego zbog djece koja će tek učiti o sebi na svom jeziku. I znati — neko je prije njih napravio taj iskorak.

Bili smo u Krajini. Bili smo u Banjoj Luci. U Sarajevu. Znam kako gori srce kad iz Zagreba idemo u Bosnu. I znam koliko je to put — i bukvalno, i metaforički. Jer *nova bošnjačka politika* nije samo u Hrvatskoj. To je putanja koja spaja ono što je historija pokušala rastrgati. Spaja instituciju s licem, sjever s jugom. Spaja pamet s terenom. Na tim putovanjima nismo nosili samo sebe. Nosili smo naše knjige. Naše novopokrenuto izdavaštvo Nacionalne koordinacije. Naslove koji su važni ne samo za Bošnjake u Hrvatskoj, nego i za Bosnu samu. Nosili smo i ovaj naš časopis, *Bosna* — jedini tiskani bošnjački list na svijetu koji drži do standarda. I ne sramimo se to reći.

Ponosni smo na to. A tek smo krenuli.

Nosimo poruku: nismo zaboravili ko smo i gdje pripadamo. I ne dolazimo praznih ruku. Dolazimo sa sadržajem, s trudom, s identitetom koji nije samo deklaracija, nego plod rada i međusobnog povjerenja. Želim reći da svi osjećamo šta je naš korijen, šta je naša matica, otkuda crpimo i nacionalnu i duhovnu snagu. Država Bosna i Hercegovina.

Mi nismo savršeni. Imamo pogrešaka. I o tome je govorio predsjednik Nacionalne koordinacije Bermin Meškić na Bajramskom sijelu u Zagrebu gdje se okupilo preko 600 ljudi. Ne da se pravda već da se istakne da smo ljudi, da je ovo jedan proces u kojemu mi ne možemo preko noći ispraviti desetljeće zanemarivanja. Ponekad ne stignemo sve. Ponekad se i porječkamo. Ali se ne raspadamo. Jer smo naučili da se ustaje kad se padne. I da se dalje može samo ako niko ne misli da je veći od zajednice.

Mi smo oni koji vjeruju u ono što smo istakli kao svoj simbol i svoje ime — Bošnjaci zajedno. To je i obaveza koju imamo prema onima koji tek dolaze. Da nećemo ponovo postati stranci jedni drugima. Da nećemo opet gledati kako drugi pišu našu priču. Da ćemo se držati zajedno, ne zato što smo plagijati jedni drugima, nego zato što znamo da bez zajedništva nema ni opstanka ni napretka.

Mladi su tu. I nisu tu da čekaju. Tu su da rade. I da se ne izvine zbog toga što znaju, što imaju energiju, i što ne pitaju za dozvolu da se pomjere granice mogućeg. Ako neko ima problem s tim, nije problem u nama.

Nova bošnjačka politika u Hrvatskoj? To je kad ne tražiš dozvolu, kad ne zamuckuješ dok izgovaraš svoje ime. To je kad ti Nacionalna koordinacija nije krov ni tutor već motor. Kad ne glumiš državu u državi, kad ti saborski zastupnik ne kaže „država sam ja“, nego živiš zajednicu. I kad znaš da nema natrag.

Zato ostajemo zajedno. I idemo dalje. ●

Dr. Sabahudin ef. Ćeman,
muftija Islamske zajednice u BiH
za Sjevernu Ameriku

MORAMO GRADITI INSTITUCIJE ZA LJUDE, A NE OD POJEDINACA PRAVITI INSTITUCIJE

Institucija mora nadživjeti sve nas. A za to je neophodno da razvijamo međusobno povjerenje, posebno među generacijama naših džematlija, da ovi koji su mlađi uvažavaju starije, a da stariji važne procese sve više prepuštaju mlađima.

RAZGOVARAO: Elvir Resić

Dr. Sabahudin ef. Ćeman muftija je Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini za Sjevernu Ameriku. Njegovi su porijeklom iz Tešnja, a on je rođen u Sanskom Mostu, gdje mu je otac radio kao imam. Gazi Husrev-begovu medresu završio je 1989. Od 1980. godine živi u Prijedoru, gdje je nakon završene medrese radio kao imam u Gornjoj Puharskoj. Na početku Agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu odveden je u logor sa drugim Bošnjacima toga kraja. Na službovanje u SAD došao je 1993. godine. Na mjesto glavnog imama za Sjevernu Ameriku postavljen je 2012. godine, a do tada je obavljao dužnost generalnog sekretara Islamske zajednice Bošnjaka Sjeverne Amerike. Odlukom Sabora Islamske zajednice u BiH, a na prijedlog reisu-l-uleme dr. Huseina ef. Kavazovića, 28. aprila 2018. godine imenovan je za muftiju za Sjevernu Ameriku.
Fakultetsko obrazovanje stekao je na Graduate Theological Foundation u South Bandu, Indiana, gdje je 2009. godine diplomirao na Odsjeku za islamsku vjeronauku (Bachelor of Religious Education in Islamic Studies). Master studij uspješno je završio 2011. godine na Graduate Theological Foundation u South Bandu i stekao zvanje magistra islamskih nauka (Master of Theology in Islamic Studies). Zvanje doktora islamskih nauka (PhD in Islamic Studies) stekao je 2017. godine nakon uspješne odbrane doktorske disertacije naslova *Fiqh Issues of Bosniak Community in the West*, tj. *Fikhski problemi Bošnjačke zajednice na Zapadu*. Oženjen je i ima dva sina.

BOSNA: Zamolio bih Vas da prokomentirate trenutno stanje u američkom društvu nakon pobjede predsjednika Trumpa. Šta možemo očekivati u odnosu prema bošnjačkoj zajednici u SAD, i u odnosu prema Bosni i Hercegovini?
ĆEMAN: To jeste sigurno tema koja zanima mnoge, i u Americi i širom svijeta. Evidentno je da se s ovim drugim izborom predsjednika Trumpa stvari dešavaju na način na koji ni američka administracija nije navikla. Ogromna su bila očekivanja jer su se izgovarala krupna obećanja. Sad su ljudi uglavnom zatečeni. Teško je dati procjenu kakav će bit ishod svega toga. Kao neko ko tamo živi i ko je do sada svjedočio a i učestvovao na sedam predsjedničkih izbora, mogu samo reći ova će sadašnja vlast definitivno biti zapamćena, samo još nisam siguran kako, da li po dobrim ili po lošim promjenama. Jedno je pitanje ekonomije i stanja stanovnika SAD-a, a drugo je pitanje međunarodnog političkog utjecaja i odnosa s drugim državama u pogledu geopolitičkih procesa. U oba aspekta novi je predsjednik zauzeo sasvim novi pristup, koji se gotovo svakodnevno mijenja tako da ne možemo praviti pravu procjenu. Demokrati su izgubljeni, ne znaju na šta da reagiraju jer ima toliko stvari – od kršenja Ustava do nepoštivanja odluka suda. S druge strane, većina republikanaca je u strahu. Kad se ne slažu s nekim njegovim odlukama, ne govore to javno jer se plaše reakcija samoga Trumpa i njegovih najbližih saradnika. Američki političari ne znaju šta da rade – da li da budu dio aktuelnih procesa ili da im se suprotstave. Zato je nemoguće znati u kojem će to sve pravcu ići, i u američkom društvu i na međunarodnoj sceni.
Obećao je da će prvi dan zaustaviti rat između Rusije i Ukrajine, a nakon više od 100 dana čini se da čak i odustaje od tog problema. S druge strane, postoje određene stvari koje se mogu vidjeti kao pozitivne. Što se tiče BiH, ne mislim da će se tu nešto bitno promijeniti i očekujem da će odnos prema našoj domovini i njenom suverenitetu ostati isti. Mislim da je nama mnogo veće iskušenje sama naša zrelost ili nezrelost i mogućnost funkcioniranja države na osnovu Dejtonskog sporazuma.

BOSNA: U kojoj su mjeri Bošnjaci u Americi politički aktivni?
ĆEMAN: Za mene je porazno koliko malo se naših ljudi registrira za glasanje u Bosni i Hercegovini, a te brojke nisu puno drugačije ni kad je riječ o glasanju u SAD-u. Neki smatraju da taj njihov glas nije bitan, da se nikakve promjene ne mogu napraviti, ali ja mislim da je to naše i pravo i obaveza. Mi čak imamo gradove, kao što je Bowling Green u državi Kentucky ili Utica u državi New York, gdje Bošnjaci mogu odlučiti ko će biti gradonačelnik jer ih ima u procentu stanovnika dovoljno da budu odlučujući faktor. Također, u mnogim drugim sredinama, Bošnjaci mogu značajno utjecati, čak biti i odlučujući faktor, prilikom izbora kongresmena. Nažalost, naša svijest još uvijek nije na tom nivou. Neki Bošnjaci nisu uzeli ni američki pasoš, imaju tzv. "zeleni karton", koji im omogućava sva prava osim glasačkog. Američka administracija nije sprečavala da neko zadrži svoje državljanstvo i uzme američko, što je velika prednost u odnosu na iseljenike u mnoge evropske ili druge zemlje. Zato ja smatram da je naša dužnost da smo registrirani za glasanje u Americi, a u isto vrijeme da se držimo naše odgovornosti prema Bosni i Hercegovini. Nažalost, razočaravajući je naš odnos prema aktivnom biračkom pravu. Nadamo se da će naše mlade generacije imati drugačiji pristup. Ta se promjena možda već osjeti, s tim da su njihovi pogledi i razmišljanja drugačiji od prvih generacija useljenika.

Za mene je porazno koliko malo se naših ljudi registrira za glasanje u Bosni i Hercegovini, a te brojke nisu puno drugačije ni kad je riječ o glasanju u SAD-u. Neki smatraju da taj njihov glas nije bitan, da se nikakve promjene ne mogu napraviti, ali ja mislim da je to naše i pravo i obaveza. Mi čak imamo gradove, kao što je Bowling Green u državi Kentucky ili Utica u državi New York, gdje Bošnjaci mogu odlučiti ko će biti gradonačelnik jer ih ima u procentu stanovnika dovoljno.

BOSNA: Kako je izgrađivan sistem Islamske zajednice Bošnjaka Sjeverne Amerike, od prvih džemata do jedne vrlo respektabilne i ozbiljne krovne organizacije koju imamo danas?
ĆEMAN: Duga je to historija. Naši su ljudi u Chicagu još 1906. godine registrirali organizaciju Džemijetul Hajrije, koja je prva

uopće muslimanska organizacija u Americi. Osnovana je kako bi prvim useljenicima pomogla da riješe dva ključna pitanja – kako da se liječe i kako i gdje da se ukopaju. Prva naša džamija napravljena je u Chicagu 1967. godine, gdje je prvi imam bio Ćamil ef. Avdić. Ta je zajednica kasnije izgradila džamiju u elitnom predgrađu Chicaga, u Northbrookeu, gdje je kasnije imam bio naš bivši reisu-l-ulema dr. Mustafa ef. Cerić, a nakon njega dr. Senad ef. Agić. Danas je imam dr. Hazim ef. Fazlić.

Stara emigracija iz Plava i Gusinja uspostavila je džemat u New Yorku, a džamiju su otvorili 1991. godine. Bajram ef. Mulić bio je njihov prvi imam. Na području Kanade, u Torontu, postojao je tzv. Hrvatski islamski centar koji i danas postoji, a Gazi Husrev-begova džamija u Torontu, formirana je 1982. godine. To su bila četiri džemata prije 1995. godine. U februaru 1993. dolaze prve izbjeglice iz BiH i do 1996. u Sjevernu Ameriku stiže oko 200.000 Bošnjaka. U drugom valu od 1998-2001 dolazi još izbjeglica na područje Sjeverne Amerike tako da sada živi oko 300 hiljada Bošnjaka u SAD-u i oko 50 hiljada u Kanadi. Od 1995. počeli su se formirati džemati: u Detroitu, Grand Rapidsu i drugim mjestima širom Amerike. Kada smo 2003. godine formirali krovnu organizaciju pod nazivom Islamska asocijacija Bošnjaka Sjeverne Amerike (IABNA) imali smo 13 džemata. Tada je glavni imam za SAD bio dr. Senad ef. Agić, za Kanadu Taib ef. Pašanbegović, dok je predsjednik IABNA-e bio Bajram ef. Mulić. U sljedećih 10-ak godina nicali su džemati širom Sjeverne Amerike, da bismo danas u sastavu Islamske zajednice Bošnjaka Sjeverne Amerike (IZBSA ili eng. ICNAB) imali 65 džemata. Postoje i tri bošnjačka džemata koja nisu u sastavu Islamske zajednice u BiH. Od 2012, kada sam imenovan za glavnog imama, pokrenuli smo administrativnu reorganizaciju zajednice i džemata.

Budući da su džemati stihijski nastajali, imali smo različite pravilnike, statute. Prvo smo došli do promjene imena jer nismo smatrali da smo asocijacija nego zajednica. Danas smo organizirani kroz četiri medžlisa u muftijstvu kojima džemati pripadaju. Oformili smo urede za izdavačku djelatnost, za hadž i za vjerske poslove. U svakom segmentu funkcioniramo na osnovu Ustava Islamske zajednice u BiH i svi su naši akti usaglašeni s pravnom službom Rijaseta IZ u BiH. Naša je veza veoma jaka jer smatramo da možemo opstati samo ako smo dio institucionalnog organiziranja. Nama nije bio problem formirati džemate zbog jake volje i truda pojedinaca u gradovima gdje su naši džemati sa njihovim Imamima, ali je krucijalno da to institucionalno objedinimo. Za naš je opstanak ključno da gradimo institucije za ljude, a ne da pravimo institucije od ljudi. Institucija mora nadživjeti sve nas. A

Moja je procjena da se 99% naših ljudi neće vratiti da živi u BiH i to je realnost koju trebamo prihvatiti. Zbog toga je važna integracija. U isto vrijeme moramo biti sigurni da naša veza sa IZ u BIH i sa domovinom bude jaka kako bismo sačuvali nacionalni, duhovni i kulturni identitet, za šta smo mi konkretno i odgovorni jer džemati IZ su jedine organizacije u dijaspori koje imaju kontinuitet i opstaju.

za to je neophodno da razvijamo međusobno povjerenje, posebno među generacijama naših džematlija, da ovi koji su mlađi uvažavaju starije, a da stariji važne procese sve više prepuštaju mlađima.

BOSNA: Postoji li saradnja s drugim zajednicama u Americi?

ĆEMAN: Postoji ponegdje, ali je to više na lokalnom nivou. U svakom gradu postoje i drugi džemati, nebošnjački, a ponegdje u džematskim odborima zajednički djeluju Bošnjaci i pripadnici drugih muslimanskih naroda. Kad je riječ o saradnji s nemuslimanskim zajednicama i međureligijskom djelovanju, također imamo različite pristupe od mjesta do mjesta. Volio bih da se to promijeni i da sistemski radimo na toj vrsti integracije. Individualna i porodična integracija je završena jer u Sjedinjenim Državama u prosjeku živimo 25 godina. Možemo reći da nastavu u našim mektebima pohađaju američka djeca, koja su bošnjačkoga porijekla. Džemati trebaju biti mjesta koja će čuvati našu vjeru i naš identitet, ali ujedno biti glavni sudionici u svim dešavanjima u lokalnoj zajednici. Samo tako možemo biti relevantni i očekivati dugotrajni opstanak naših džemata i cijele zajednice na području Sjeverne Amerike. Moja je procjena da se 99% naših ljudi neće vratiti da živi u BiH i to je realnost koju trebamo prihvatiti. Zbog toga je važna integracija. U isto vrijeme moramo biti sigurni da naša veza sa IZ u BIH i sa domovinom bude jaka kako bismo sačuvali nacionalni, duhovni i kulturni identitet, za šta smo mi konkretno i odgovorni jer džemati IZ su jedine organizacije u dijaspori koje imaju kontinuitet i opstaju.

BOSNA: Koje su najkrupnije aktivnosti koje organizira IZBSA?

ĆEMAN: To su prije svega Susreti Bošnjaka, koji su originalno prvi put organizirani 1995. godine u Torontu. A 2000. godine prvi put dolazi do spajanja Bošnjaka Kanade i SAD-a. Tada su Susreti održani u Chicagu. Te je godine formiran i Kongres Bošnjaka Sjeverne Amerike, čiji je cilj bio da se bavi ovim drugim segmentima našeg identiteta, osim vjerskog. Od tada do danas održavamo ovu veliku manifestaciju, a od 2015. IZBSA kao krovna organizacije nosilac je organizacije. Do tada su to bili pojedinačni džemati. Takve manifestacije, kako ja to vidim, moraju imati za cilj čuvanje kompletnog identiteta – jezika, tradicije, kulture, svega onoga što nas čini Bošnjacima. U posljednjih nekoliko godina Susreti su podignuti na visok nivo. Bude to jedan prelijep vikend, sa oko 1.000 do 1.500 učesnika i gostiju. Imamo tu vjerska predavanja, predavanja o genocidu, kulturi, tradiciji i o nacionalnom identitet. Budu upriličeni programi za omladinu, za žene, smotre folklora, horova. Ove godine

Susreti će biti u Jacksonvilleu na Floridi, prvog vikenda u mjesecu septembru.
Drugi važan projekt je Mala medresa, koji traje već dvanaest godina. Kroz tu aktivnost je omogućeno našim tinejdžerima uzrasta od 14 do 18 godina da provedu dvije sedmice u visočkoj medresi Osman ef. Redžović, gdje sam program podrazumijeva nastavne časove i posjećivanje gradova i upoznavanje kulture. To je projekt koji nam daje najljepše rezultate. Pokazalo se da je to najbolji način kako našu omladinu povezati s domovinom. Na lokalnom nivou organiziraju se brojni manji programi i manifestacije, od obilježavanja vjerskih blagdana i državnih praznika do raznih kulturnih, obrazovnih i zabavnih programa.

BOSNA: Mnogi naši ljudi uspješni su biznismeni, menadžeri, stručnjaci u velikom kompanijama. Možemo li mi u Bosni i Hercegovini bolje iskoristiti njihove kapacitete, znanje, sposobnosti?
ĆEMAN: Allah, dž. š., omogućio je da naši ljudi dođu u Sjevernu Ameriku gdje su dobili priliku da se obrazuju na visokom nivou, zbog čega su naši Bošnjaci izuzetno uspješni u različitim sferama profesionalnog i poslovnog života. Isprva sam očekivao da ćemo mi to u domovini moći iskoristiti. Kada se o tome govori, vidi se da s obje strane postoji želja, ali se na kraju ostvari veoma malo. U sjevernoameričkoj kulturi, kao i u administraciji, stvari se rješavaju na jednostavan način, dok je to kod nas drugačije. Uspješni poslovni ljudi se razočaraju kada žele investirati novac jer naiđu na određene zapreke koje im onemogućavaju da budu uspješni u svom poslu. Bespotrebno gube vrijeme, a svima je poznata američka izreka da je vrijeme novac. Kad je riječ o stručnjacima koji su prepoznati u Americi, postoji problem u shvatanju sistema i nadam se da ćemo ga nekada prevazići. Naprimjer, kada se u Americi neko obrazuje u jednoj nauci i tome se posveti, on postaje ekspert za tu oblast i prepoznat je kao takav, a njegovo mišljenje postaje validno, ali samo u onome što mu je struka. Kada dođe u domovinu, osjeti da to njegovo znanje nije prepoznato jer na Balkanu ljudi često misle da su stručnjaci za sve. To je bitna razlika, koja je često prepreka za realizaciju značajnijih poslova. Zato nema dovoljno saradnje i komunikacije, niti se znanje sa Zapada dovoljno koristi. U isto vrijeme, mislim da se naši stručnjaci iz Bosne I Hercegovine nisu dovoljno predstavili u SAD-u. Dakle, bogatstvo imamo, ali nismo našli pravu metodu kako da ga iskoristimo.

BOSNA: Šta je s bosanskim školama, nastavom bosanskoga jezika, historije, bošnjačke kulture? Imate li udžbenike, nastavni kadar, programe?
ĆEMAN: Nemamo puno džemata koji su tome posvetili dovoljno pažnje. Sve se svodi na mekteb, što nije najbolji pristup. Imamo nekoliko bosanskih škola i pojedinaca koji se žrtvuju i uporno rade, ali na nivou zajednice to nije dovoljno.
Jedan od problema je i nedostatak adekvatnih udžbenika i neusklađenost. Evo, prošle godine je usvojena rezolucija u UN-u o Genocidu u Srebrenici. Ona nije obavezujuća za države, ali nama daje mogućnost da uđemo u obrazovni sistem. Mi bismo mogli pokrenuti inicijativu da se o Genocidu uči u američkim školama, ali je glavni preduslov za to da imamo udžbenike, koji su verificirani od nadležnih institucija u BiH. Kongres Bošnjaka u Sjevernoj Americi u saradnji s Memorijalnim centrom Srebrenica pokušava pokrenuti proces izrade udžbenika koji bi bio široko prihvaćen, a onda bismo mi mogli djelovati da se to prihvati i izučava kao historijska činjenica u javnim školama u državama širom SAD-a. Tako bismo postigli da se Genocid nad Bošnjacima spomene svaki put kad se spomene i Holokaust nad Jevrejima. Očuvanje jezika je nešto s čim se nosimo i u kući i u džematu i u zajednici, a to nije nimalo lahko. I u Bosni omladina sve više govori engleski. To je trend u savremenom društvu. Svoj jezik gube i drugi narodi. Dosadašnja rješenja nisu se pokazala kao najbolja. Svi imamo želju, ali nismo se svi potrudili da u tome uspijemo. Dobar su primjer Albanci. Nisam upoznao još nijednog da ne zna albanski, iako je rođen u Americi.

BOSNA: Kako vidite budućnost IZBSA?
ĆEMAN: Naša budućnost zavisi od toga kako ćemo džemate i zajednicu integrirati u društvo. Veoma je zahtjevan proces, a nemamo svi podjednako razumijevanje tog problema. Naši Bošnjaci su gotovo iz ničega napravili puno u posljednjim decenijama, danas imamo objekte vrijedne preko 200 miliona dolara. Sve su to napravili oni koji su se istovremeno borili za preživljavanje. Ta je generacija svoj posao obavila najbolje što je znala i na tome im svi moramo biti zahvalni. Sad u Americi, a i u našim džematima, imamo čak četiri generacije Bošnjaka. Prva je generacija onih koji su silom prilika u svojim 40-im i 50-im godinama došli u Sjevernu Ameriku. To su oni koji su postavili temelje zajednici. Žive u Americi, a dušom su u BiH. Bez njih ne bismo danas imali ništa.
Drugu generaciju čine oni koji su došli u 20-im i 30-im godinama života, imaju iskustvo Bosne i nose ga u srcu, ali su se obrazovali u američkom sistemu i razmišljaju na taj način. Tu generaciju nazivam "bošnjačkim Amerikancima". I ja sam u toj grupi. Treća generacija su "američki Bošnjaci", oni koji su se doselili kao djeca. Oni znaju da postoji Bosna, ali su sve vrijeme svoga školovanja proveli u Americi. Njihove su uspomene vezane za Ameriku i njima Bosna nije u srcu kao ovim starijima. Četvrta generacija su oni koji su rođeni u SAD, a oni se već žene i udaju, dobijaju svoju djecu. Oni vole Bosnu zato što znaju koliko je ona nama važna, vole da dođu i da je posjete, ali ne znaju sve ono kroz šta smo mi prošli. Tako da imamo četiri različite vizije šta džemat i Islamska zajednica trebaju raditi i kako se razvijati. A to je jedina organizacija koja je opstala i zato se na nju stavlja najveći teret.
Uskladiti sve te četiri generacije, dati svakoj ono što joj pripada i tražiti od njih da imaju razumijevanje za generacije koje tek dolaze, to je najveći izazov i zadatak. Nadam se da ćemo početi djelovati na takav način. Mi smo sa gradnjom uglavnom završili, sada moramo učiniti sve da izgrađeni objekti i zajednica opstanu i da ih predamo novim generacijama. Zadatak nam je da čuvamo identitet, a istovremeno da se na pravi način postavimo u američkom društvu.
Moramo osigurati i način dugoročnog finansiranja kroz živi vakuf, kroz resurse koji će donositi sredstva za budućnost. Kupovati objekte i iznajmljivati ih. Mi smo kao zajednica kupili objekat u Washingtonu, nedaleko od Bijele kuće. Tu će u jednom dijelu biti smješten ured Muftijstva, a drugi dio ćemo izdavati. To je model koji se može svugdje primijeniti, kako bismo dugoročno osigurali sredstva za funkcioniranje džemata i zajednice. Mnoge su crkve u Americi propale jer oni koji su ih vodili nisu stvari postavili strateški. Također, kada naše sjedište preselimo u Washington, mnogo ćemo lakše pristupati fondovima i grantovima iz kojih se mogu finansirati mnoge naše aktivnosti, Samo moramo biti aktivni, konstruktivni i konkretni. ●

Drugu generaciju čine oni koji su došli u 20-im i 30-im godinama života, imaju iskustvo Bosne i nose ga u srcu, ali su se obrazovali u američkom sistemu i razmišljaju na taj način. Tu generaciju nazivam "bošnjačkim Amerikancima". I ja sam u toj grupi. Treća generacija su "američki Bošnjaci", oni koji su se doselili kao djeca.

Fotografije: Stipe Majić

Fadila Bahović, državna tajnica u Ministarstvu pravosuđa, uprave i digitalne transformacije

TVRDOGLAVO SE DRŽIM SVOJIH NAČELA **POŠTENOG I PONOSNOG ŽIVLJENJA**

Iz Bijelog Polja u Crnoj Gori, preko službenih hodnika hrvatske uprave, pa sve do političkog prostora koji su Bošnjaci izborili u Saboru Republike Hrvatske – Fadila Bahović nosi značajnu funkciju, ali je označila i prvu simboličku sliku jedne važne prekretnice za Bošnjake u Republici Hrvatskoj. Kao državna tajnica u Ministarstvu pravosuđa, uprave i digitalne transformacije, ona svakodnevno upravlja procedurama, sistemima i regulativama. No iza svake odluke stoji žena koja živi identitetarnu tromeđu Sandžaka, Bosne i Hercegovine i Hrvatske, i to ne samo kao geopolitiku, već kao prostor koji svjedoči složenost bošnjačkog identiteta. O tome kako institucije mogu postati saveznik manjina, što znači biti Bošnjakinja u srcu hrvatske birokracije i zašto nijedna karijera ne može izbrisati zavičaj, govori u prvom velikom intervjuu za naš časopis.

RAZGOVARAO: Filip Mursel Begović

BOSNA: Iz Bijelog Polja do Banskih dvora, što se sve moralo u Vama promijeniti, a što nikada nije smjelo da se mijenja?
BAHOVIĆ: Tako to obično biva – nikada čovjek ne zna gdje će ga život odvesti i koliko će gradova i zemalja promijeniti tijekom svog radnog vijeka. Što je broj selidbi veći, to je i prilagodba zahtjevnija: prilagodba novim ljudima, novoj sredini, novom mentalitetu... Ali, ono što se nikada ne mijenja u suštini je čovjek koji putuje. Ja sam ista osoba neovisno o tome gdje živim i na kojemu radnom mjestu radim. Tvrdoglavo se držim svojih načela poštenog i ponosnog življenja – i to jednako i u Bijelom Polju, Osijeku, Zagrebu, New Yorku ili bilo gdje drugdje.

BOSNA: Kada razmišljate o Sandžaku (Crnoj Gori), Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, koje mjesto u toj identitearnoj tromeđi zauzimaju Bošnjaci, koje zavičaj, koje države, odnosno vama čak tri domovine?
BAHOVIĆ: U Bijelom Polju sam rođena i tamo živjela vrlo kratko, jer sam se preselila u Osijek kada sam imala tri godine tako da se Bijelog Polja praktički ne sjećam. U Osijeku sam odrasla, u Banja Luci provodila ljetne praznike kod svoje bike i dede (*nap.* bake i djeda), u Sarajevu i Zagrebu sam studirala i evo, sada živim i radim u Zagrebu. Za svaki od tih gradova sam na neki način vezana, ali Osijek i Sarajevo imaju posebno mjesto u mom srcu: Osijek zato što sam u njemu odrasla, to je grad moje mladosti, a Sarajevo volim zbog njegove bosanske duše i gostoljubivosti. To je stvarno jedinstveno mjesto na svijetu. Danas kada posjetim Sarajevo, sretnem se s prijateljima iz studentskih dana, koji me prigodno odvedu na kafu u kafić „Ministarstvo ćejfa“ i srce mi se ispuni nekim neobjašnjivim mirom. I da, s obzirom na moj put, moglo bi se reći – kao da imam tri domovine.

BOSNA: Kako ste prepoznali trenutak kada ste iz ekspertne tišine birokracije morali zakoračiti u prostor koji Bošnjaci u Hrvatskoj odnedavno zovu “naša vidljivost”?

BAHOVIĆ: Zapravo su dva čovjeka najzaslužnija za to što sam danas na mjestu državne tajnice: saborski zastupnik Armin Hodžić i dr. Adis Keranović, predsjednik Bošnjačke nacionalne zajednice Hrvatske. Nisam baš osoba koja se voli eksponirati u javnosti, ali na njihov nagovor sam se prihvatila ove javne dužnosti, smatrajući da mogu doprinijeti tome da se unaprijedi položaj Bošnjaka u Republici Hrvatskoj. Zahvalna sam obojici na potpori koju su mi pružili, i još uvijek to čine, jer surađujemo gotovo na svakodnevnoj razini.

BOSNA: U hrvatskoj javnoj upravi dugo ste djelovali kao stručnjakinja. Jeste li ikada imali diskriminirajući osjećaj da nosite nevidljivu zastavu jednog naroda koji se često svodi na „lošu statistiku“ ili bismo čak mogli reći „lošu prognozu“?
BAHOVIĆ: Prije nego sam postala državna tajnica u Ministarstvu pravosuđa, uprave i digitalne transformacije radila sam u istom Ministarstvu kao načelnica sektora. To je rukovodeće radno mjesto,

prilično visoko rangirano u javnoj upravi – da tako kažem, što znači da sam već i ranije ostvarila neke radne rezultate na osnovu kojih sam napredovala na poslu i ostvarila uspjeh na svom poslovnom putu. Radeći skoro 15 godina u državnoj službi, dobro sam upoznala način rada i funkcioniranja državne službe tako da mi to iskustvo u velikoj mjeri pomaže i sada, kada sam u statusu državne dužnosnice. Da li sam ikada na poslu osjetila diskriminaciju zbog svog imena odnosno podrijetla, lagala bih kada bih rekla da nisam. Znale su se dogoditi razne situacije kada čovjek osvijesti da je pripadnik nacionalne manjine zato što mu je netko zločest dao do znanja da je manje vrijedan od njega. Na žalost, još uvijek živimo u društvu koje je sklono raznim predrasudama, a da biste se borili s predrasudama, morate kao osoba biti iznimno jaki. Jaki u smislu da čovjek i u provokativnim situacijama treba ostati smiren i staložen, ne spuštati se na razinu provokatora već snagom znanja, argumenata i pristojnog kućnog odgoja staviti provokatore „na svoje mjesto“. Iako, moram reći kako primijetim pozitivne pomake u tom smislu u odnosu na razdoblje neposredno nakon Domovinskog rata. Uostalom, društvo se mijenja, struktura stanovništva se mijenja tako da je sličnih situacija danas manje, pogotovo u multikulturalnim gradovima kao što je Zagreb.

BOSNA: U kojem trenutku ste shvatili da digitalna transformacija, kojom se bavite, može postati i sredstvo institucionalnog osnaživanja manjina?

BAHOVIĆ: Bio je to zapravo splet dobrih okolnosti, jer su gotovo istovremeno s mojim stupanjem na dužnost državne tajnice, u djelokrug Ministarstva pravosuđa i uprave prešli i poslovi digitalizacije javne uprave pa je tako nastalo Ministarstvo pravosuđa, uprave i digitalne transformacije. Ovo Ministarstvo ima važnu ulogu za nacionalne manjine i to - da tako kažem - kroz nekoliko digitalnih alata. Prije svega, Ministarstvo vodi informacijski sustav koji se zove e-Sustav i putem kojega Ministarstvo prikuplja podatke od svih općina, gradova i županija (a u Republici Hrvatskoj ih ima 576) o pravima koja nacionalne manjine imaju na njihovom području, o tome da li se ta prava provode i na koji način, zatim u kojoj mjeri općine, gradovi i županije financiraju nacionalne manjine, da li su im svojim statutima dale veća prava od onih koja im pripadaju po zakonu itd. Dakle, ovaj informacijski sustav omogućuje Ministarstvu prikupljanje niza korisnih podataka na temelju kojih Ministarstvo prati provedbu prava nacionalnih manjina zagarantiranih Ustavom Republike Hrvatske i drugim zakonima i na temelju kojih poduzima potrebne mjere u situacijama kada utvrdi da pojedine jedinice lokalne i područne samouprave ne poštuju važeće propise. Informacijski sustav e-Sustav je zamijenio zastarjeli način rada kada su općine, gradovi i županije dostavljali izvješća u papirnatoj formi. Sada se podaci prikupljaju elektroničkim putem i pohranjuju u e-Sustav te su dostupni i ažurni u svakom trenu.

Drugi informacijski sustav kojega vodi Ministarstvo, a koji je važan za sve građane pa tako i za nacionalne manjine je sustav e-Građani. Ovaj sustav bitan je u svakodnevnom životu građana Republike Hrvatske, jer putem tog sustava građani mogu – bez odlaska na šaltere – dobiti niz potvrda, dozvola, dokumenata koje izdaju tijela javne vlasti i to je ta digitalizacija javnih usluga koja građanima štedi i vrijeme i novac, jer iz udobnosti svog doma – korištenjem ovoga informacijskog

KAKO SU SE BOŠNJACI S VELIKIM „M“ SVELI NA OSTALE!?

BAHOVIĆ: Veliki broj osoba se u registru birača, kojega vodi Ministarstvo pravosuđa, uprave i digitalne transformacije još uvijek izjašnjava kao *Musliman*, a kako Ustav RH više ne poznaje tu nacionalnost, oni se zapravo svrstavaju u kategoriju *Ostali*. Zašto je to važno, zašto je važan broj evidentiranih Bošnjaka u Republici Hrvatskoj (kao uostalom i broj pripadnika svake druge nacionalne manjine)? Zato što brojna prava nacionalnih manjina ovise o njihovom broju tj. o njihovom udjelu u ukupnom stanovništvu. Što je manji broj Bošnjaka (a manji je ukoliko se dio njih izjašnjava kao Musliman), u manjoj mjeri će moći ostvariti pojedina prava kao nacionalna manjina.

sustava - mogu, primjerice, u nekoliko „klikova“ izvaditi matični list rođenih, vozačku dozvolu ili domovnicu. Međutim, sustav e-Građni jako je bitan i za nacionalne manjine, jer njegovim korištenjem (konkretno usluge e-Birači), pripadnici nacionalne manjine mogu izjaviti svoju nacionalnu pripadnost u registar birača bez odlaska u upravno tijelo županije, dakle, također iz udobnosti svoga doma. Korištenjem te usluge, svaki punoljetni građanin može ne samo prijaviti svoju nacionalnu pripadnost u registar birača već može u svakom trenutku provjeriti je li ona točno evidentirana odnosno može je eventualno i promijeniti.

Za mogućnost promjene nacionalnosti putem sustava e-Građani jako je važno znati, jer se upravo Bošnjačka nacionalna manjina u Republici Hrvatskoj suočava s jednim problemom koji utječe na ostvarivanje brojnih prava koja ima kao nacionalna manjina, a to je činjenica da se određeni broj građana još uvijek izjašnjava kao *Musliman* po nacionalnosti, vjerojatno ne znajući da se Ustav Republike Hrvatske promijenio 2010. godine na način da se nacionalnost Musliman (pisano velikim početnim slovom „M“, jer govorimo o nacionalnosti, a ne o vjeroispovjesti koja se piše malim početnim slovom *musliman*) brisala iz Ustava, a uvela se nacionalnost Bošnjak. Dakle, danas Ustav RH poznaje 22 nacionalne manjine, od kojih su Bošnjaci jedna nacionalna manjina, dok Muslimani nisu priznati kao nacionalna manjina.

Primjerice, sada se u Republici Hrvatskoj provode lokalni izbori. Pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo imati svoje zamjenike župana, gradonačelnika i općinskih načelnika, ako je njihov udio u stanovništvu određene županije veći od 5% odnosno ako je njihov udio u ukupnom stanovništvu grada ili općine veći od 15%. Jasno je da će svaka nacionalna manjina postati „vidljivija“ u lokalnoj zajednici i lakše realizirati neke svoje ciljeve i projekte ako sudjeluje u izvršnoj vlasti ili predstavničkom tijelu općine, grada ili županije. Upravo zato je bitno da se građani koji se osjećaju kao Bošnjaci evidentiraju u registru birača kao pripadnici bošnjačke nacionalne manjine.

Dakle, registar birača je treći informacijski sustav u nadležnosti ovog Ministarstva, koji je također bitan za nacionalne manjine.

No, pored digitalizacije, važna je uloga Ministarstva pravosuđa, uprave i digitalne transformacije i u provedbi Operativnog programa za nacionalne manjine koji je Vlada Republike Hrvatske usvojila prošle godine. To je dokument kojim se detaljno razrađuju aktivnosti koje pojedina ministarstva trebaju poduzeti u cilju unaprjeđenja položaja nacionalnih manjina, a samo Ministarstvo pravosuđa, uprave i digitalne transformacije je nositelj više od 30 aktivnosti iz tog Operativnog programa. Tako da se iz svega navedenog može vidjeti koliko je važna uloga ovoga Ministarstva za nacionalne manjine pa je samim tim i moja odgovornost, kao državne tajnice u tom Ministarstvu, veća u odnosu na ostvarivanje prava nacionalnih manjina.

BOSNA: Je li moguće da institucije budu pravedne prema manjinama ako ih nikada nisu istinski doživljavale kao dio svog temelja? Odnosno, mogu li državne institucije doista služiti svima jednako, ako manjine u njima dugo nisu imale osjećaj da im pripadaju?

BAHOVIĆ: Mislim da je to dvosmjerna ulica, da se tako izrazim. Kako će institucije doživljavati nacionalne manjine i u kojoj mjeri će ih podržavati uvelike ovisi i o samim nacionalnim manjinama. Nacionalne manjine moraju biti aktivne, glasne, boriti se za svoja prava tj. za bolju provedbu svih zakonskih propisa kojima su ta prava utvrđena.

Uostalom, nacionalne manjine imaju i svoje predstavnike u Hrvatskome saboru te u predstavničkim i izvršnim tijelima jedinica lokalne i područne samouprave tako da imaju niz načina na koje se mogu boriti za bolji položaj nacionalnih manjina, a ujedno i za bolji odnos institucija prema njima.

BOSNA: Hrvatska je danas kao dio EU među rijetkim državama u regiji koja kroz konkretne politike i predstavničke mehanizme uključuje i afirmira nacionalne manjine. Vjerujete li da iskustvo koje razvijate unutar Vašeg ministarstva, kako u pogledu uprave, digitalne transformacije, tako i manjinske politike, može poslužiti kao model za države poput Srbije, Crne Gore, pa i Bosne i Hercegovine?

BAHOVIĆ: Kada pogledamo zakonodavni okvir, Hrvatska je po pitanju prava nacionalnih manjina doista pozitivan primjer i to ne samo među zemljama u regiji već i među članicama Europske unije. Cijela je lepeza prava koja nacionalne manjine danas uživaju u Republici Hrvatskoj: počevši od prava na obrazovanje na jeziku i pismu nacionalne manjine, služenje svojim jezikom i pismom, privatno i u javnoj uporabi te u službenoj uporabi; očuvanje kulturne autonomije, zastupljenost u predstavničkim tijelima na državnoj i lokalnoj razini te u upravnim i pravosudnim tijelima, sudjelovanje pripadnika nacionalnih manjina u javnom životu i upravljanju lokalnim poslovima putem vijeća i predstavnika nacionalnih manjina itd. Međutim, treba raditi na boljoj provedbi propisa u praksi.

Primjerice, pripadnici nacionalnih manjina imaju se pravo pozvati na prednost pri zapošljavanju na natječajima za posao po toj osnovi, ali to je pravo koje u praksi gotovo uopće ne koriste. A kada se neko pravo ne koristi, onda obično kažemo da je to „mrtvo slovo na papiru“. Zadatak je svih nas – i pripadnika nacionalnih manjina i državne vlasti – da analiziramo u čemu je problem, zašto se ovo događa i kako poboljšati stvari po ovom pitanju. No, da se vratim na Vaše pitanje: mislim da Hrvatska ide u dobrom smjeru kada su u pitanju prava nacionalnih manjina i da može poslužiti kao dobar primjer državama u okruženju.

BOSNA: Da završimo sa jednom samorefleksijom. Što bi mlada djevojka iz Bijelog Polja poručila današnjoj državnoj tajnici – da je upozna danas u Zagrebu?

BAHOVIĆ: Mlada djevojka iz Bijelog Polja bi vjerojatno čestitala državnoj tajnici na uspjehu, a državna tajnica bi mladoj djevojci iz Bijelog Polja rekla kako put od Bijelog Polja do Zagreba jeste dalek i težak, ali nije nepremostiv. ●

RAZGOVARAO: Jakub Salkić

Adnan Ćatović, književnik i autor romana „Bijeli Cigani“

NARODI NE NESTAJU BIOLOŠKI, NEGO KAD ZABORAVE KO SU I KO SU BILI

Problem je u tome što narodi ne nestaju biološki. Ne znam iz historije ni jedan primjer da je neki narod nestao biološki, nego nestaju identiteti, a s njima nestaje historijsko iskustvo koje zamjenjuje neko novo iskustvo, neke nove priče. Mi smo opstali vjerojatno najviše zahvaljujući tome što smo se stoženo okupljali oko vjerskog, jer ono je bilo najprihvatljivije našem okruženju. Ima jedna rečenica kod jednog “našeg” nobelovca gdje u jednom dijalogu između dva lika, od kojih je jedan Bošnjak, odnosno musliman, govori: “Vi ne trebate da se mijenjate, vi treba da ostanete isti i kao takvi da nestanete.”

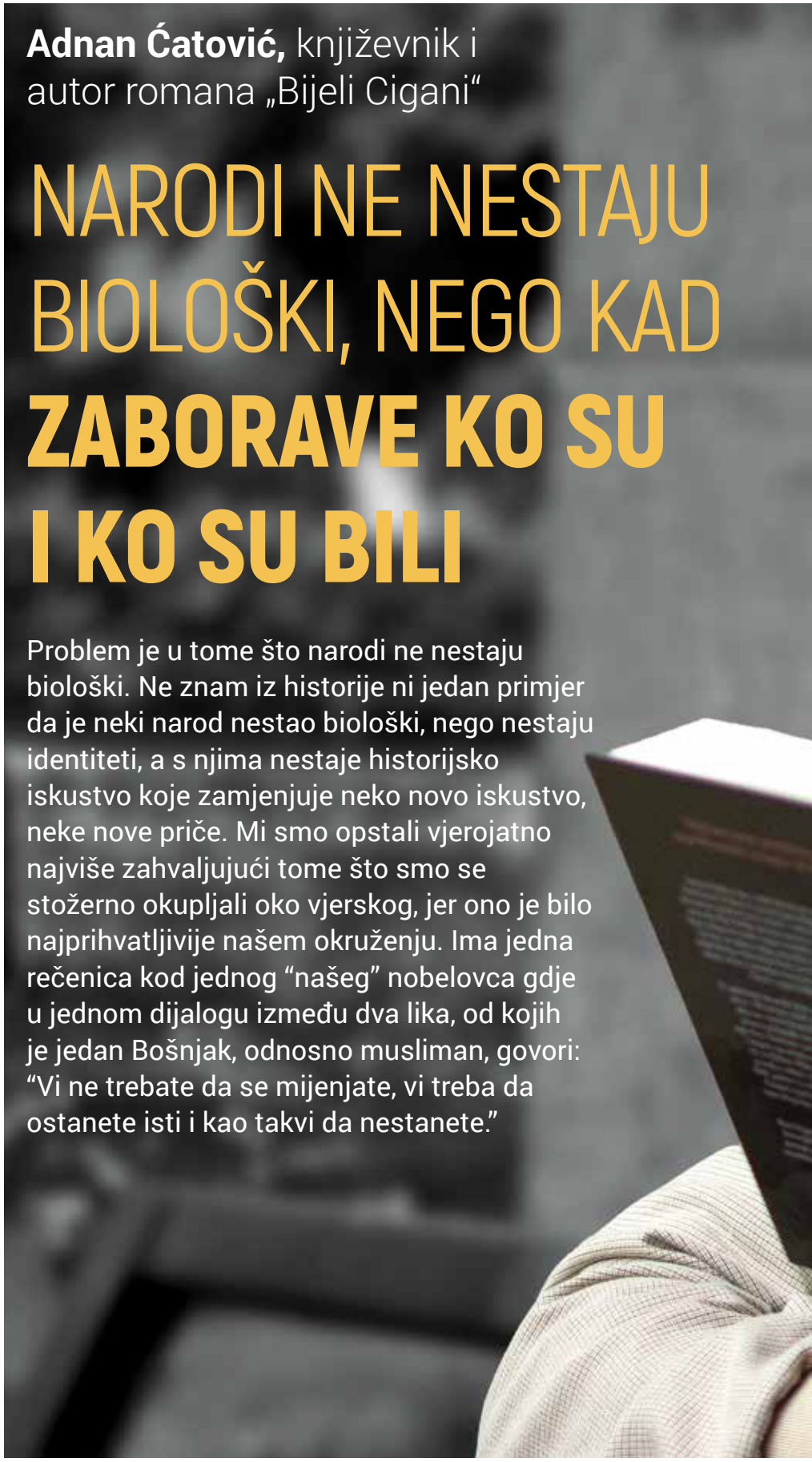

„Volio bih, kada me budete predstavljali da ne napišete da sam bosanskohercegovački pisac, nego bošnjački. Ja mogu biti bosanskohercegovački pisac ako je to geografska odrednica, kao što mogu biti i evropski, ali mislim da je narod osnova na kojoj se stvaraju države, zato sam bošnjački pisac jer ja pripadam svome narodu – Bošnjacima“, kaže na početku razgovora za *Bosnu* pisac Adnan Ćatović, autor romana „Bijeli Cigani”.

BOSNA: Da krenemo od samog naslova knjige “Bijeli Cigani”, kako biste opisali Bijele Cigane, ko su oni?

ĆATOVIĆ: Prilikom odabira naslova knjige iskoristio sam tu, hajdemo reći metaforu, ali i jedan događaj iz naše historije koja je obilježila progon Bošnjaka iz zapadne Srbije. Po onome što sam istražio, do čega sam došao, ponuđeno je bošnjačkoj populaciji tamo iz zapadne Srbije, iz Užica, dakle s one strane Drine, nekoliko varijanti za njihov opstanak ili odlazak - jedna od tih je ustvari bila ponuda da se pri popisu izjasne kao Bijeli Cigani, iako je ovaj pojam poprilično neprihvatljiv, težak za definiranje, s obzirom da su sa njime označavali populaciju koja je dolazila bez nekog kristalizovanog etničkog identiteta pa se njime onako đuture nazivao svaki onaj narod koji je zapravo bio bez svoje vlastite zemlje, bez korijena. Ali ono što je zanimljivo za taj pojam jeste to da izvorno nije nastao u toj populaciji nego su tim pojmom obično nazivali neke druge ljude bez njihove volje i njihove vlastite identifikacije sa tim terminom. Zapravo, ja doživljavam taj pojam kao jednu etiketu, kojoj ne treba ni tražiti neke etničke korijene u Romima, jednostavno, to treba doživljavati kao neku pogrdnu etiketu samo da se narod ne naziva onim svojim pravim imenom. Dakle, to je zapravo jedna degradacija i dehumanizacija ljudi kao jedan od nivoa u samoj genocidnoj ideologiji. Svakom genocidu prethodi neka dehumanizacija. Knjiga naravno ne govori o Bijelim Ciganima, ona govori o Bošnjacima o jednom našem višestoljetnom kolektivnom iskustvu, gdje je taj termin Bijeli Cigani ciljan samo kao jedan . S druge strane ja sam odrastao u Zenici, mi smo imali jedno brdo Krč i znam da su tamo živjeli ljudi koji su bili poput mene, imali su plave oči kao vi i ja, i znam da se šuškalo po našim mahalama kako tu žive Bijeli Cigani. Ja eto u životu nikad nisam stigao da pitam tog nijednog Bijelog Ciganina da li se on osjeća kao Bijeli Ciganin, ali očito da je ta nekakva etiketa zalijepila se za njih i domicilno stanovništvo je prihvatilo etiketu vjerojatno bez nekog pretjeranog objašnjenja. Interesantno je da se uvijek govorilo da je te populacije Bijelih Cigana bilo najviše u Bijeljini, Šamcu… tako gdje se najviše i

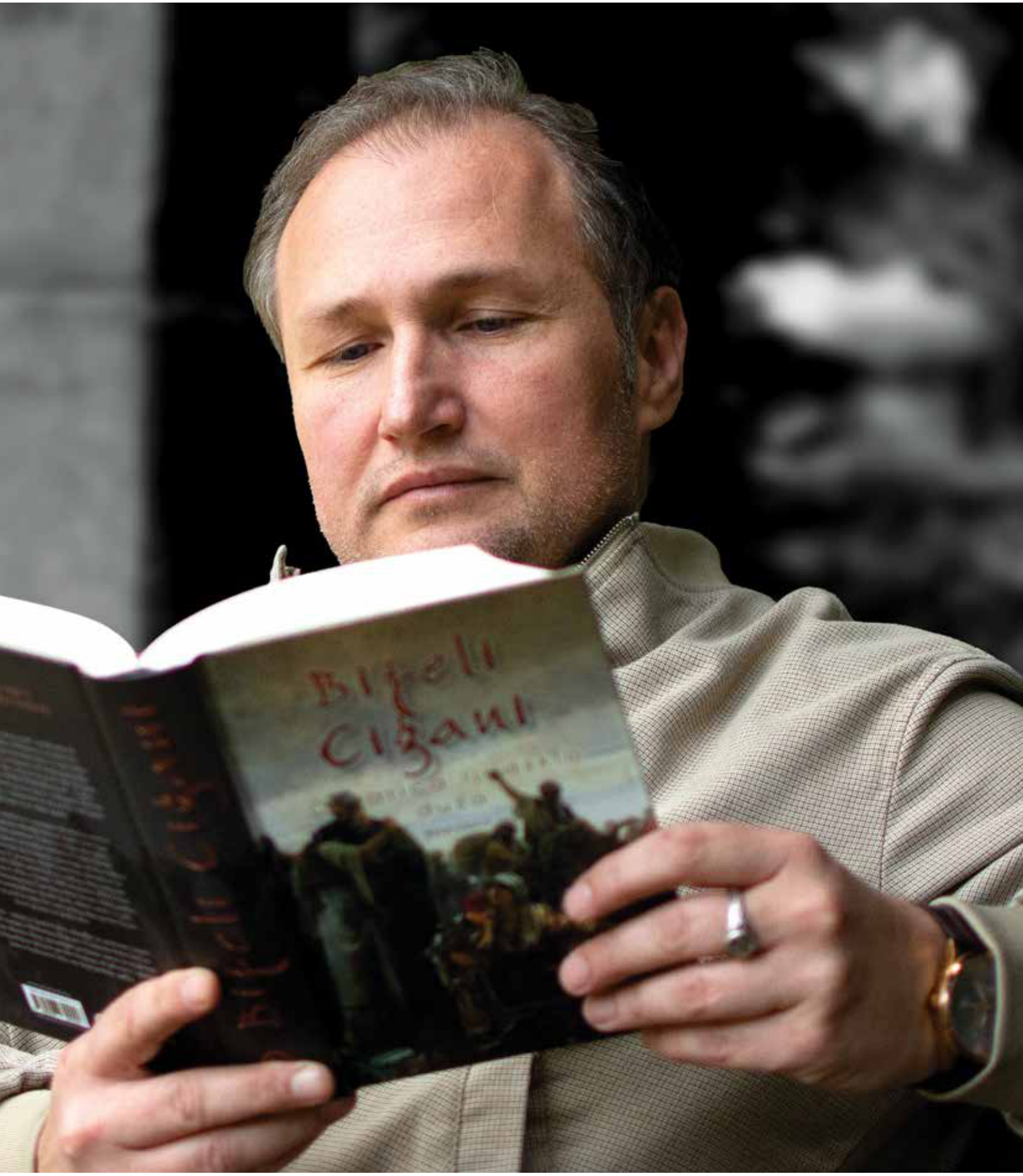
Bijeli
Cigani

naseljavalo bošnjačko stanovništvo prognano iz zapadne Srbije, tako da sam ja izvukao neke svoje zaključke, ali nisam opterećivao knjigu time šta su, ko su i odakle.

BOSNA: U romanu se jasno mogu raspoznati historijski događaji kao što su oni vezani za zločine u Vraneškoj dolini, Kulašinu, Sjenici. Odnosno, raspoznajemo da je radnja zasnovana na historijskim činjenicama, no, nije jasno koliko su likovi zasnovani na stvarnim historijskim ličnostima, jer u nekim slučajevima mogu se raspoznati ideje i životni putevi?
ĆATOVIĆ: Ako mene pitate da li su stvarni događaji, za mene jesu, u smislu da knjigu koju sam ja napisao, prije svega sam proživio, ja to nekako shvatam kao svoj vlastiti doživljaj, a ne samo fikciju, iako smisao književnosti jeste da neke manje poznate stvari iz historije malo prepriča i obliči na drugačiji način kako bi to vrijeme bilo autentičnije za čitaoca koji se druži s temom. U suštini, u romanu su spomenuti neki stvarni likovi pod drugim imenima, moji junaci su ljudi za koje sam saznao iz priča koje sam čuo od svog oca i nekih drugih ljudi, a neki su se likovi jednostavno sami nametnuli kao potrebni da bi se radnja ispričala, tako da nisu svi stvarni jer nisam živio u tom vremenu, ali nisu svi ni izmišljeni. U suštini, to je kombinacija fikcije i nekih historijskih događaja, jer književnost ima tu funkciju da premosti taj nedostatak informacija.

BOSNA: Čitajući knjigu znao sam se zapitati je li ovo knjiga o prošlosti ili sadašnjost. Evo, to sada pitam i Vas?
ĆATOVIĆ: Pa to je dobro pitanje. I ja osjećam intiman strah za budućnost ovog naroda prije svega, i države kao proizvoda želje naroda da ima svoju državu bez obzira na to kakva je. Ali takva kakva je na meti je negativnih trendova koji nas okružuju. U svakom slučaju mi ne možemo ni prošlost sagledavat baš na način da potpuno isključimo sadašnjost, jer je sve usko povezano. Prošlo se uvijek iznova reinterpretira i ono ima upliva na naše živote koliko mi nađemo poveznica u našem životu sa prošlošću, jer ako prošlost doživljavamo kao nešto davno prošlo, umrlo, nestalo onda se mi svjesno diskonektujemo od svog tog historijskog iskustva koje smo kao narod doživjeli. Očito je da smo se mi kao narod oblikovali u tom historijskom iskustvu i da sve ono što se dešavalo i na nekom podsvjesnom i na svjesnom nivou itekako gradi naš karakter i naše refleksne, misli i osjećaje. Logično je da ćemo biti osviješteniji ukoliko prošlost koja se desila prije sto pedeset ili dvjesto godina približimo na način koji je razumljiv ovom današnjem čovjeku. Dešava se i na ličnom nivou da tragediju, koju čovjek proživi, dugo vremena ne može sagledati u čitavoj njenoj dubini kojom je utjecala na njegov život, nego tek mnogo kasnije to razumije. Mislim da su ti događaji, o kojima se nije pričalo u onoj mjeri u kojoj su se prepričavali neki drugi, ipak u nekom kapilarnom smislu dolazili do svojih slušalaca koji su ih nadživjeli pa se i danas javljaju neki autori, historičari čak i potomci ljudi koji su preživjeli te tragedije i puštaju glasove. Upravo oni koji su to preživjeli se najviše poistovjećuju sa ovim romanom i nekako se prepoznaju u tome. Pitanje da li je to priča o prošlosti ili sadašnjosti, ja bih samo dodao i budućnosti.

BOSNA: Koliko je Vaša rečenica da "ne postoji mir nego samo nerat" primjenjiva u našem vremenu, kao šo je bila primjenjiva u prošlim vremenima u kojima je izgovaraju Vaši likovi u romanu?
ĆATOVIĆ: Čovjek bez obzira kojem narodu pripadao i na kojem dijelu zemaljske kugle živio uvijek ima svoju neku unutrašnju borbu. Ovdje ta rečenica zvuči pomalo i zastrašujuće s obzirom na to da se tema tiče jednog kolektiviteta. Zapravo jedan od odgovora na to pitanje je i kako živjet taj *nerat*, i meni lično je to jedna od motivacija da napišem roman. Mislim da kada bih se osjećao potpuno bezbjedno, da živim u jednom društvu koje je riješilo sve probleme, vjerojatno nikad ne bih ni napisao ovu vrstu knjige. S jedne strane može biti pozitivno to da ne postoji mir jer uglavnom nemir daje čovjeku motivaciju da nešto poduzme, da nešto učini, da bude oprezniji, da više djeluje, a da se manje brine. Jedan od motiva moje knjige jeste da se zapravo i mi na jedan afirmativan način odnosimo prema svom postojanju, da i neke kolektivne tragedije kakve su opisane ili dotaknute u knjizi kao što su etničko čišćenje, pokrštavanje, istrebljivanje i na koncu genocid, da ih mi iznesemo na vidjelo, da kažemo *jeste*, *to se desilo*, ali mi kao narod to trebamo obznaniti. Ne trebamo da se suzdržavamo od kulture kao moćnog oružja predstavljanja jer najbolje se predstavlja kroz nju. No, ono što zabrinjava u današnjem vremenu jeste da sve ono što se tiče bošnjačke kulture jeste skrajnuto pa čak i od samih nekih Bošnjaka koji ili su Bošnjaci ili ne žele da budu Bošnjaci ili su Bošnjaci u nekom drugom derivatnom smislu i koji smatraju da nije baš pravo vrijeme da se o tome priča, a za prave stvari po mom dubokom uvjerenju je uvijek pravo vrijeme. Dakle ako ti ne želiš da se predstaviš, da se obznaniš u tom kulturnom smislu prije svega sebi pa onda svojim susjedima i dalje, onda jednostavno nisi spreman da sudjeluješ u ovoj igri koja se zove moderni život. Propitujući naš identitet uočavamo s vremena na vrijeme takve tendencije koje su prije svega podsvjesne, ali su rezultat ovih sto pedeset ili

Knjiga naravno ne govori o Bijelim Ciganima, ona govori o Bošnjacima o jednom našem višestoljetnom kolektivnom iskustvu, gdje je taj termin Bijeli Cigani ciljan samo kao jedan . S druge strane ja sam odrastao u Zenici, mi smo imali jedno brdo Krč i znam da su tamo živjeli ljudi koji su bili poput mene, imali su plave oči kao vi i ja, i znam da se šuškalo po našim mahalama kako tu žive Bijeli Cigani. Ja eto u životu nikad nisam stigao da pitam tog nijednog Bijelog Ciganina da li se on osjeća kao Bijeli Ciganin, ali očito da je ta nekakva etiketa zalijepila se za njih i domicilno stanovništvo je prihvatilo etiketu vjerojatno bez nekog pretjeranog objašnjenja.

dvjesto godina gdje smo bili ugnjetavani i tlačeni, ili grubo ili suptilno, ne mislim da su nas samo drugi tlačili nego čak i ljudi iz naših redova, jer jedan od primjera tog suptilnog tlačenja jeste da ljudi koji izrastu iz naše kulture i tradicije izgovaraju riječi koje desetljećima poslije odjeknu na takav način da se jedan Bošnjak, koji želi da bude Bošnjak, stidi izgovorenog. Najgora stvar je što te riječi jače odjekuju što je ta osoba uspješnija u onoj djelatnosti koju obavlja. Da sada ne navodim primjere, ima ih dosta. Prema tome, moja želja bila da ne pričam samo o genocidu, da ne bude samo historijski roman, želio sam da bude i ljubavni roman kao i politički, zapravo da bude onakav kakav je i sam život. Moja je želja bila da kroz ovakav jedan poduhvat pokušam afirmirati činjenicu da postojimo i da govorimo o sebi bez obzira na to kako će neko drugi reagirati.

BOSNA: Pored toliko stravičnih zločina, progona, masakra i genocida, Bošnjaci ipak, to je činjenica, postoje kao narod. Kako uopće opstaju Bošnjaci?
ĆATOVIĆ: I sam sebi postavljam to pitanje. Nekad čovjek opstane tako što se ne suoči sa problemom koji mu prijeti, nekad je rješenje u bježanju od problema. Nisam ni psiholog niti sociolog, ali iz svog nekog vlastitog iskustva znam da se nekad čovjek spasi tako što pobjegne, a ljudi bježe od problema zbog svijesti o svojoj nemoći. Evo, imate sada aktualnu dilemu nacionalne pripadnosti, Bošnjak ili nešto drugo, to su sve refleksije te nemoći, ali ja mislim da smo i opstali kao narod zato što možda nismo se predstavljali kao narod, pa smo opstali biološki. Ali problem je u tome što narodi ne nestaju biološki. Ne znam iz historije ni jedan primjer da je neki narod nestao biološki, nego nestaju identiteti, a s njima nestaje historijsko iskustvo koje zamjenjuje neko novo iskustvo, neke nove priče. Mi smo opstali vjerojatno najviše zahvaljujući tome što smo se stožerno okupljali oko vjerskog, jer ono je bilo najprihvatljivije našem okruženju. Ima jedna rečenica kod jednog "našeg" nobelovca gdje u jednom dijalogu između dva lika, od kojih je jedan Bošnjak, odnosno musliman, govori: "Vi ne trebate da se mijenjate, vi treba da ostanete isti i kao takvi da nestanete." Znači ono što je najviše odgovaralo onima koji su bili zainteresirani za istrebljenje jeste da se mi ne mijenjamo, a Hesse je s druge strane rekao da narod može opstati samo ukoliko živi savremenu dinamiku, ukoliko je sklon promjenama. Prema tome, nije isti Bošnjak prije dvjesto godina i Bošnjak sada, on definitivno nije isti i ne treba da bude. Mislim da smo kao narod opstali smo zato što se nismo opterećivali nekim pitanjima, ali smo čuvali tu biološku supstancu i životni prostor. Jednostavno, život traži prostor, život traži priliku, a nama je uvijek kao ljudima koji imamo duboke korijene taj usađeni refleks da preživimo jači od bilo kakvih prijetnji ili bilo čega. Sada je samo pitanje da li ćemo mi, kao generacija koja je preživjela, osigurati budućnost narednim naraštajima, priliku da izdrže eventualne buduće viruse prije svega kroz to da ih naoružavamo kulturnim sadržajima, brigom za prošlošću, ne samo u nekom narativu nego i konkretno štiteći naše spomenike, junake, događaje… U suprotnom ostaje nam samo stereotip koji nadvladava, jer stereotip uvijek nadvladava u ambijentu gdje nema smislenih radnji za osviještavanje. Kažu da za zaborav ne treba nikakav napor, a kultura ipak jedno smisleno oruđe koje se ne tiče samo jednog pojedinca nego kolektiviteta.

BOSNA: Mislite li da je u našem društvu danas više onih sklonih zaboravu nego onih što u svojim grudima nose "seharu - čuvaricu sjećanja"?
ĆATOVIĆ: Volim da gledam one ljude koji baštine sjećanja, vraćaju se na te teme, koji jednostavno nisu otkačili to historijsko iskustvo i mislim da je većina našeg naroda takva, to je dio našeg identiteta. Mislim da većina našeg naroda nije spremna da zaboravlja, sad, druga je stvar što se medijski promoviše i eksponira neki, hajmo reći, "korektan narativ". Mislim da trebamo slobodno da pričamo o onome što nas tišti i što nas muči i kako doživljavamo svijet. Ne možemo mi polaziti od nekog "objektivnog suda", nije na nama da budemo objektivni, čovjek koji priča o sebi, ako želi da bude autentičan, on mora biti subjektivan. Na isti način su i likovi iz romana subjektivni i autentični. Ja nisam ovdje htio da pokažem nikakvu ni pamet ni mudrost, nego da jednostavno pričamo onim jezikom kako sam ja čuo od svojih starijih. Ta "sehara" ima jednu poveznicu sa velikim dijelom našeg naroda, jer sam i ja mnoge priče koje su u knjizi čuo od svoje nane i od svog oca. Kasnije sam u razgovoru sa mnogim Bošnjacima shvatio da je svako imao neku nanu, nekog dedu, nekog daidžu ili amidžu koji im je pričao neke priče koje su dolazile do ovih posljednjih vremena koje su nas oblikovale, koje su se prenosile šapatom, ali ipak su došle do nas, zapisane su u našem genetskom kodu. Ono što je interesantno, svi mi Bošnjaci koji smo sada u 40-im godinama života, rođeni smo prije Agresije i tokom svoga formalnog obrazovanja nismo nikada čuli za događaje u Šahovićima, jednom mirnodopskom strašnom zločinu, gdje su ljudi nabijani na kolac, ubijeni na najsvirepiji način, bez ikakvog razloga, iz mržnje koja je jednostavno eksplodirala. Čovjek neminovno dolazi do zaključka da je naša historija još uvijek zaključana u porodičnim krugovima.

BOSNA: Interesantan motiv u Vašem romanu je osveta. U stvarnosti nije poznato da su se Bošnjaci svetili, kako Vi gledate na koncept osvete za počinjene zločine?
ĆATOVIĆ: Tačno je da se neki Bošnjaci nisu svetili, ali neki i jesu. Logično je da u mirnodopskom vremenu ljudi teže da žive mirni život. Znam neke slučajeve gdje se insistiralo na osveti, ne nasumičnoj nego konkretnoj, onome ko je činio nedjela. Inače, ja sam želio da rasvijetlim, istražim koncept žrtve/kurbana kroz vjerske knjige. U jednom dijelu knjige sam dohvatio taj koncept kroz dijalog likova. Ono što sigurno nije osveta je zaborav, osveta sigurno nije u bježanju od svog identiteta, sigurno osveta nije u u degradiranoj vlastitoj državi, sigurno osveta nije u korupciji, u zapošljavanju svog najbližeg preko reda, preko štele. S druge strane, osveta bi bila da se finansira školovanje jetima, da on sutra bude osoba koja će se naoružati nekim kvalitetom da lakše živi život, osveta je pomoći u liječenju nekoga ko boluje od teške bolesti. Osveta ne mora uvijek biti krvna, u nekom širem kontekstu osveta je i biti svjestan da radiš kao pojedinac, ali da nisi sam i da nisi bez razloga ovdje posađen, u ovoj bosanskoj zemlji, takav si kakav jesi, u zemlji kakva jeste i na tebi je da to iskoristiš na najbolji mogući način. Nije osveta u tome da navijaš srčano i raduješ se uspjesima reprezentacija u okruženju, da mašeš tuđim zastavama, da se umotaš u zastavu sa četiri S, nije osveta onoj poznatoj "ako ne možeš pobijediti pridruži im se", to je kontra od osvete.
Kada neko moli Boga da preživi, ne moli za način kako da preživi. Tako je i sa našim narodom i kulturom, Bog pronađe način. Mislim da je domoljublje kada čovjek bez interewsa, bez lične koristi radi za opće dobro. Ovdje je ključno pitanje želimo li mi da afirmiramo svoje postojanje ili želimo da ga pokrijemo, da se ne vidimo. Moramo kao narod prestati da se plašimo da budemo to što jesmo i da će nas i drugi više cijeniti, poštovati i uvažavati. Sve dok ne bude tako nećemo steći imunitet na razne bolesti od kojih je najgora ona izdaja u vlastitim redovima koja može biti politička, a može biti i kulturna. Najgora izdaja je kada neki uspješan scenarista, režiser ili pisac daje izjave kojih se jedan običan Bošnjak stidi, kao što je i moj lik u romanu pisao pjesme kojih se njegovi Bošnjaci iz njegovog mjesta stidjeli, kao što ih se kasnije i sam stidio. E, sad, mi ne trebamo da čekamo da se svi na vlastitom iskustvu opamete, nego da naučimo iz iskustva naših sunarodnjaka kako se virus ne bi dalje širio. ●

Dr. Adis Keranović, predsjednik BNZH, specijalni savjetnik ministrice zdravstva

PONOSNO MOGU REĆI ŠTO SAM, TKO SAM I DA SAM APSOLUTNO SVE POSTIGAO SVOJIM RADOM

Liječnik hitne medicinske službe Adis Keranović predsjednik je Bošnjačke nacionalne zajednice Hrvatske i Koordinacije bošnjačkih vijeća. Dugogodišnji aktivizam u bošnjačkim asocijacima u Hrvatskoj uspješno spaja sa zahtjevnim poslom liječnika hitne medicine i s obiteljskim obavezama, a pronađe vremena i za sport. Keranović je u svibnju 2025. imenovan za posebnog savjetnika ministrice zdravstva za djelatnost hitne medicine, što je priznanje uspješnosti njegova rada u struci, ali i samoj službi hitne medicine u Republici Hrvatskoj.

RAZGOVARAO: Stipe Majić

Adis Keranović osnovnu i srednju školu završio je u Sisku nakon čega upisuje Medicinski fakultet u Zagrebu kojega završava 2012. godine. Zatim odrađuje pripravnički staž i počinje raditi u hitnoj medicinskoj službi gdje kontinuirano ostaje do danas. U početku radi u Zavodu za hitnu medicinu Varaždinske županije kao liječnik u kolima hitne medicinske službe. Tada je uvidio kako je hitna medicina struka ono čime se želi baviti, stoga 2016. godine počinje sa specijalizacijom iz hitne medicine u KBC-u Zagreb. Paralelno sa radom u objedinjenom hitnom bolničkom prijemu počinje raditi u helikopterskoj hitnoj medicinskoj službi.

Od 2020. godine je specijalist hitne medicine. U međuvremenu je magistrirao zdravstveni menadžment i upisao znanstveni doktorski studij na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Tijekom dosadašnje karijere ovladao je svim

Fotografije: Stipe Majić

U struci me motivira pomaganje ljudima. Ako dođeš na intervenciju trogodišnjem djetetu koje ima tešku ozljedu glave, i uspiješ ga zbrinuti i dovesti u pravu ustanovu, ili ako ga u bolnici zbrineš i ono se vrati roditeljima živo i zdravo – ima li veće sreće?! Ako pomognem nekome, meni je to dovoljno. Nekoliko puta se dogodilo da mi pacijent ili član obitelji kaže "vi ste mi spasili život" – to je jako snažno. Spasio sam puno života.

segmentima hitne medicine – od izvanbolničkog rada (u kolima i u helikopteru) do bolničkog rada u hitnom prijemu. Iskustva koja je stekao u svom radu nastojat će kao savjetnik u Ministarstvu zdravstva prenijeti u strukture koje bi poboljšale učinkovitost ovog iznimno važnog dijela liječničke skrbi. Osnovni posao danas mu je posao specijalista hitne medicine u KBC-u Zagreb, a helikopterska hitna medicinska služba dodatni mu je posao, gdje odrađuje nekoliko smjena mjesečno, u helikopterskoj bazi u Zagrebu. Dok je bio mladić, Keranović je bio pasivan član bošnjačke zajednice, promatrač, ali znao je da će se u nekom trenutku aktivirati. Kad se ukazala prilika da se uključi, to je iskoristio jer je smatrao da svojim znanjem i energijom može pridonijeti zajednici.

BOSNA: Kako je biti glavni odgovorni za spašavanje života pacijenata koji su u takvoj situaciji da im je potrebna najbrža skrb, helikopterska hitna pomoć?

KERANOVIĆ: Kao liječnik u helikopterskom timu odrađujem u prosjeku nekoliko smjena mjesečno. U četveročlanom timu sam ja kao liječnik, medicinska sestra ili tehničar, te pilot i zrakoplovni tehničar. Baza u Zagrebu u kojoj radim pokriva devet županija zagrebačkog prstena. Pokrivamo sve hitne slučajeve – najčešće su to traume i koronarne bolesti, tj. bolesti srca i krvnih žila, vrlo često i ozlijeđena ili bolesna djeca. Smjena traje 12 sati, ovisno koje je doba godine. Na početku, kada smo krenuli, a to je bilo 30. ožujka prošle godine – nismo imali letove svaki dan jer je to tada bila nova služba. Međutim, već krajem ljeta prošle godine, broj intervencija se znatno povećao i sada imamo minimalno jednu intervenciju dnevno. Cilj nam je da pacijent dođe u adekvatnu ustanovu što je prije moguće. Ako se, primjerice, prometna nesreća dogodi u okolici Siska, a pacijent treba neurokirurga, torakalnog ili kardiokirurga, to sisačka bolnica, ili bilo kakva opća bolnica, u pravilu nema. Takav pacijent mora biti prevezen u ustanovu koja to ima. Helikopterska hitna pomoć zato ima jasno definirane protokole i indikacije – cilj je direktan transport u ustanovu gdje pacijent može dobiti najbolju moguću skrb.

BOSNA: Posao, aktivizam u bošnjačkim organizacijama, obitelj… što vas motivira na toliko aktivnosti?
KERANOVIĆ: Živim u Zagrebu, na Borovju, oženjen sam, imam dvije curice – starija ima pet godina, mlađa godinu i pol. Naš obiteljski krug od 15-ak članova – bez njihove podrške ništa od ovoga ne bih uspio. U struci me motivira pomaganje ljudima. Ako dođeš na intervenciju trogodišnjem djetetu koje ima tešku ozljedu glave, i uspiješ ga zbrinuti i dovesti u pravu ustanovu, ili ako ga u bolnici zbrineš i ono se vrati roditeljima živo i zdravo – ima li veće sreće?! Ako pomognem nekome, meni je to dovoljno. Nekoliko puta se dogodilo da mi pacijent ili član obitelji kaže "vi ste mi spasili život" – to je jako snažno. Spasio sam puno života, da. Dobivamo li mi liječnici zahvalnost od pacijenata? U hitnoj to nije često, to se češće događa u drugim granama medicine. Ali, meni to i ne treba, bitno je što nosiš u srcu i sa sobom. Što me motivira za aktivizam? Mislim da to dolazi iz kućnog odgoja, još iz Siska. Roditelji su mi od samih početaka, još od 2003. godine, bili aktivni u bošnjačkim zajednicama u Hrvatskoj. Osjećao sam potrebu pomoći svom narodu. Ako sam imao priliku studirati, raditi, obrazovati se, osjetio sam da to moram nekako vratiti hrvatskoj državi, državljanima RH i svom narodu – ništa ne isključujući. To mi je usađeno – pomoći ljudima na bilo koji način.
BOSNA: Imate podršku obitelji u svemu što radite?
KERANOVIĆ: Supruga, roditelji, sestra, prijatelji, svi oni me podržavaju jer znaju da sve što radim, radim iskreno i s puno entuzijazma. Nije lako, ali kad znaš da imaš ljude iza sebe, onda je sve lakše. Radišna obitelj me, svojim rukama zarađenim novcem, izgurala: studij, knjige, stanovanje… sve. Bio sam odličan gimnazijalac. Kroz srednju školu zanimala me biologija i ljudsko tijelo, što me povuklo ka medicini. I zahvaljujući roditeljima i njihovom odricanju sam tu gdje jesam. Moji poslovi u hitnoj svode se na 50% rada danju, 50% noću. I te dane, kad radim noću, u stvari sam doma i slobodan za obiteljski život preko dana. Drugi je problem što, kad završim obiteljske obveze, idem u noćnu. To je sad opet moj problem jer sam umoran, premoren – ali to je tako. Supruga je po struci fizioterapeut, zaposlena, ali ima jako puno razumijevanja i s njezine strane. Starija kćer mi je u vrtiću, a mlađa u jasličkoj skupini.

BOSNA: Koliko je posao liječnika hitne službe stresan?
KERANOVIĆ: Tko ne radi u helikopteru ili na terenu, ne zna koliko je to stresan posao. Ako primjerice imam kompliciranu intubaciju i zbrinjavanje dišnog puta na "Rebru", ipak je lakše, imam mlađe kolege, sestre, tim ljudi oko sebe. A na terenu smo praktički sami – nas dvoje. Nedavno sam imao intervenciju kod teške prometne nesreće u okolici Zagreba, reanimirali smo pacijenta na cesti, po kiši, na autocesti, sa puno ljudi oko nas. Trebalo ga je intubirati, staviti na respirator, a kiša pada, to su uvjeti «hardcore» medicine, to je borba za život na otvorenom. Ono što mi trenutno predstavlja problem, a to mi se događa od početka struke, a pogotovo otkad sam postao tata, jest smrt djeteta. Kad mi dijete umre na rukama, u reanimacijskoj Sali, to mi je jako teško. To mi se znalo događati, djeca su mi umirala… pogotovo sada, u zadnjih pet godina otkad sam dobio stariju kćer, užasno mi je to teško, čak i kad mi ne umre dijete, nego je jako bolesno i prime ga u intenzivnu, a vidim da su šanse 50-50, to mi je teško. A smrt odraslih... isto jako teško, ali naučio sam s tim živjeti. Svaki izgubljeni život je tragedija.

BOSNA: Imenovani ste na mjesto posebnog savjetnika ministrice zdravstva 5. svibnja 2025. godine. Kako ocjenjujete mogućnost djelovanja na toj?
KERANOVIĆ: Ovim imenovanjem hitna medicina ima po prvi put tako visoku poziciju u povijesti hrvatske zdravstvene politike. Dobro je da su Vlada i Ministarstvo zdravstva prepoznali hitnu medicinu kao vrlo važnu komponentu zdravstvenog sustava. Nikada do sada, otkad postoji hitna medicina, nitko iz područja hitne medicine nije participirao na takav način na nacionalnoj razini u zdravstvenom sustavu. Prepoznali su hitnu medicinu kao struku koju treba jačati i koja treba napredovati. Prepoznao je to i naš saborski zastupnik Armin Hodžić pa sada vidite kako to jedno oživljavanje Bošnjaka u Hrvatskoj s njegovim dolaskom ujedno ima i značaj i korist i za većinski i za manjinski kontekst. To je velika stvar. I da su onda, unutar hitne, koja je razvijena struka i koja postoji već 15-ak godina u Hrvatskoj, izabrali baš mene, to je ponovno velika stvar. Na ovoj funkciji sam kratko. Dobio sam iz Ministarstva zdravstva raznu dokumentaciju koju sada pomno evaluiram i iz toga ću isproducirati strateški plan koji će postati ministarski plan za naredno razdoblje. Poznajem sustav iznutra i instruktor sam nacionalnih i europskih tečajeva iz hitne medicine, imam međunarodne i nacionalne licence, magistar sam menadžmenta u zdravstvu, sve to daje mi širu viziju hitne medicine.

BOSNA: Što zajednica Bošnjaka u Hrvatskoj treba učiniti da postane jača i vidljivija?
KERANOVIĆ: Svaki Bošnjak treba se zapitati: "Što ja mogu učiniti za svoju zajednicu?" Kad sam bio student, sjećam se, 2007./2008. – uključio sam se, misleći da se trebam aktivirati kako bi pomogao svojoj zajednici. To je odnos uzajamnosti. Za početak treba prestati s kritiziranjem, gledati pozitivno i aktivno se uključiti. To je jedini put naprijed.

BOSNA: Postoje li kod Bošnjaka u Hrvatskoj strah od etničko-religijske stigme,

je li to uzrok asimilacije dijela pripadnika zajednice?

KERANOVIĆ: To može imati utjecaja. Ali, ja otvoreno kažem: Bošnjak sam, vjera mi je islam i toga se ne sramim. Moj otac je bio radnik Sisačke željezare i dragovoljac Domovinskog rata sa preko 1400 dana borbenog sektora. Ne priča o tome, ali je mnogo prošao. Sjećam se, bio je čupav, neobrijan, prljav kad se vraćao s Velebita za vrijeme rata. Bio je borac, ali i aktivan u bošnjačkoj zajednici, kao i moja majka. S takvim temeljima, ponosan sam što sam Bošnjak. U svom osobnom iskustvu – nisam primijetio nikakvu diskriminaciju, ni na fakultetu, ni u bolnici, ni u javnim institucijama. Isto vrijedi za moju sestru koja radi kao medicinska sestra na "Rebru", ali i za druge članove obitelji. S takvom obiteljskom pričom u pozadini, ponosno mogu reći što sam, tko sam i da sam apsolutno sve postigao svojim radom: završio studij medicine, dobio specijalizaciju, završio specijalizaciju, educirao se po Americi, Švicarskoj i europskim zemljama – sve zahvaljujući radu.

Vjerojatno ljudi, kad vide moje ime i prezime, vide da sam pripadnik bošnjačke nacionalne manjine, ali do sada, niti u jednom trenutku, niti na fakultetu, niti u tijeku specijalizacije, niti sada, probleme nisam primijetio. Bošnjačka nacionalna manjina u Hrvatskoj ima iste probleme kao i većinska zajednica. Ne vidim razlog da bi netko tko je pripadnik bošnjačke nacionalne manjine imao neki veći problem nego pripadnik druge nacionalne manjine ili većinskog naroda. Ja to nikada nisam osjetio, hvala Bogu. Je li netko osobno imao takve probleme, to ne znam. U svakom slučaju, ne trebamo bježati od svoga identiteta, trebamo reći što i tko smo.

Prepoznali su hitnu medicinu kao struku koju treba jačati i koja treba napredovati. Prepoznao je to i naš saborski zastupnik Armin Hodžić pa sada vidite kako to jedno oživljavanje Bošnjaka u Hrvatskoj s njegovim dolaskom ujedno ima i značaj i korist i za većinski i za manjinski kontekst. To je velika stvar. I da su onda, unutar hitne, koja je razvijena struka i koja postoji već 15-ak godina u Hrvatskoj, izabrali baš mene, to je ponovno velika stvar.

BOSNA: Kako ojačati samosvijest i položaj Bošnjaka kroz političko djelovanje u narednom periodu?

KERANOVIĆ: Na čelu Koordinacije imam mogućnost nacionalnog djelovanja i tu vidim dobru priliku da neke stvari uvežemo. Sve ono što je do sada bilo fragmentirano treba povezati. Zajedničke resurse kojima kao Bošnjaci raspolažemo, i ljudski i financijski, potrebno je povezati u jaču, kvalitetniju zajednicu koja bi trebala biti prepoznata kao važan dionik u društvu u kojem živimo. Važno je da svi dišemo kao jedno, da imamo isti smjer i da pokušamo unaprijediti položaj naše zajednice u svim aspektima: u obrazovanju, zdravstvu, kulturi, očuvanju identiteta, jezika, vjere i svega onoga što čini jednu zajednicu. Konkretno gledano, to je organizacija okruglih stolova, simpozija, mnogih projekata, ali i jačanje znanstvenog djelovanja, promocije knjiga, kulturnog amaterizma i našeg folklora. Ključno je da se kvalitetnije povežemo sa matičnom zemljom, na čemu radimo. Sada smo postali dio Vijeća kongresa bošnjačkih intelektualaca. To je jedina organizacija koja djeluje u BiH i na razini cijele regije: BiH, Slovenija, Srbija, Crna Gora, Kosovo, Sjeverna Makedonija i Hrvatska. Čak su nam tu uključeni i Bošnjaci Sjeverne Amerike i Kanade. Neke stvari koje su nam od zajedničkog interesa treba raditi kvalitetno i zajedno: primjerice sjećanje na Srebrenicu, Dan nezavisnosti i Dan državnosti BiH. To su samo neke ključne stvari koje trebamo raditi na svjetskoj razini. ●

Juraj Bubalo, autor knjige „Od Pola do Malnara – Putnici i istraživači u hrvatskoj kulturi od 13. do 20. stoljeća“

KVANTITETU IMAMO, KVALITETU MANJE, MALNAR JE ZADNJI HRVATSKI “PUTNIK-ISTRAŽIVAČ”

Marka Pola svojataju i Talijani i Hrvati. Tu je i osamnaestostoljetni isusovac iz Kotoribe Ignacije Szentmartony, čijim istraživanjem Amazone se ponose i Mađari (jer mu je otac bio Mađar), kozmopolit Tibor Sekelj koji je po vlastitom priznanju „pripadao svim mjestima koja je posjetio“, ali je znao reći i da je Zagrepčanin, potom i „prvi slavenski“, pomorski kapetan Bokelj Ivo Visin, o kojem se i danas više piše u Crnoj Gori nego u Hrvatskoj itd. Takve znamenite ličnosti trebale bi nas povezivati i upućivati na suradnju, a ne razdvajati i dovoditi u sukobe. Njima se legitimno mogu i trebaju baviti i jedni i drugi… i treći

RAZGOVARAO: Stipe Majić

Putovanje prostorom i knjigom najveća je strast kojoj se Juraj Bubalo još kao zagrebački student filozofije i sociologije prepustio na svom prvom putovanju u Grčku. Nakon toga svoje puteve ukršta s putevima raznih velikih putnika, od Aleksandra Makedonskog i Marka Pola do Željka Malnara, posjećuje lokacije iz njemu važnih knjiga i filmova širom Azije, a stiže i do Afrike. Na tim putovanjima stječe iskustva za svoje tri putopisne knjige, dnevnike ljudske duše i zbirke posebnih znanja: „Put Indije“, „Sto dana Azije“ i „Dodir Orijenta“. Bubalova četvrta autorska knjiga „Od Pola do Malnara – Putnici i istraživači u hrvatskoj kulturi od 13. do 20. stoljeća“ sinteza je tri desetljeća njegovih putovanja i proučavanja putopisne literature. Riječ je o popularno-znanstvenoj knjizi koja je nastala nakon niza kraćih članaka ranije objavljenih u časopisu „Meridijani“. Vrijednost ove knjige prepoznale su i institucije pa je „Od Pola do Malnara“ dobila potporu ministarstava kulture i znanosti te Grada Zagreba. Knjiga donosi životopise 17 znamenitih svjetskih istraživača koji su povezani sa hrvatskim kulturnim prostorom. Problem pripadnosti i višestrukosti identiteta pojedinih putnika Bubalo nema cilj razriješiti, već znanstvenom iscrpnošću prikuplja sve podatke i iznosi ih u knjizi kako bi čitatelj stekao jasan uvid u sam prijepor. Ovo je knjiga putopisca i putnika o svojim prethodnicima u kojoj su na jednom mjestu izneseni svi ključni podaci s fotografijama te ulomcima iz djela i zapisa ovih putnika i može poslužiti kao referentno mjesto svima koji se žele stručno baviti temom domaćih putnika i istraživača, od studenata do antropologa i povjesničara, ali usmjerena je na širu čitateljsku publiku, prije svega onu zainteresiranu za putovanja.

BOSNA: Vaša veza s pisanjem o putovanjima poznata je otprije. Putopisac i profesor Borna Bebek na koricama nove knjige naziva Vas „istaknutim putnikom i vještim putopiscem“. Ipak, kako je došlo do toga da umjesto još jednog putopisa napišete knjigu o istraživačima i putopiscima?
BUBALO: Ni u svojim knjigama putopisa nisam izbjegavao osvrnuti se na neke velike putnike iz prošlosti, a često sam i putovao njihovim tragovima i mnogo ih istraživao, pa sam odlučio dati si oduška i posebno im se posvetiti. Sve je krenulo kao ideja da u časopisu *Meridijani* redovito pišem informativne bio(biblio)grafske oglede o manje poznatim ali zaslužnim putnicima po nekim vlastitim preferencijama. Ubrzo sam se usredotočio na hrvatske putnike i putopisce, u okviru povijesti europskih putovanja, pa je tako nastao ovaj, donekle zaokružen, povijesni pregled precizno podnaslovljen „Putnici i istraživači u hrvatskoj kulturi od 13. do 20. stoljeća“.

BOSNA: Zašto ste odabrali baš ovih 17 putopisaca? Marko Polo je logično ime za početak, ali po kojem kriteriju je upravo Malnar posljednji u nizu?
BUBALO: Kad prosječno upućeni čitatelj vidi da se u istom nizu, u 14 kronološki poredanih poglavlja, među poznatim i priznatim istraživačkim imenima, poput Lermana, Seljana ili Konšćaka, nalaze i hrvatski isusovački znanstvenici i oplovitelji svijeta, pa jedan korčulanski konkvistador, pa jedan subotički plemić i lovac itd., doista se može pitati o kriterijima odabira. Ali, takav izbor daljnjim upućivanjem u tematiku knjige postaje jasan i opravdan. U jednu ruku želio sam posvjedočiti raznolikost naše putničke tradicije, a u drugu pokazati koji i kakvi tipovi putnika su se, uvjetovani širim povijesnim, društvenim i kulturnim kontekstom, pojavljivali u europskoj a paralelno i u hrvatskoj kulturnoj povijesti. Jedini diskriminatorni kriterij bio mi je da se ne radi o živućoj osobi, te da je o sebi i putovanjima ta osoba ostavila nekakav

pisani trag. Knjiga je podijeljena u četiri cjeline prema tipovima putnika, čiji se hrvatski najistaknutiji egzemplari u njoj obrađuju i prezentiraju odabranim izvornim ulomcima. Prva cjelina, koja govori o razvijenom srednjem vijeku i novom vijeku, naslovljena je tako „trgovci, vojnici i hodočasnici“, a posljednja, o 20. stoljeću, „svjetski putnici, globtroteri i putopisci“. Tako se, eto, na kraju našao putopisac i dokumentarist Željko Malnar kojeg bi se moglo smatrati posljednjim putnikom-istraživačem u klasičnom smislu riječi.

BOSNA: Na koji način ste riješili uvijek goruće pitanje dvojnosti identiteta, a to se pitanje veže uz više imena u vašoj knjizi?

BUBALO: *Putnici u hrvatskoj kulturnoj povijesti* ne obuhvaćaju samo Hrvate, već i velikane koji su putovanjima i istraživanjima ostavili trag u hrvatskoj kulturi. Tako je moguće da su se tu našli i Marko Polo, kojeg svojataju i Talijani i Hrvati, osamnaestostoljetni isusovac iz Kotoribe Ignacije Szentmartony, čijim istraživanjem Amazone se ponose i Mađari (jer mu je otac bio Mađar), kozmopolit Tibor Sekelj koji je po vlastitom priznanju „pripadao svim mjestima koja je posjetio“, ali je znao reći i da je Zagrepčanin, potom i „prvi slavenski“, pomorski kapetan Bokelj Ivo Visin, o kojem se i danas više piše u Crnoj Gori nego u Hrvatskoj itd. Takve znamenite ličnosti trebale bi nas povezivati i upućivati na suradnju, a ne razdvajati i dovoditi u sukobe. Njima se legitimno mogu i trebaju baviti i jedni i drugi… i treći, dokle god se to odvija u okviru znanstveno-objektivnog istraživanja, to jest bez iskrivljavanja ili krivotvorenja činjenica iz političkih ili drugih pogrešnih razloga i nakana. Pišući o takvim putnicima i istraživačima pazio sam upravo na te stvari, navodeći i činjenice iz stranih historiografija koje su u nas slabo ili nikako poznate.

Fotografije: Stipe Majić

BOSNA: Oko Marka Pola stvoren je mali kulturni rat s Talijanima. Takve male ratove vodimo sa susjedima kontinuirano. Jer, uvrštavanje neke znamenite osobe u vlastiti kulturni krug često se karakterizira kao pretendiranje na tuđu kulturu. Mogu li različite strane uspostaviti suradnju o kojoj govorite?

BUBALO: Marko Polo je upravo primjer putnika čiji identitet ne treba i ne može biti jednoznačno određeni i isključiv. On pripada cijelom svijetu, ne samo Talijanima kao „mletački građanin" (usput, Marko u knjizi za sebe ne kaže Mlečanin nego mletački građanin) ili Hrvatima, zbog na dokazima utemeljenog dalmatinskog obiteljskog podrijetla, nego i Kini, Aziji, koja ga je proslavila, Francuzima na čijoj je jezičnoj varijanti objavio globalno najslavniju knjigu o putovanju, Britancima koji su ga prvi detaljno proučavali, Nijemcima koji su ga minuciozno istražili, ako hoćete i Amerikancima koji su ga popularizirali filmovima, videoigricama, popularnim putopisima, romanima… Što se sve, vezano uz putovanja, ne zove njegovim imenom - od Jadranskog do Japanskog mora? I to nije nedopustivo prisvajanje njegova imena i nasljeđa, jer ono pripada svima! Samo, mora se znati što i kako stoji s povijesno utvrđenim i utvrdivim činjenicama. A to ćemo najbolje saznati baš ako surađujemo – zbog njih i preko njih. U slučaju Marka Pola nedostaje više razumijevanja s obje strane. Lijep primjer je povezivanje i suradnja grada Požege, u kojem se rodio Dragutin Lerman, i Kreševa u susjednoj Bosni, gdje je radio posljednjih godina života i gdje je pokopan. Ili primjer Tibora Sekelja, čijim imenom se ponose esperantisti širom svijeta, ne samo u Vojvodini, Srbiji i Hrvatskoj, gdje esperantska društva s ponosom nose njegovo ime, a njihovi članovi zajedno prevode njegove knjige na esperanto.

BOSNA: Ističete kako u knjizi nije obrađen nijedan živući putnik. Može li se reći da su putovanja i putopisi u zadnjih nekoliko desetljeća postali puno češća pojava u odnosu na prethodna razdoblja? Kada putovanja na našem prostoru postaju intenzivnija, kako su se razvijala i gdje se u tome svemu nalaze putopisci danas?

BUBALO: Putovalo se oduvijek, ali u različitoj mjeri, različiti ljudi i iz različitih razloga. Kada danas kažemo „putovanje", mislimo obično na moderni turizam. Takav oblik putovanja nastajao je paralelno s mogućnošću prekooceanskih putovanja i razvojem željeznice u 19. stoljeću. Prije toga obični ljudi putovali su samo pješice. U vrijeme nastanka turizma u svijetu, naši ljudi masovno su putovali iz nužde, ne iz zabave. Manji dio putnika u 20. stoljeću putovao je i dalje istraživački, da upoznaju i približe krajeve i narode svijeta. U knjizi su me zanimali takvi individualni putnici, a fenomenom putovanja u određenom dobu bavio sam se usputno, smještajući ih u kontekst. „Klasična" istraživačka putovanja nestaju s 20. stoljećem, a kao posljednji takvi istraživački putnici i putopisci kod nas su se isticali Tibor Sekelj i Željko Malnar. U njihovim putopisima težište biva prebačeno na pustolovine, na osobne doživljaje ili na tematiziranje sebe kao putnika. Tu negdje se nalazi i većina današnjih individualnih putnika koji, kako se to voli reći, ne putuju turistički, oni tako i predstavljaju svoja putovanja, ali nemamo nikoga Sekeljeva ili Malnarova kalibra. Imamo putničku i putopisnu scenu kakvu nikad nismo imali – svatko može pronaći nešto za zabavu ili inspiraciju. Kvantitetu imamo, kvalitetu manje. Volio bih kad bi putnici i putovanja opisani u mojoj knjizi poslužili današnjim putnicima kao nadahnuće.

Na putu u Kambodži

BOSNA: Je li putopis danas zamijenjen nekim drugim izražajnim sredstvima, videokamerom i fotoaparatom? Imaju li se ljudi uopće potrebu više kreativno izražavati kroz pisane forme na putovanjima?

BUBALO: Govoreći o današnjim putopiscima, ne mislim samo na autore pisanih putopisa koji objavljuju tiskom, nego i na putopise drugih sredstava izražavanja i prezentiranja, prije svega na vizualan način. Fotografija je nužna, filmski i video snimci itekako poželjni, jer imaju najveću prijemčivost i vidljivost. Ali verbalno opisivanje vrijedno knjiškog ukoričenja ima i dalje svoje mjesto i vrijednost… Sjetilo me sad kako su slično pitanje postavili Malnaru uspoređujući njegovu medijsku vidljivost sa Sekeljevom, na što je on odgovorio da su njemu naprosto dostupna sredstva masovna komunikacije koja Sekelju 30 godina prije nisu

Mikulec predstavlja svjetsku činjenicu, jer je u okvirima globtroterstva ostvario takoreći nedostižan podvig. Naime, on je, kako u knjizi obrazlažem, vjerojatno treći globtroter u svijetu kojem je uspjelo pješice zaokružiti svijet, iza Rusa Rengartena i Amerikanca Schillinga. S tim da je kod Mikulca put oko svijeta pješice bolje dokumentiran, jer je svuda gdje je prošao skupio pokoji žig i potpis neke slavne osobe ili dostojanstvenika.

Uspon na brdo Sinaj, Egipat

Na Nilu, Egipat

bila, i da ih je potpuno legitimno koristiti. Jer, upoznati ljude, tj. kulture, jedne s drugima ili sa samim sobom daleko je moćnije putem vizualnog medija. A s vremenom se i mijenja ono što se putopisima želi poručiti.

BOSNA: Kakva smo blaga naslijedili od osoba koje ste opisali u svojoj knjizi, materijalna i duhovna?
BUBALO: Riječ je doista o naslijeđenom blagu, baštini koja u najboljem slučaju ne pripada samo nama, nego Europi i svijetu. Jer, riječ je o doprinosima i otkrićima koji su u svoje vrijeme ugrađeni u poznavanje svijeta u kojem živimo. Preko naših najvažnijih putnika putopisaca u Hrvatskoj i u Europi prvi put su se čula mnoga saznanja; o Bliskom istoku, o Indiji, o Tibetu, osobito o Americi. A njihovo je djelo katkad bilo i doprinos tim krajevima svijeta.

Na primjer, Korčulanin Vinko Paletin je prvi, polovicom 16. stoljeća, opisao Chichén Itzu, prijestolnicu američkih Maja, i vjerojatno astečke prijestolnice u današnjem Meksiku, jedan od prvih je iznio teoriju o dolasku Kartažana u Ameriku u vrijeme prije Kolumba, izradio je najpoznatiju i najbolju kartu Španjolske u 16. stoljeću. Ivan Ratkaj je prvi opisao pleme Tarahumara i izradio kartu istoimene meksičke pokrajine. Ferdinand Konščak je dokazao da Donja Kalifornija nije otok nego poluotok, posadio je tamo prve vinograde, izradio kartu tog područja koju je objavila Diderotova *Velika francuska enciklopedija* koja će unaprijediti svijet u 18. stoljeću. Szentmartony je izvršio mjerenja na kojima su utemeljene razne karte Amazone i dao iscrpan popis plemena na Gornjem Rio Negru… Doprinose u geografiji i etnografiji poslije su dali Dragutin Lerman i braća Seljan. Nabrajanje bi nas predaleko odvelo, posebno kad bismo ušli u detalje o flori i fauni… Svatko od njih je na svoj način proširio vidike i doprinio poznavanju svijeta. Takva su blaga naših putnika i istraživača, u hrvatskoj kulturi, ali i u svjetskoj baštini.

U Armeniji

BOSNA: Tijekom istraživanja ove teme naišli ste na niz podataka koji nisu zabilježeni u ranijoj literaturi o putnicima koje obrađujete. Time je *Od Pola do Malnara* i znanstveni rad, iako iza vas ne stoji neka institucija?
BUBALO: Knjiga nije pisana kao znanstveni rad nego kao djelo koje popularizira znanost i kulturu putovanja. Stoga sam se nastojao dobro upoznati s izvorima i dostupnom literaturom naših znanstvenih istraživača različitih specijalnosti na temelju čijih sam saznanja prvenstveno tematizirao živote, djela i putovanja naših putnika, povezujući sve na jednom mjestu. Ali neke činjenice na koje sam naišao istražujući razne arhive nove su i nezabilježene. „Izvještaj s Rio Negra“ Ignacija Szentmartonya kojeg je pronašao i preveo jedan američki antropolog još prije 40-ak godina nigdje prije moje knjige nije spomenut, a kamoli objavljen. Globtroterstvo kao fenomen ostalo je također neistraženo, iako su Mate Svjetski i Mikulec vjerojatno najveći i najspecifičniji globtroteri svih vremena, pa već i u tom pogledu knjiga donosi novitete.

BOSNA: Josip Mikulec postao je novootkrivena atrakcija na hrvatskoj kulturnoj sceni. Koliko će Mikulčev lik zaživjeti u široj javnosti s obzirom na svoj podvig?
BUBALO: Lik Josipa Mikulca definitivno zaslužuje zaživjeti u hrvatskoj kolektivnoj memoriji. Nedavno mu je i podignut spomenik u Oroslavju, ali nadam se da je to tek početak priče u nas… Mikulec predstavlja svjetsku činjenicu, jer je u okvirima globtroterstva ostvario takoreći nedostižan podvig. Naime, on je, kako u knjizi obrazlažem, vjerojatno treći globtroter u svijetu kojem je uspjelo pješice zaokružiti svijet, iza Rusa Rengartena i Amerikanca Schillinga. S tim da je kod Mikulca put oko svijeta pješice bolje dokumentiran, jer je svuda gdje je prošao skupio pokoji žig i potpis neke slavne osobe ili dostojanstvenika. Mikulec nije nepoznato ime u povijesti svjetskog globtroterstva, spominje se u nekim knjigama i leksikonima, ali mu unutar nje ne pripada zasluženo mjesto, s obzirom na to da se do prije dvije godine nije znalo za postojanje njegovih knjiga autograma, jedne još uvijek u privatnim rukama u Americi, a druge u Hrvatskom povijesnom muzeju. Uz tiskane medije koji su ga posvuda pratili, te knjige predstavljaju najbolji dokaz da je doista prehodao svijet. ●

Izbor između napretka i gubitka čovječnosti

TRANSHUMANIZAM ili kako sam sebi prirediti propast

Transhumanizam i njegova bitna komponenta transgenderizam, gender ili rodna ili ideologija sintetičkih spolnih identiteta ljude treba pretvoriti, polaganim procesima privikavanja (mediji, društvene mreže, NGO, filmovi, na koncu zakonska regulativa) na buduće prekoljudsko i poslijeljudsko društvo u kojem elita upravlja sa cca 1 milijardom djelomično robotiziranih ljudi (kiborga sa ugrađenim čipovima i potpunom kontrolom uma), ostale će se eliminirati usporavanjem prokreacije, svođenjem prokreacije na čistu mehaniku umjetnih oplodnji i vanmateričnih trudnoća u kojima i otac može roditi. Dakle, trans i postgenderizam koji vodi u bespolno društvo bez ljubavi, samilosti i stremljenja.

PIŠE: Faris Nanić

Iako, zasada, samo na marginama medijskog interesa, sve češće rabljen pojam transhumanizma, polahko se počinje uglavljivati u svijest prosječnog konzumenta informacija. Semantički, ovaj neologizam značio bi prekoljudstvo, stanje preko humanizma, dakle civilizacije sa čovjekom kakav je po prirodi u novu civilizaciju onkraj ljudske, novu civilizaciju, u konačnoj instanci posthumanističku, poslijeljudsku.

Termin "transhumanizam" je skovao Julian Huxley, brat književnika Aldousa Huxleya evolucijski biolog i prvi direktor UNESCO-a. U knjizi *Nove boce za nova vina*, izdane u Londonu 1957. godine, Julian Huxley piše: „Vjerujem u transhumanizam: kada jednom bude dovoljno, ljudi koji iskreno mogu reći da će ljudska vrsta biti na pragu novog vida egzistencije, toliko različite od naše kao što je naša od pekinškog čovjeka (jedna vrsta pračovjeka – op.a.), tako će, napokon, svjesno ispunjavati svoju sudbinu." Transhumanizam (također označavan i kao "H+") u savremenom smislu pojma datira još u vrijeme rada Maxa More-a i njegovih saradnika na Ekstropijskom institutu. Transhumanistička perspektiva je opisana u tzv. Transhumanističkoj deklaraciji istoimenog svjetskog udruženja.

(DE)KLASIFIKACIJA

Transhumanizam je međunarodni intelektualni i kulturni pokret koji podržava svjesnu, društveno prihvaćenu, neograničenu upotrebu novih nauka i tehnologija za poboljšanje ljudskih duhovnih i tjelesnih sposobnosti i prirođenih vještina te poništenje nepoželjnih i nepotrebnih aspekata ljudskog stanja, poput gluposti, patnje, bolesti, čak i starenja te neželjene smrti. Transhumanistički mislioci proučavaju mogućnosti i posljedice razvoja tehnika biotehničkih i genetskih poboljšanja čovjeka i drugih tehnologija za te svrhe. Moguće opasnosti, baš kao i koristi, moćnih novih tehnologija koje bi mogle korjenito izmijeniti uvjete čovjekova života također su predmet djelovanja transhumanističkog pokreta, kako kaže jedan od pobornika pokreta Nick Bostrom u svojem tekstu *Transhumanistička misao*, objavljenom u *Journal of Evolution & Technology*.

Iako prva poznata upotreba naziva transhumanizam datira iz 1957. od spomenutog J. Huxleya, savremeno je značenje nastalo tokom osamdesetih godina 20. stoljeća, kada je grupa američkih učenjaka, umjetnika i futurista počela oblikovati ono što je preraslo u transhumanistički pokret. Transhumanistički mislioci polaze od teze da će ljudi vremenom biti transformirani u bića s toliko poboljšanim sposobnostima koja bi opravdala naziv «postčovjek". Taj je, pak, termin skovao već spomenuti Nick Bostrom.

Transhumanističko predviđanje duboko promijenjene budućnosti čovječanstva privuklo je mnoge zagovornike, ali i kritičare širokog spektra. Transhumanizam, pobornici poput Ronalda Baileya u tekstu *Transhumanism: The most dangerous idea?*, opisuju kao "pokret koji utjelovljuje najizazovnije, najhrabrije, najmaštovitije i najidealističnije težnje čovječanstva", dok ga je jedan od istaknutih protivnika, Francis Fukuyama (autor eseja o *Kraju povijesti*) opisao kao jednu od najopasnijih ideja na svijetu, u tekstu istog naslova kao prethodni, ali bez upitnika na kraju. Neki autori (Miguel Casas u knjizi *El fin de Homo sapiens*) smatraju da je čovječanstvo već transhumano, jer je medicinski napredak u posljednjim stoljećima značajno izmijenio ljudsku

vrstu. Međutim, to ne bi bilo na svjestan i, prema tome, deklarirano transhumanistički način.

TEHNOLOGIJA KAO KRAJ EVOLUCIJE

Tehnologija je oduvijek bila produžetak ljudskih sposobnosti, a kako se poboljšavala i napredovala, došla je do trenutka kada na mnogo načina počinje mijenjati samu čovjekovu bit. Ili to misli da čini. Čovjek sada, po takvim stavovima, postaje njezin produžetak, ona mu obećava da će moći nadići svoja prirodna ograničenja. Je li tehnološka nadgradnja čovjeka i njegove društvene strukture nadmašivanje njegove mogućnosti ili mijenjanje njegove biti? Mnogo je pitanja vezano uz taj filozofski i kulturni pokret koji je proizišao iz nastojanja da se ljudska vrsta kontinuirano unapređuje tehnološkim inovacijama. Odnosno, mijenjanjem biti čovjeka dešava li se proces nastavka evolucije kojem je podvrgnuto cijelo čovječanstvo ili se „stvara“, odnosno metamorfira nova vrsta koja će čovjekom nastojati gospodariti?

Transhumanisti vjeruju da se čovjek može i mora unaprijediti ili popraviti te je krajnji cilj stvoriti nadčovjeka, tako da mu se unaprijede tjelesne i intelektualne sposobnosti. Temeljna je ideja transhumanizma vjera u znanstveni i tehnološki napredak koji treba biti stavljen u funkciju čovječanstva da ga unaprijedi toliko da čovjek na kraju postane besmrtan. No, niko nije besmrtan i svaka će duša okusiti smrt, kako u nekoliko navrata upozorava Kur'an. Ideja fizičke, ovozemaljske besmrtnosti naprosto nije u skladu sa svemirskim, univerzalnim zakonima i predstavlja tek najnoviju u nizu, tehničkim napretkom oblikovanu tlapnju, iluziju da život na Zemlji može biti vječan i da, shodno tomu, nema odgovornosti za učinjeno niti apsolutne pravde.

Vojske već od Drugog svjetskog rata manipuliraju emocijama svojih vojnika. Eliminacija straha koja pomaže vojniku da izvrši zadatke, postizala se upotrebom velike količine amfetamina, a danas transhumanistički potencijal u vojnim istraživanjima vodi ka poboljšanom supervojniku. Imajući u vidu da su upravo vojne potrebe historijski definirale i poticale razvoj tehnologije, a da su postignuća „puštana“ u civilni sektor tek nakon što je vojska ovladala još naprednijim i moćnijim tehnologijama, razumski se je upitati sa čime najmoćnije vojske svijeta već raspolažu. Transhumanisti žele prevladati čovjekova biološka ograničenja umetanjem tehnoloških implantata i čipova kako bi se stvorila nova, postljudska vrsta, jača, brža i inteligentnija, koja će postupno zamijeniti obične ljude. Njima se suprotstavljaju oni koji u njemu vide kraj ljudske vrste kakvu poznajemo. Bostrom smatra da je kiborg posljednji stadij ljudskog razvoja.

FILOZOFIJA ILI PREVARA

David Salinas Flores transhumanistički pokret naziva prevarom koja ljude polako vodi u digitalno ropstvo. On smatra da se iza transhumanizma kriju dvije teme: upotreba tehnoloških implantanata kao oružja protiv građana i sumnja da se provodi mnogo nedopuštenih istraživanja i pokusa na ljudima, posebno u agencijama povezanima s vojskom, kako bi se stvorio supervojnik. Ovaj je koncept razrađivan i u holivudskim spektaklima iz 80-ih, u filmovima poput *Robocop*. Salinas Flores smatra da ljudi sa raznim tehnološkim dodacima mogu biti špijunirani, izgubiti privatnost ili da ih se može kontrolirati, pri čemu mogu izgubiti vlastiti identitet i seksualnu narav te postati ljudski robovi u službi transnacionalnih tvrtki i ekonomskih sila. On u tome vidi početak digitalnog fašizma u kojem će ljudi s implantatima biti u službi oligarhije. Ovdje treba primijetiti gubitak seksualne naravi, o čemu će biti riječi nešto poslije.

Postavlja se također pitanje odgovornosti i etike. Ako supervojnik, poboljšan, bezosjećajan i snažan, počini zločin, ko je odgovoran? On, medicinski tim koji ga je „stvarao“ ili programeri koji su sudjelovali u raznim fazama njegovog razvoja? Postoji i društveni aspekt tog problema: šta raditi sa takvim vojnicima kad nema rata, mogu li se vratiti kući i biti produktivni članovi društva?

Filozof Mariano Asla transhumanizam vidi kao znanstveni i kulturni pokret koji predlaže "modifikaciju ljudske biologije

Imaged by Heritage Auctions, HA.com

konvergencijom novih tehnologija". To su nanotehnologija, biotehnologija, računalna tehnologija i kognitivna znanost. Njezin cilj je "stvoriti novu vrstu" u kojoj su granice između biološkog i umjetnog "potpuno zamagljene". Prema njegovu mišljenju, cilj je učiniti ljude "zdravijima, inteligentnijima, empatičnijima i dugovječnijima". Da se granice zamagljuje već sada pokazuje Neuralink, američka neurotehnološka tvrtka u vlasništvu Elona Muska, koja je ugradila čip u mozak prvog pacijenta, koji je ubrzo uspio pomaknuti kursor svog računala uz pomoć misli. Neuralink nastoji "stvoriti generalizirano sučelje mozga kako bi se vratila autonomija onima s medicinskim nedostatcima danas, a sutra otključao ljudski potencijal".

Jedan od glavnih etičkih izazova transhumanizma, smatra Asla, je utjecaj na sve aspekte ljudskog života, od "reprodukcije i rođenja do društvene organizacije, uključujući obrazovanje, emocionalni život, rad i starenje". No, radikalnom izmjenom ljudskog tijela nastaje potreba za detaljnom analizom mogućih koristi, ali i "troškova, rizika i mogućih neželjenih posljedica". Sa etičkog aspekta, Asla navodi dva moguća slučaja moralne upitnosti. Ukoliko je, recimo, za povećanje dugovječnosti potrebno eksperimentirati na zdravim ljudima i izložiti ih nepredvidivim rizicima, koji ne bi bili moralno dopušteni ili otvara li se stvarna mogućnost stvaranja eksponencijalnog povećanja ljudskih nejednakosti, što dovodi do elitnih društvenih klasa (poboljšanih) i ranjivih i rizičnih klasa (prirodnih). Kao kršćanski filozof, on smatra da je najveći izazov transhumanizma oblikovanje odgovarajuće filozofije i teologije ljudskog tijela. Zaziva dijalog transhumanizma i vjere koji ne podrazumijeva odricanje od istine, one otkrivene objavama.

TRANSGENDERIZAM I TRANSHUMANIZAM

Dio teoretičara i kritičara transhumanizma posebnu pažnju poklanja Salinas Floresovom gubitku seksualnog identiteta, posebno u definiciji roda i razlikovanju roda i spola. U SAD postoji snažan

pritisak na stanovništvo da prijeđe sa dimorfne definicije spola na široko prihvaćanje i širenje spolnog identiteta na tzv. sintetičke spolne identitete. U tome prednjači porodica Pritzker iz Illinoisa, koji su pomogli Baracku Obami u Bijeloj kući i među kojima su bivša američka ministrica trgovine Penny Pritzker, sadašnji guverner Illinoisa J. B. Pritzker i filantrop Jennifer Pritzker (transseksualac).

Pritzkerovi, vlasnici lanca hotela Hayat, posvetili su se filantropiji usmjerenoj ka normalizaciji transrodnosti. Od 2018. su prestali koristiti tu imenicu jer nema jasne granice, beskoristan je termin za komunikaciju i, umjesto toga, su uveli sintagmu sintetičkog spolnog identiteta koji smatraju da jasnije definira njihov cilj, uz ignoriranje biološke realnosti „muškog“ i „ženskog“ i „homoseksualnog“ i „heteroseksualnog”. Sintetički spolni identitet stavljen je pod egidu zaštite ljudskih prava. Njegovim uvođenjem LGBTQ+ mreža blisko sarađuje s tehno-medicinskim kompleksom, velikim bankama, međunarodnim pravnim tvrtkama, farmaceutskim gigantima i korporativnim moćnicima kako bi nametnuli koncept da ljudi nisu seksualno dimorfna vrsta – što je u suprotnosti sa stvarnošću i osnovnim pretpostavkama ne samo „tradicionalne“ religije, već i za gay pokrete te većinu feminističkih pokreta, za koje su spolni dimorfizam i rodne razlike koje proizlaze iz njega temeljne premise. Ti pokreti sada, paradoksalno, ali zapravo razumski postaju protivnici transrodnosti i pripadne ideologije.

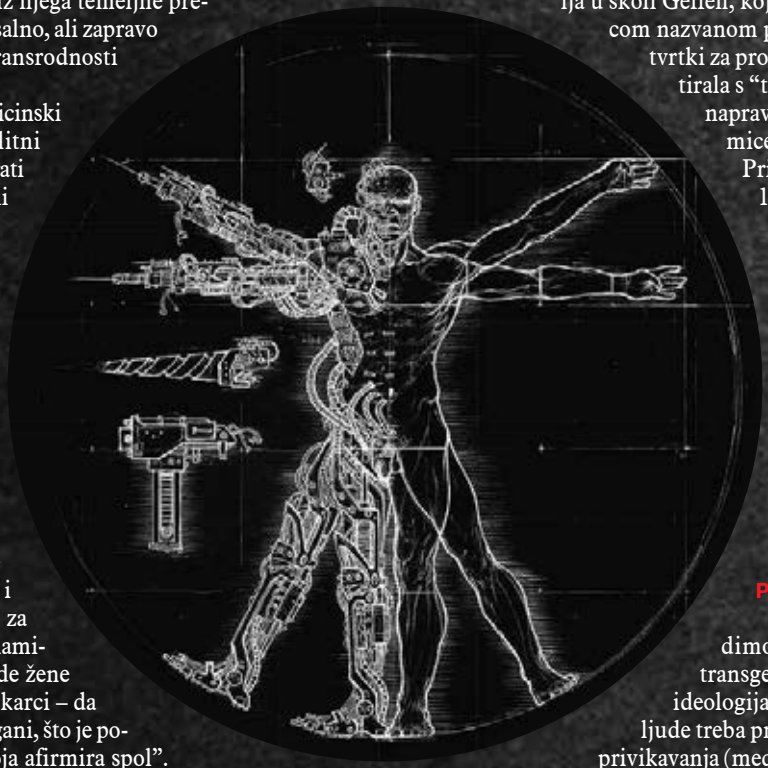

Kroz ulaganja u tehno-medicinski kompleks, Pritzkeri i drugi elitni donatori pokušavaju normalizirati koncept da ljudski reproduktivni spol postoji u spektru. Njihove investicije teže stvaranju novih sintetičkih identiteta, koristeći se operacijama i lijekovima te uvođenjem brzih jezičnih reformi radi inauguracije novih identiteta i poticanja institucija i pojedinaca na njihovu normalizaciju. Godine 2018. u Medicinskom centru Ronald Reagan na Kalifornijskom sveučilištu u Los Angelesu (gdje su Pritzkerovi glavni donatori i imaju različite titule), Odsjek za porodiljstvo i ginekologiju reklamiralo je nekoliko opcija za mlade žene – koje misle da mogu biti muškarci – da im se uklone reproduktivni organi, što je postupak koji se naziva „skrb koja afirmira spol”. Pritzkeri pomažu u financiranju Nacionalnog centra za zdravlje rodnog spektra Sveučilišta u Minnesoti, koji tvrdi da “rodni spektar uključuje široku lepezu rodnih identiteta izvan binarnih definicija roda – uključujući cisrodne i transrodne identitete, rodne queer i nebinarne identitete kao normalan dio prirodnog izražavanja roda. Rodni spektar je zdrav, afirmiran, pozitivan razvoj rodnog identiteta i izražavanja koji je u skladu s osjećajem pojedinca o sebi”. Jennifer Pritzker je u Kanadi pomogla financirati Bonhamov centar za studije seksualne raznolikosti Univerziteta u Torontu, obrazovnu instituciju koja ulaže u dekonstrukciju ljudskog spola kao i otvaranje prve katedre za transrodne studije na Univerzitetu Victoria u Britanskoj Kolumbiji.

Utemeljili su godišnju konferenciju pod nazivom Moving Trans History Forward, čiji je glavni govornik 2016. bila poznata transhumanistica Martine Rothblatt, kojoj je mentor bio transhumanist Ray Kurzweil, vodeći čovjek Googlea. Rothblatt je predavala o vrijednosti stvaranja organizacije koja bi služila tehnološki obrazovanim transrodnim osobama u uzgoju “tehničkih transhumanista”. Rothblatt je sastavni dio Out Leadership, ogranka LGBTQ+ pokreta za poslovno umrežavanje, te tvrdi da “stvaramo Boga implementiranjem tehnologije koja je sveznajuća, uvijek prisutna, svemoćna i dobrotvorna”.

Profitne medicinske korporacije i neprofitne institucije koje se isprepliću sa infrastrukturom LGBTQ+ nevladinih organizacija, od kojih mnoge primaju Pritzkerova sredstva, stvorile su političku skelu za projektiranje institucionalizacije ideologije sintetičkih seksualnih identiteta i medicinske prakse u Sjedinjenim Američkim Državama — učvršćujući koncept „ljudi koji su rođeni u tijelima pogrešnog spola“. Najmanje dvije klinike u Kaliforniji sada pružaju nebinarne operacije i operacije “nulifikacije” za pojedince koji se osjećaju kao muško i žensko, ili kao nijedno. Gender Multispeciality Service u Bostonskoj dječjoj bolnici, “prvi veliki program u SAD koji se fokusira na rodno različite i transrodne adolescente”, osnovan je 2007. Od tada, navodi njihova web-stranica, proširio je program na pacijente od 3 do 25 godina. Od tri godine života! Prva takva klinika za djecu na Srednjem zapadu, Gender & Sex Development Program u Dječjoj bolnici Lurie, otvorena je u Chicagu 2013. uz Pritzkerovu donaciju.

Psihologinja Jeanne Pritzker članica je odbora posjetitelja u školi Geffen, koja je povezana s dječjom bolnicom nazvanom po Mattelu – multinacionalnoj tvrtki za proizvodnju igračaka koja je debitirala s “transrodnom Barbie”, nedavno napravljenom po liku transrodne glumice Laverne Cox. 2019. guverner Pritzker izdao je Izvršnu naredbu 19-11, pod nazivom „Jačanje naše predanosti afirmaciji i inkluzivnim školama, za dobrodošlicu i podršku djeci s proizvedenim spolnim identitetom“. Tada je osnovana radna skupina za izradu državnih kriterija za škole i nastavnike – izmijene politike školskih odbora “kako bi ojačali zaštitu transrodnih, nebinarnih i rodno nekonformnih učenika”.

DEKADE EKSPERIMENATA I PROMJENE PARADIGME

Transhumanizam i, kako vidimo, njegova bitna komponenta transgenderizam, gender ili rodna ili ideologija sintetičkih spolnih identiteta ljude treba pretvoriti, polaganim procesima privikavanja (mediji, društvene mreže, NGO, filmovi, na koncu zakonska regulativa) na buduće prekoljudsko i poslijeljudsko društvo u kojem elita upravlja sa cca 1 milijardom djelomično robotiziranih ljudi (kiborga sa ugrađenim čipovima i potpunom kontrolom uma), ostale će se eliminirati usporavanjem prokreacije, svođenjem prokreacije na čistu mehaniku umjetnih oplodnji i vanmaterničnih trudnoća u kojima i otac može roditi. Dakle, trans i postgenderizam koji vodi u bespolno društvo bez ljubavi, samilosti i stremljenja.

Već sada se djeca podvrgavaju propagandi promjene spola ili uklanjanja spolnih organa, na Eurosongu pobjeđuju transrodne osobe, nebinarne (šta god to značilo), na televizijama s nacionalnim frekvencijama emitiraju se emisije u kojima muškarci oponašaju žene i obratno, a u crtanim filmovima za djecu i slikovnicama se pojavljuju trans i homoseksualci kao normalna i poželjna pojava. Sve to vodi u smanjenje prokreacije. Tzv. karbonski i društveni krediti, ovi se potonji već testiraju u Kini dodatno ograničavaju slobode i prava i na način da zaglupljeni ljudi lažnim narativom o štetnosti CO_2 sami počinju

vjerovati da ih je potrebno ograničavati kako bi se manje ugljika slalo u atmosferu (uzgoj goveda, način ishrane insektima, ograničavanje putovanja avionima u zamjenu za povećanu konzumaciju mesa) sve pod punom kontrolom Velikog brata. Ili kako kineski recept pokazuje – ne možeš dobiti kredit ako si govorio ili nešto na društvenim mrežama napisao protiv Velikog vođe ili dijela njegove politike.

Istovremeno, tim karbonskim kreditima trguju burzovni spekulanti iz elite, dok ona preostala masa ljudi koji nisu samo beskorisni ždrači (kako oni vide većinu stanovništva svijeta koju treba podvrgnuti depopulaciji, da bi „božica Zemlja“ mogla podnijeti teret, dakle čista idolatrija najstarijih civilizacija u kojima su božanstva bila antropomorfna) biva kontroliranom i produktivnom. Potpuna kontrola uma, djelovanja, misli… Orwellova 1984 u tehnološkom okruženju 21. vijeka. Preživjeli, koji nisu samo beskorisni ždrači već poluljudi - polustrojevi s ugrađenim čipovima, davno apsolutno individualizirani društvenim mrežama (paradoks), slobodno vrijeme provode igrajući video igre masovnog nasilja, jedući ono što im se dronovima dostavi pred kuću i bulјeći u serije na Netflixu koje se prekidaju oglasima Velikoga brata i njegovim stalnim ratovima sa uvijek novim neprijateljima. Za svoj rad, onaj dio koji je nužno potreban visokotehnologiziranom društvu, dobivaju i dovoljnu naknadu u virtualnoj valuti kojom mogu podmiriti osnovne potrebe za hranom, vodom, higijenom. O prokreaciji računa opet vodi sistem. Čista fašistička utopija, treba se sjetiti stihova Tomasa Marinettija u slavu tehnologije i strojeva - onih mehaničkih, ne ljudski poredanih pojedinaca, dakle ne saffova prirodnog zakona svjesnih pojedinaca - ličnosti.

Kada je počelo. Prvo je trebalo hiperseksualizirati ljude, da bi ih se, prezasićenjem prvo heteroseksualnim paradigmama, pa kasnije, u narednoj generaciji pripremilo na homoseksualnu i LGBTIQ+ tranziciju koja posljednjih godina u trećoj generaciji postaje aseksualnom. Sve to bilo bi nemoguće bez vrijednosnih tranzicija iz proizvodnog u potrošačko društvo, iz principa višeg reda u zadovoljenje vlastiti potreba, sve brojnijih i sve besmislenijih. Smisao života pojedinca nije u činjenju dobra, onog općeg već u samozadovoljavanju. Otuda i neprirodna podjela na generalizirane karakteristike generacija, od baby boom, do generacije Z. Svaka je bila podvrgnuta ispiranjima mozga, od buntovništva bez razloga Jamesa Deana i rock ‘n’ rolla Elvisa Presleya, preko bitnika i njihovog uvoda u flower-power kontrakulturnu revoluciju, poduprtu ideologizacijama maštanja Aldousa Huxleya, koja je završila u kasnije raspalim komunama saturiranim drogama, preko intenzivne seksualizacije druge polovine 60-ih i čitave dekade 70-ih godina, „Me“ generacije 80-ih i 90-ih koja je apsolutizirala individualizam i money making kao vrijednosti i svrhu, pa millenialsa te X, Y i Z generacija od kojih je svaka imala svoj set lažnih vrijednosti. Malo je trebalo da se u narednim dekadama hedonizam uspostavi kao vrhovna vrijednost, a za njegovo omogućavanje koristi tehnološki napredak.

Odilon Singbo smatra da se ovdje prožimaju tehnološka i filozofska pitanja po tome što pomoću tehnike želimo „obezvrijediti“ filozofska načela kojih se čovjek ne može odreći, kao što je npr. pitanje smisla života općenito, ali i pitanje smisla tehnokratskog života posebno. Transhumanizam nas vraća na temeljna pitanja koja je čovječanstvo oduvijek nosilo, ali ih želi nadilaziti, odnosno riješiti pomoću tehnike. No, zaboravlja da čovjek ne može riješiti zagonetne dimenzije svojeg života pomoću izuma vlastitih ruku i uma. Spas mora tražiti u nečemu što je izvan njega, tj. što ga nadilazi. Zanimljivo je da Singbo vidi korelaciju postmoderne i transhumanizma. Jean-François Lyotard skovao je aktualan pojam „postmoderna“, pod kojim želi istaknuti kulturno stanje u postindustrijskim i informatičkim društvima zapadne civilizacije u 20. stoljeću. Ne radi se o odlasku iz moderne, već o svijesti o određenom raskidu i promišljanju o moderni iz druge perspektive. Nisu više u središtu tradicionalni načini odgoja i obrazovanja čovjeka, nego tehnologija, koja ima gotovo ključnu ulogu te ulazi u sferu kulture, religije i eshatologije, pokušavajući dati odgovor na drevna egzistencijska pitanja. Radi se dakle o „novom“ stanju duha, a ne nekoj promjeni razdoblja, smatra Singbo.

Informatička dimenzija postmoderne logična je posljedica govora o posthumanom stanju jer nas po transhumanizmu upravo informatika, zajedno s drugim znanstveno-tehničkim granama (nanotehnologija, biotehnologija, informatika, kognitivne znanosti), vodi k tom stanju. Dakle, transhumanizam je u korelaciji sa postmodernom, uz napomenu da je posthumano stanje još radikalnije jer se želi raskrstiti sa ljudskim, u krajnjoj konekvenci. Transhumanizam je prijelaz prema tom stanju, a posthumanizam bi trebao biti ostvareno stanje nadljudskoga. Kakav destruktivni utopizam. Osim što daje lažnu nadu, polazi od krivih postavki. Naime, od odricanja od duha, duše, to jest nematerijalnog i nadnaravnog, vodi k autodestrukciji, odnosno raščovječenju čovjeka. A upravo to i jest cilj. Postčovjek nije čovjek, po definiciji. Napokon, ideja o prevladavanju smrti tehnologijom, o besmrtnosti tijela nije nova niti originalna. Od faraonskih grobnica težnja je ljudi da postanu besmrtnima. Smrt je sastavni dio života i daje mu smisao. Smrt izaziva etičke postavke po pitanju načina življenja. Pod utjecajem transhumanizma čovjek želi dati odgovor na metafizička pitanja kroz utopijsku ambiciju kojom sebi obećava mogućnost besmrtnog življenja posredstvom blagodati digitalnoga doba. Prema takvom pogledu, još smo smrtni, ali ćemo pobijediti smrt koja u tom smislu postaje patološko i rješivo stanje. Je li to zaista moguće? Gdje nema smrti, teško bismo uopće govorili o životu jer ga ni ne bi bilo, kaže Singbo.

Promatramo li tehnologizaciju ljudskog rađanja po kojem se može birati neke karakteristike budućeg djeteta sve do izbora spola, primjećuje se kompatibilnost transhumanizma sa raznim ideologijama, pa i s rodnom. U tom duhu, mehaničkom se duplikacijom ljudskoga može izbjeći seksualnu reprodukciju sa svime što ona nosi, poput otvorenosti prema ljepoti drugosti, zatim iznenadnosti, neplaniranosti i nepredvidivosti, naglašava Singbo. Takav stav vodi k postgenderizmu kao stanju dokinuća drugosti, različitosti i komplementarnosti u ime apsolutne autonomije pojedinca. Donna Haraway u kiborgizaciji vidi alternativu za borbu protiv zapadnih dualizama koji podređuju tijelo duhu, ženu muškarcu, žensko muškom, materijalizam idealizmu i prirodu civilizaciji, stvarajući na taj način hijerarhiju klasa, kultura i rasizam. Nova bi se verzija ljudskog bića kroz kiborgizaciju oslobodila tog dualističkog tereta, počevši od tjelesnog tereta i obveza identiteta ukorijenjenih u tijelu. Mislim da je takvim stavom jasno kamo nas vodi jedno krilo transhumanizma. Prema tome, nemoguće je ne povezati ovaj pokret s takvim ideologijama, premda transhumanizam nije samo to, zaključuje ovaj afrički katolički svećenik sa adresom u Hrvatskoj.

Konačno, sve ovo zaziva dileme. Šta je onda transhumani čovjek, a posebno posthumani, bez spolnog identiteta i rodno zbunjen. Igramo li se Boga kako kaže Julian Huxley, „stvaranjem“ novog čovjeka kroz bioinžinjering, kiborgizaciju i umjetnu inteligenciju. Nije jednom čovječanstvo pokušalo igrati se Boga. Paradigma kule babilonske koju navode i Tevrat i Kur’an opomena je svim civilizacijama, nastalima nakon prve, arhajske babilonske. Ili pokušavamo stvoriti raj na zemlji, a taj je nemoguć. Inženjeri umjetne inteligencije uvjeravaju nas da androidi mogu samostalno učiti i naučeno primjenjivati. Već, ne samo da komuniciraju s ljudima, već skladaju simfonije, pišu romane i rješavaju diferencijalne jednadžbe višeg reda, ali i ulaze u romantične veze, zasada još samo virtualno. Velimir Srića upozorava da neki ljudi već umjetnom inteligencijom kreiraju vlastita božanstva. Hoće li u bliskoj budućnosti biti kadri nadvladati makar i tehnološki poboljšane ljude? Je li ovo što sada rade kreativno ili je još uvijek temeljeno na strahovito brzoj obradi u njih implantiranih podataka i informacija? Može li se od njih očekivati temeljna otkrića u znanosti, traženje odgovora na temeljna pitanja filozofije i umjetnosti? Mogu li oni razviti osjećaje i njima manipulirati? Na koncu, ako će to sve biti u stanju, čemu onda ljudi? Osim prokreacije koja ionako može biti kontrolirana. Nismo li sami sebi priredili propast, baš kao i graditelji kule babilonske koja je stremila onom fizičkom izjednačavanju s Bogom? Kršćanski teolozi i filozofi već su se uhvatili u koštac s ovim izazovom. Islamski, koliko je poznato, nisu neaktivni, ali se njihov glas slabo čuje. ●

110 godina Behaudina Selmanovića

DAO JE NEBU BOJU i slikao iskon umjetnosti Bošnjaka

Behaudin Selmanović nije tražio publiku, ali je ostavio platna koja danas gledaju nas. U vremenu koje vrišti oblikom i porukom, on je bojom oblikovao tišinu – onu unutarnju, uzvišenu, što zrači iz svake linije. Nije možda najvažnije samo što je naslikao, nego iz čega je to slikarstvo proizlazilo: iz skromnosti, dostojanstva i samotne sabranosti. Njegove slike ne traže tumačenje, one nas posmatraju spokojno i postojano, kao istine koje više ne moraju biti rečene. Selman je slikao Bosnu ne onakvom kakva jeste, nego kakva zaslužuje da bude viđena: ornamentirana tišinom. I to je rijetka vrsta umjetnosti: da ne nameće pogled, već da ga pročisti.

PIŠE: Filip Mursel Begović

U Galeriji Bošnjačkog instituta – Fondacije Adila Zulfikarpašića, 16. maja otvorena je izložba povodom 110. godišnjice rođenja Behaudina Selmanovića, jednog od najznačajnijih bosanskohercegovačkih slikara 20. stoljeća. Ova izložba nije samo retrospektiva, već produženi dijalog s umjetnikom koji je za života rijetko govorio, ali je ostavio djelo koje ne prestaje šaptati – o ljepoti, smirenosti i tišini.

Behaudin Selmanović (Pljevlja, 1915. – Sarajevo, 1972.) bio je slikar meditativne koncentracije, samotnjak koji je platno posmatrao kao prostor svetosti. Govorio je da uzima abdest prije nego što uzme kist, a svoj atelje pored sarajevske Katedrale pretvorio je u skromno svetilište ljepote svakodnevice – flaše, zdjele, jabuke, džezve. Njegova mrtva priroda, stoga, nije mrtva; ona diše mirnoćom koju savremeni svijet teško podnosi.

Bošnjački institut je u posljednjoj deceniji napravio važan iskorak u valorizaciji

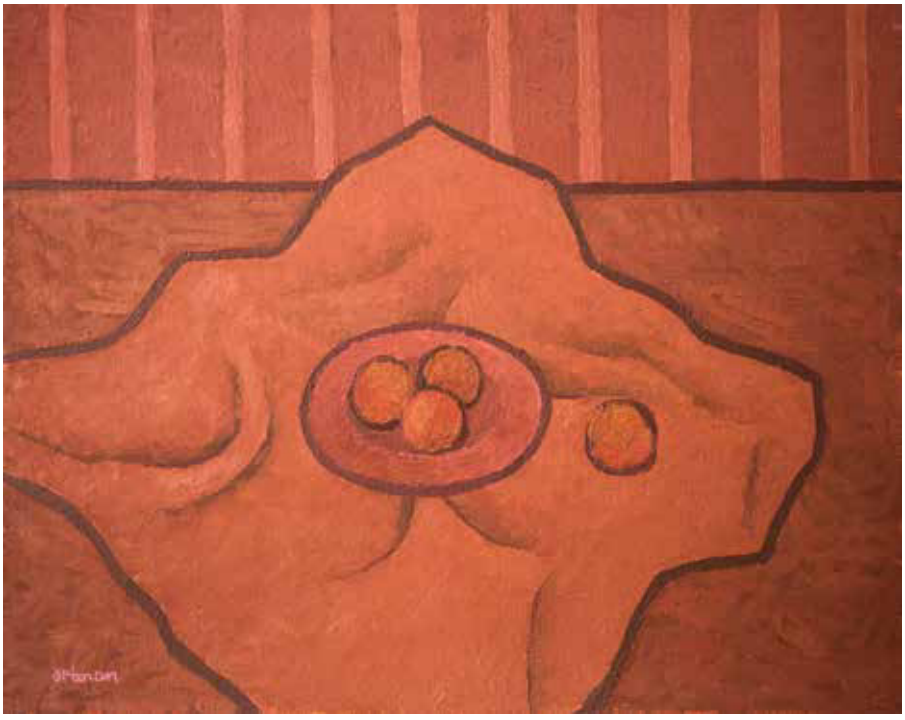

Behaudin Selmanovi, Voće u crvenom, oko 1967-8, ulje na platnu, 65 x 81,5

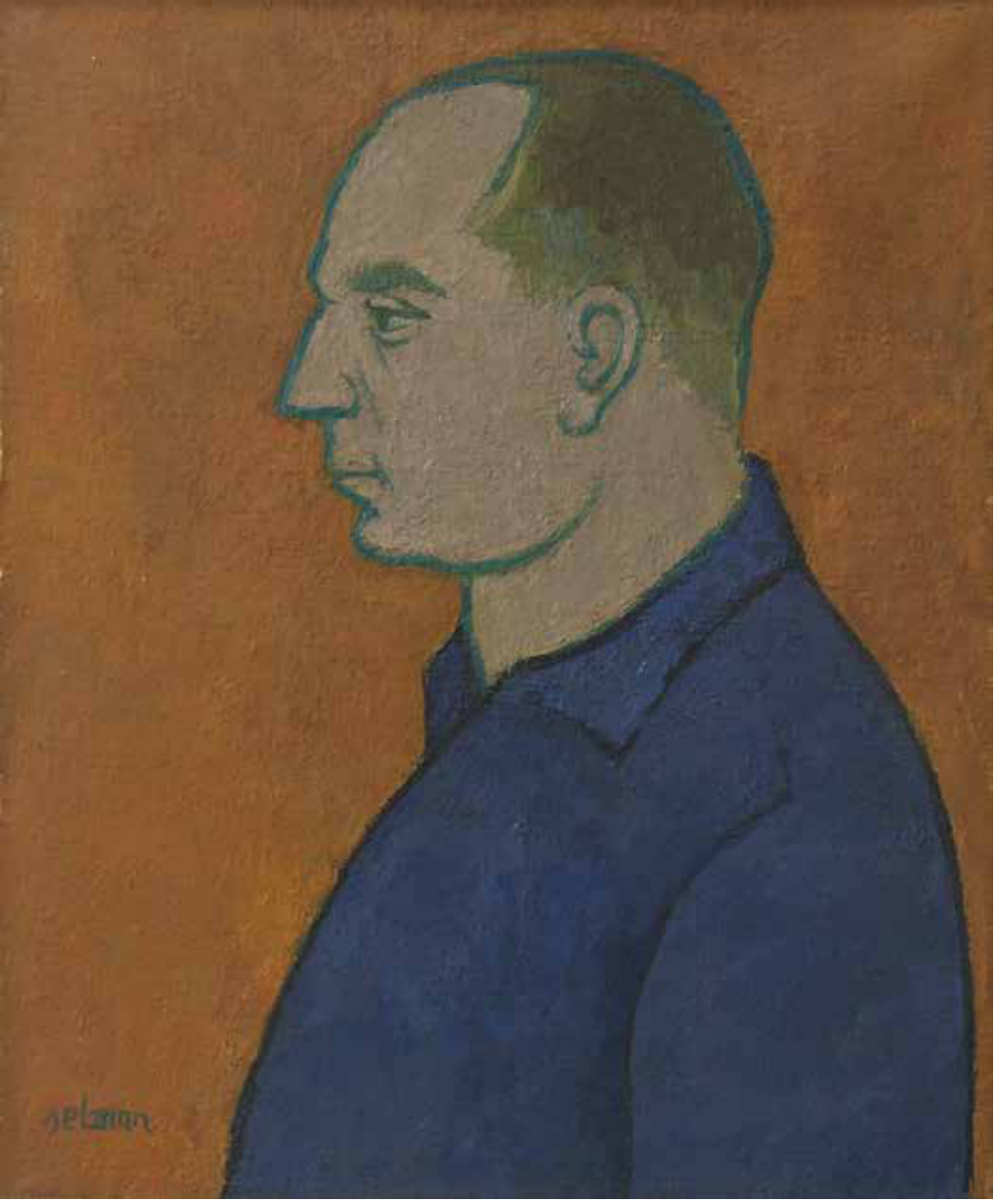

Behaudin Selmanović, Autoportret, 1963, ulje na platnu, 61 x 50 cm

Behaudin Selmanović, Drvene kašike, 1963, ulje na platnu, 49,5 x 65,5 cm

Selmanović je 1937. godine upisao zagrebačku Akademiju, prošavši škole velikana poput Tartaglie, Hegedušića i Kljakovića. Njegova umjetnost je sinteza zapadne modernosti i orijentalne kontemplacije. Matissovski koloritet u spoju s islamskom ornamentikom. "Ljepota se ne rađa iz hedonizma, već iz mukotrpnog procesa", govorio je o njemu Edin Numankadić.

Selmanovićeva opusa: spašavanje njegovog slikarskog opusa i restauracija, naučni skup, velika retrospektiva, monografsko izdanje, a sada i izložba pedesetak djela na tri etaže galerijskog prostora, dostupna publici sve do 26. septembra 2025. godine. Prati je dvojezični katalog, radionice i edukativni programi. Institucija time ne afirmira samo slikara, nego i kulturni uzor jednog naroda.

Selmanović je 1937. godine upisao zagrebačku Akademiju, prošavši škole velikana poput Tartaglie, Hegedušića i Kljakovića. Njegova umjetnost je sinteza zapadne modernosti i orijentalne kontemplacije. Matissovski koloritet u spoju s islamskom ornamentikom. "Ljepota se ne rađa iz hedonizma, već iz mukotrpnog procesa", govorio je o njemu Edin Numankadić.

U vrijeme kada je socrealizam diktirao umjetničke norme, Selmanović je šutio i radio. Bio je proglašen "dekadentnim slikarem", njegov rad ignoriran. No, kako to često biva, vrijednost je rasla u tišini.

SJEĆANJE NA AMIDŽU BEHAUDINA: NI JEDAN DAN BEZ LINIJE

Prvo sjećanje Abdulmedžida Selmanovića nije vezano za sliku, već za prizor: crveno nebo iznad Huma i amidža Behaudin kako skuplja razbijeno staklo. Imao je pet godina. Eksplozija je zatresla Sarajevo, a on, dijete tada bez razumijevanja, pamtio je boju neba i pokret ruke koja skuplja staklo. Tek kasnije je shvatio da je gledao život i njegovu krhkost, i njegovu ljepotu.

U toj istoj kući na Bjelavama, Behaudin je živio cijeli život, povučen, tih, bez vlastite porodice, ali u dubokom bratstvu sa Šefkijom, Abdulmedžidovim ocem. Bio je to savez dostojanstva i prešutne ljubavi: brat koji izdržava umjetnika, i umjetnik koji mu, kada ne proda sliku, donosi platno kao znak zahvalnosti. "Ni jedan dan bez linije", pisalo je na prozoru ateljea. I zaista, crtao je svakodnevno, čak i kada nije imao platno, već korice starih sveski.

Kada je Abdulmedžid imao sedam godina, amidža ga je uzeo u atelje. Tamo je učio miješati boje: laneno i makovo ulje, pigmenti na mermernoj ploči, boja koja se isprobava usporedo s fabričkom, promatra pod suncem. A onda, kao da to nije dovoljno, Behaudin pravi i sir. Po receptu iz francuske knjige, naručuje mlijeko iz Nahoreva, kuha ga s jajima – tražeći savršenu podlogu za boju.

No, više od boje, Abdulmedžid je učio tišinu. Amidža je šutio, radio i, ponekad, uništavao vlastite slike. Otkuhavao bi platna koja mu nisu zadovoljila oko. Nije bilo sentimentalnosti. I to ne iz surovosti, već iz unutarnje discipline. I možda upravo zbog toga, svaka slika koja je preživjela postala je tiha ikona jednog samotnog reda.

U tim godinama Behaudin se sve više povlačio iz svijeta. Nije mogao prihvatiti dominantne estetske i ideološke norme. Slikao je ono što je bilo oko njega: flaše, džezve, mahrame, boje ćilima, biljege kućne svakodnevice. Smatrao je da je tu "iskon umjetnosti njegovog naroda". Ornament nije bio dekoracija, nego misaoni trag. Sve je bilo namjerno. Sve je bilo tiho.

U Hercegovini, gdje je ljeti odlazio, pronašao je nebo iz djetinjstva: nebo iz Pljevalja. Boje kamena i sunca bile su iste. Kada se prvi put spustio u Stolac i Počitelj, nosio je samo tri platna. Onda mu je brat Šefkija poslao još nekoliko. I tamo je, u Begovini, pronašao sobu istu kao iz rodne kuće. Bila je to njegova topografija duše.

A Sarajevo? Sarajevo ga nikada nije uspjelo prepoznati za života. Čak ni nakon smrti. Amanet – da se njegov opus izloži u stalnoj postavci koju bi ostavio narodu – nikada nije ostvaren. Grad mu nije dao prostor. Abdulmedžid, čuvajući slike i sjećanja, pokušavao je godinama. Ali, kao da Behaudinov život, skromnost i nepripadnost nisu mogli postati ni institucionalna biografija.

Behaudin je živio dostojanstveno u neimaštini, ali nije bio ni gubitnik ni mučenik. Bio je umjetnik. Bio je čovjek koji je slikao kao što drugi mole. Svakodnevno. Tiho. Bez pompe. Bez računa. Ali sa sviješću da to što ostavlja, vrijedi.

Kao što mu je nena imala oči boje neba, tako je i on nebu dao boju. Jednom zauvijek.

Danas, njegovo djelo ima gotovo mističnu težinu. "Njegovo vrijeme nije za nama, već ispred nas", zapisala je Azra Begić još 1974.

Izložba u Sarajevu vraća Selmana ne samo na zidove galerije, nego u savremeni razgovor o smislu umjetnosti. On je slikao bez angažmana, bez želje za estradom. Njegove slike nisu proglasile nijednu revoluciju, ali su promijenile način gledanja. A to je ponekad veće.

Kako je napisala Meliha Husedžinović: "U ovom djelu je više neba nego pakla." I možda upravo zato danas, kada buka pokušava nadglasati sve nijanse, Selmanovićeva tišina – obasjana svjetlošću Orijenta i boja Bosne – zvuči kao istinska umjetnost.

ZNANSTVENA REVALORIZACIJA BEHAUDINA SELMANOVIĆA

Ako uvodna slika o Behaudinu Selmanoviću govori o šutnji i kontemplaciji, onda njegovo znanstveno čitanje danas traži upravo obrat – artikulaciju. Umjetnost koja je nastajala u sabranoj tišini njegovog ateljea, danas je predmet studioznih analiza, restauratorskih uvida i institucionalne valorizacije. I to s punim pravom.

Iako je Selmanović tijekom života imao samo dvije samostalne izložbe, a posthumno još nekoliko manjih retrospektiva, današnji doseg njegove umjetnosti se ne može više smjestiti na marginu: on se vraća u središte historije umjetnosti u Bosni i Hercegovini.

Kako je ističe direktorica Instituta Amina Rizvanbegović-Džuvić, riječ je o "nepravedno zapostavljenom i zanemarenom slikaru", čiji opus zahtijeva revalorizaciju, ne iz sentimentalnosti, nego iz estetske i historijske nužnosti. Njegova djela, sačuvana u brojnim institucijama i privatnim kolekcijama, prvi put su upravo kroz djelovanje Bošnjačkog instituta podvrgnuta sustavnoj restauraciji, među kojima i onoj koju je izveo Sanjin Lugić. On je ukazao na zadivljujuću trajnost i svježinu Selmanovićevih vlastoručno izrađivanih boja, koje gotovo da nisu pokazivale tragove starenja – bez karakterističnih sitnih mrežastih pukotina koje se pojavljuju na površini slika. Ta činjenica otkriva ne samo majstorstvo, već i laboratorijsku predanost ovom "samoukom alhemičaru pigmenta".

Djelo Behaudina Selmanovića su ocjenili vodeći povjesničari umjetnosti i teoretičari: prof. dr. sc. Zvonko Maković, prof. dr. Fahrudin Rizvanbegović, dr. sc. Irfan Hošić, Snježana Mutapčić, ali i likovni umjetnik i Selmanovićev prijatelj. Njihove analize prepoznaju u Selmanoviću ono što raniji kritičari nisu znali (ili htjeli) prepoznati: slikara čiste forme i prefinjenog izraza, koji je stvarao van političkih direktiva i modnih strujanja, u jednoj osami koja danas svijetli punim intenzitetom.

Niz anegdota i tehničkih detalja, poput pravljenja boja od mladog sira i jaja, ili paljenja neuspjelih platana u loncu, ne govore o ekscentričnosti, nego o etici stvaranja koja nije podnosila kompromis. Selmanović je, kako su to opisali njegovi savremenici, vjerovao da ljepota mora biti savršeno čista ili ne postoji.

Selmanova umjetnost, iako dominantno figurativna i plošna, pokazuje nevjerovatnu sposobnost transpozicije: predmeti svakodnevice (ibrik, jabuka, flaša) postaju svetost. Ornament nije ukras, već ontološka čestica slike. Boja nije deskriptivna, već misaona. Njegove mrtve prirode nisu mrtve jer dišu duhovnošću prostora iz kojeg su proizišle, bilo da je riječ o sarajevskom ateljeu, stolačkom kamenu ili sevdahu sjećanja iz Pljevalja.

Zato su današnji pokušaji sistemske valorizacije njegovog rada – izložbe, restauracije, znanstveni zbornici - istodobno čin pravde i povratka. Povratka umjetniku koji nije tražio pažnju, ali sada traži pažljivo gledanje. Ili kako je to kazala Azra Begić: *Selmanovićevo vrijeme nije iza nas, već ispred nas.* ●

FADIL VEJZOVIĆ (Izložba „Pozicija“)

CRTAO JE PISMO postojanja i slikao ono što svijet nije stigao izgovoriti

Povodom izložbe „Pozicija“, održane u Galeriji Kranjčar (3. 4. – 12. 4. 2025.), prisjećamo se Fadila Vejzovića, velikog slikara i grafičara koji je djelovao između Sarajeva, Zagreba i Nürnberga. Bio je čovjek granice i radionice, između misli i linije. Njegovi crteži nisu bili ni skice ni forme, već tekstovi svijesti. Galateje koje je slikao nisu figure, nego zrcala vremena. A njegova Bosna nije mjesto, nego izvorište unutarnjeg jezika.

PIŠE: Tarik Ikanović

Fadil Vejzović (1943. – 2022.), rođen u Sarajevu, školovan u Zagrebu, bio je umjetnik koji nije žurio, ali je upravo zbog toga postao nezaobilazan. Njegovo se djelo ne nameće, ali kad ga jednom pogledate, zadržava vas. Crtež mu je bio misaona linija, a boja, krik unutarnjeg svijeta. Vejzović je crtao sporo i precizno, sa strpljenjem koje danas gotovo da ne postoji.

Njegov opus obilježila je iznimna raznolikost: od ekspresionističkih eksperimenata i figuracije s elementima apstrakcije, do visoko konstruiranih crteža koji djeluju kao unutarnje mape. Izložba "Pozicija", održana u Galeriji Kranjčar 2025. godine, bila je hommage jednom zaboravljenom ciklusu iz ranih 1970-ih, u kojem se vidi Vejzovićeva likovna opsesija dinamičkim napetostima, pokretom i statikom, ljudskom figurom u automobilu, urbanim prostorom. Radovi iz tog ciklusa nisu samo slikarov vizualni eksperiment, već duboka antropološka studija o čovjeku u tehničkoj i vremenskoj stisci. Iza Vejzovićeva opusa, punog unutarnje tenzije i tihe discipline, ostala je porodica koja njegovu ostavštinu čuva s jednako tihim ponosom. Na otvaranju zagrebačke izložbe "Pozicija", održane više od pola stoljeća nakon nastanka tih radova, okupila se cijela porodica. Bila je to večer u kojoj se likovna povijest susrela s porodičnim kontinuitetom, dokaz da umjetnost koju ostavljamo za sobom nije samo zbir djela nego i prostor koji nastavlja živjeti kroz one koji su nas voljeli.

Kako primjećuje Vanja Babić u katalogu izložbe, riječ je o djelima u kojima se ekspresionističko-organijske forme pretvaraju u treperave, uznemirujuće mrlje i linije, dok se ljudska figura, premda često fragmentarna, ipak uvijek zadržava kao fokus. Babić to opisuje kao "vizualno potentan način koegzistiranja i prožimanja mrljastih i linijskih sekvenci", što rezultira slikarskim prostorom koji pulsira, kao unutarnji pejzaž u pokretu.

Na toj granici između statike i gibanja, figuracije i apstrakcije, Vejzović izgrađuje svoju estetiku. Ona nije eurocentrična, niti lokalno zatvorena, ona je univerzalna, tiha, misaona. U automobilskim interijerima koje crta, na primjer, nije važno vozilo, nego tijelo koje u njemu sjedi. U toj dinamici usamljenosti, položaja i položaja prema položaju, stvara se cijeli svijet vizualne filozofije. Neki su ga zbog toga uspoređivali s Cronenbergovom vizijom iz filma *Crash*, gdje se sudar čovjeka i stroja ne događa samo fizički, nego i konceptualno.

U svakom svom crtežu, Vejzović je ostavljao otisak kontemplacije. Linije koje oblikuju njegove likove nisu bile brze, ali su bile konačne. U njima nema skice, sve je već završeno u samom trenutku kad je nacrtano. Kao što se molitva ne ponavlja jer je već odgovorena.

CRTEŽ KAO PISMO, FIGURA KAO MISAONI IMPULS

Ako je kod nekih slikara crtež priprema, a kod drugih završetak, kod Fadila Vejzovića

SVOJ IDENTITET NOSIO JE KAO POTVRDU UNUTARNJE SNAGE

Fadil Vejzović je rođen u Sarajevu, sazrio u Zagrebu, a oblikovan, u punom smislu riječi, u Njemačkoj. Ali ono što ga određuje nije geografija, nego unutarnji pejzaž koji nosi sa sobom. I premda su se na njegovim djelima jasno očitovali motivi urbane stvarnosti, fragmentarnosti i kretanja, Vejzović je zapravo bio čovjek granica, ne da bi ih branio, nego da bi ih prešao.

Njegova biografija, kako je sažima Vlado Bužančić, nije samo popis lokacija i izložbi. Ona je karta unutrašnjih putovanja, duhovnih, estetskih i mentalnih. Bio je i Hercegovac i Sarajlija, i Zagrepčanin i njemački student, i internacionalist, i senzualist, i samozatajni radnik, i ilustrator u *Startu*, i crtač mitoloških preobrazbi. Ako išta opisuje njegov položaj, onda je to riječ: među. Bio je među školama, među prostorima, među jezicima. Ali nikad između identiteta, jer je svoj identitet nosio kao potvrdu unutarnje snage.

Studij na zagrebačkoj Akademiji završio je 1966. godine, u klasi Raoula Goldonija, s kojim će kasnije intenzivno surađivati. Već tada, početkom šezdesetih, bilo je jasno da se ne uklapa ni u jednu liniju: nije bio ni apstraktni racionalist, ni socrealistički fabulist. On je slikao vlastitim ritmom – upravo zato je morao "izaći van". I otišao je: od 1971. do 1975. živi i radi u Nürnbergu, gdje upisuje postdiplomski studij grafike kod profesora Clemensa Fischera. Tih godina se njegovo djelo konačno zaokružuje: *njemačka preciznost susreće bosanski senzibilitet, a hrvatska likovna škola upija evropsku slobodu*.

Upravo u toj tromeđi, Fadil Vejzović postaje "slučaj sam za sebe", kako to duhovito, ali točno kaže Bužančić. Njegov crtež, iako utemeljen u tradiciji, ima nešto što bismo mogli nazvati nepredvidivom ozbiljnošću. On nije kalkulant, ali sve zna. Nije narativan, ali nosi mit. Nije mistik, ali sluti nevidljivo. Takav spoj se rijetko javlja i zato ga je teško svrstati.

Dok su mnogi umjetnici iz BiH i Hrvatske tražili međunarodni uspjeh u svijetu, Vejzović je ostao u unutarnjoj emigraciji. Njegov uspjeh bio je rad, njegova nagrada djelo. Svoj atelje nije otvarao za publiku, već za svjetlost. I zato se danas, s odmakom, njegova izložba „Pozicija" čini ne samo jedinstvenom, nego i neizbježnom.

U prostoru između Sarajeva koje ga je rodilo, Zagreba koji ga je školovao, i Njemačke koja ga je tehnički pročistila, Fadil Vejzović nije stvorio kompromis, nego novi prostor. Prostor u kojem se umjetnost ne prepoznaje po mjestu nastanka, već po dubini tragova koje ostavlja u onome koji je gleda.

crtež je govor. Ali ne govor koji se čuje, nego onaj koji se pamti. Njegove linije nisu bile tragovi ruke, nego tragovi misli. I to misli koja nije željela dokazati ništa osim vlastite prisutnosti. U tom smislu, Vejzović nije bilježio ono što vidi, nego ono što mu iznutra odzvanja. Nije ga zanimao predmet, zanimao ga je njegov odjek.

Kako je lucidno primijetio Željko Sabol, Vejzović nije bio slikar koji pripada stilovima, ni manifestima. On nije tražio sistem, nego je, upravo suprotno, crtao svoj osobni, fragmentarni, lirski anti-sistem. Njegova djela nisu dio "likovnog diskursa epohe", nego su izuzeci, tiha otkliznuća od trendova, povučena u radionicu gdje ne vrijede pravila tržišta ni modernističke "pravovjernosti". U vremenu kada su svi tražili novost, on je gradio intimu.

Fadil Vejzović je, kako navodi Milan Bešlić, poseban slučaj: njegov je crtež neprekidna fenomenologija tijela. Tijelo mu nije objekt, nego nositelj ritma, nositelj treptaja, nositelj smisla. On ne slika tijelo kao što ga slika akademska škola, nego kao misaonu figuru u kretanju. On ga transformira, rastvara, pa ponovo sklapa. I time, zapravo, ne slika tijelo, nego njegov unutrašnji impuls. U ciklusu *Pigmalion i Galateja*, Vejzović je ušao u mit ne da bi ga ilustrirao, nego da bi ga proživio kroz pokret. Pokret koji nije samo pokret tijela, nego pokret svijesti.

Likovni kritičar Branimir Pešut piše kako se kod Vejzovića "jasna kontura figure neupitno kombinira s gradbenim spiralama i refleksima detalja", sve s ciljem da slika prestane biti statična. I doista, kod Vejzovića nema odmora: njegove figure kao da se kreću čak i kada stoje, kao da lebde između identiteta i sjene, između pokreta i njegova odjeka.

Ta likovna dinamika ima, kako zapaža i Jadranka Pintarić, mitološku i ontološku dimenziju. Vejzović ne koristi Muybridgeove modele kao puku tehniku hvatanja pokreta – on ih mitologizira, pretvara u Pigmalionove Galateje, u figure koje nisu ni bogovi ni ljudi, već zrcala. Zrcala koja ne odražavaju ono što jeste, nego ono što je moglo biti. Njegove slike su susreti s nespoznatim: "Zaboravljeni san, neodgonetnuti simbol, nerazjašnjena metafora – ne umiru s buđenjem, ne nestaju s odustajanjem."

Vejzovićevo slikarstvo je, dakle, tekst, a njegovi crteži su pismo. I to ne pismo jezika, nego pismo treptaja, pismo ritma, pismo pokreta. Njegovi radovi nisu završeni, oni su nastavci pitanja. Svaki crtež je jedno novo poglavlje u knjizi koja se ne mora nikada zatvoriti.

"BAVIM SE ARTEFAKTOM – TO JE MOJ ŽIVOT"

Fadil Vejzović nije vjerovao u govor izvan djela. Njegovo slikarstvo bilo je pokušaj da odgovori na svijet slikom. A ipak, kada govori, izgovara upravo ono što je cijeli život slikao: tišinu, čuđenje, neizvjesnost i ljepotu onoga što nastaje bez garancije.

„Život je za mene čuđenje," govorio je, „tajna koju osjećam u svakoj sekundi. Nisam ni u religiji, ni u partiji, bavim se samo artefaktom ispred sebe. Kad uzmem papir, bitna je prva mrlja. Sve ostalo je moj život". Taj bijeli papir, ta prva linija, ta neplanirana mrlja, to je za njega bilo stvaranje. Ne iz koncepta, nego iz unutarnjeg poriva. Iz refleksa postojanja.

Za Vejzovića, slikarstvo nije bilo izraz, nego ispisivanje dnevnika, poput tragova pisma koje ne mora biti pročitano, ali mora biti napisano. „Pisao sam slike. Nije više imalo smisla slikati jabuke, flaše, pejzaže. Htio sam pronaći oblik slova koji je apstrakcija. Kopao sam, poput životinje, tražeći to krajnje slovo. I možda ga jednog dana pronađem."

Njegova grafika i slikarstvo nosili su trag onoga koji traži, ne onoga koji zna. I zato je bio istinski suvremen: bio je u potrazi. Nije imao potrebu da se zaključa u jedan stil. „Da svako jutro doručkujem istu sliku, bilo bi mi mučno. Zato se i ne bojim mijene. Svaki dan treba biti novo čuđenje." U tome je nalazio i razlog zašto ga nikad nisu mogli svrstati. Jer, kako svrstati onoga koji ne prestaje postajati?

U likovnoj grupi Brezovica nije tražio kolektivnu poetiku. „Mi smo dijelili zidove, ali ne i slike. Svako je ostao svoj." Urednički posao u magazinu *Start* donio mu je iskustvo poruke, kompozicije, ali i pitanje: „Za koga uopće radim ovo što radim?" Odgovor je našao u slici kao poruci – onome koji je, kao i on, „čitao isto, osjećao isto, sanjao isto". Samo takav gledalac ima pravo da vidi.

Bosnu je nazivao svojim izvorištem, Bunu svojim duhovnim početkom. Njegovo djetinjstvo u Sarajevu i Konjicu, likovni profesor, Kasim Prohić, Vitomir Lukić, to

su bile njegove referentne tačke. „Tamo sam naučio čitati, misliti, sjediti za stolom. Bosna je moj duh." Ipak, nije se dao zavezati nacionalnim, teritorijalnim, ideološkim. Bio je slikar duše koja se ne boji ni tame ni svjetla.

I na kraju, Vejzović je prema intervjuima koje je davao za života ostao dijete koje se svakog jutra nanovo čudi. „Još ništa nisam naučio. I volio bih da tako i ostane." A možda u tome i jeste istina svakog velikog umjetnika: da nikada ne prestaje biti onaj koji pita, traži, griješi, otkriva. ●

RUDOLF TÖNNIES, zaboravljeni arhitekta austro-ugarskog Sarajeva

Rudolf Tönnies bio je jedan od vodećih arhitekata austro-ugarskog perioda u Bosni i Hercegovini. Iako je djelovao pretežno u Sarajevu, njegova arhitektonska ostvarenja nisu bila ograničena isključivo na glavni grad. Samostalno ili u saradnji s drugim arhitektima, projektovao je značajan broj objekata širom BiH, čime je ostavio trajan pečat u njenoj arhitektonskoj baštini

PIŠE: Nedim Hasić

Znate li ko je arhitekta čija ruka stoji iza nacrta Evangelističke crkve u Sarajevu, one prekrasne zgrade u kojoj je danas Akademija likovnih umjetnosti? Ko je potpisao nacrt zgrade vojnih kasarni „Jajce“ i „Filipović“? Znate li ko stoji iza izgleda današnje zgrade Mitropolije? Ili garnizonskog suda i zatvora, kompleksa kasarni koji će kasnije decenijama biti znan kao „Maršalka“? Ko je arhitekta koji je napravio idejno rješenje „realke“, gimnazije na sarajevskoj Obali? Ili cijelog niza grandioznih vila, oficirskih paviljona i stambenih zgrada u Sarajevu te još mnoštva drugih objekata širom Bosne i Hercegovine?

Kada se povede priča o arhitektima koji su s kraja 19. i s početka 20. stoljeća uljepšavali lice Sarajeva, obično se govori o dvojici velikana – Josipu Vancašu i Karlu Paržiku. No, uz njih je i sa njima radio jedan Slovenac, tačnije, Ljubljančanin, o kojem se danas malo zna a koji je iza sebe ostavio na desetine objekata, od kojih su neki vrhunska djela arhitekture. Iza nacrta crkava, kasarni, vila, paviljona ostao je potpis Rudolfa Tönniesa, danas zaboravljenog arhitekte tog Austro-Ugarskog Sarajeva.

SAMOZATAJAN ŽIVOT

Rudolf Tönnies (20. april 1869., Ljubljana – 6. decembar 1929., München) bio je arhitekta čiji su životni put i profesionalna karijera usko povezani s transformacijom Bosne i Hercegovine tokom Austro-Ugarske uprave, posebno Sarajeva. Rođen u porodici ljubljanskog industrijalca Gustava Johanna Ludwiga Tönniesa, vlasnika pilane i ljevaonice i Amalije Malovrh, Rudolf je odrastao u finansijski stabilnom okruženju koje mu je omogućilo visoko obrazovanje i profesionalni razvoj. Njegov dolazak u Sarajevo 1897. godine označio je početak značajnog doprinosa arhitekturi i urbanizmu grada, koji je u tom razdoblju prolazio kroz korjenite promjene pod utjecajem Austro-Ugarske modernizacije.

Nakon završetka više „realke“ u Ljubljani, Tönnies je s 17 godina započeo školovanje u Grazu gdje je stekao temeljna znanja do 1890. godine. Iste godine, prema dekretu iz Beča, odslužio je skraćeni vojni rok od jedne godine umjesto uobičajene tri, dobivši čin rezervnog poručnika. Od 1890. do 1893. godine studirao je na Akademiji likovnih umjetnosti u Beču pod mentorstvom profesora Carla von Hasenauera, jednog od vodećih arhitekata tog doba. Nakon završetka studija, 1894. godine otputovao je na šestomjesečno studijsko putovanje u Italiju, a potom proveo godinu dana u Budimpešti (1894.–1895.).

U jesen 1895. stigao je u Zagreb, gdje je radio u Građevinskom odsjeku Kraljevske Zemaljske Vlade i ateljeu Kune Waidmanna, ali nezadovoljan položajem, dvije godine kasnije odlučio je preseliti se u Sarajevo.

„Poput mnogih mladih i ambicioznih arhitekata Monarhije, Tönnies je došao u Bosnu tražeći prilike koje bi mu omogućile da izađe iz sjene velikih imena prijestolnice, ali i da ostvari ličnu afirmaciju i potvrdu radije nego da svoje stvaralaštvo gradi u okvirima porodične firme. Bosna je tada bila zemlja u kojoj se arhitektura tek razvijala pod uticajem evropskih stilova, što je mladim projektantima omogućavalo više prostora za djelovanje. Neki bi ovaj potez napuštanja porodičnog obrta u Sloveniji ocijenili nepotrebnim i pomalo buntovnim ali odlazak prvo u Zagreb a potom u Sarajevo za njega je značio put novih mogućnosti ma koliko bio nezvjesan. Bio je njegov a ne obiteljski“, priča nam dr.sci. Mirha Šabanović iz sarajevskog Kantonalnog zavoda

Porodična zgrada Miklau, 1903. godina

Mirha Šabanović

za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa čiji je sjajan, iscrpan doktorski rad bio istraživanje života i djela koja je iza sebe ostavio Tönnies u godinama koje je proveo u Bosni i Hercegovini.

Sarajevo je u vrijeme dolaska Rudolfa Tönniesa, prvog oktobra 1897. godine, bilo u procesu intenzivne modernizacije. Uspostava Austro-Ugarske vlasti 1878. godine donijela je značajne društvene, ekonomske i urbanističke promjene. Grad je postao političko, kulturno i ekonomsko središte Bosne i Hercegovine, a uvođenje stranog kapitala, posebno tokom Kallayevog razdoblja, doprinijelo je suzbijanju ekonomske izoliranosti zemlje.

Austro-Ugarska je u Bosni vidjela izvor sirovina za svoju ekonomiju ali i novo tržište za plasman proizvoda. Velika ulaganja usmjeravana su u prometnu infrastrukturu – izgradnju cesta, željezničkih pruga i mostova – te otvaranje rudnika i tvornica. Novi zakonski propisi iz 1883. regulirali su trgovinu, dok je 1901. osnovan fond za poticanje obrta i trgovine.

„Ako uzmemo u obzir činjenicu da su i drugi arhitekti iz Hrvatske dolazili ili neko vrijeme boravili u Bosni (Ćiril Iveković, Vjekoslav Bastl, Dioniz Sunko i brojni drugi koji čine nešto stariju generaciju i čije se stvaralaštvo veže i za kraj osmanskog perioda) onda ne čudi Tönniesovo opredjeljenje za dolazak u Bosnu“, pojašnjava nam Mirha Šabanović.

„U to vrijeme hrvatska graditeljska tradicija se oslanjala na iskustvo koje su projektanti stekli u bečkim školama i akademijama, zbog čega je uobičajena praksa bila pozivanje etabliranih imena u slučaju izrade većih projekata (F. von Schmidt, Otto Hofer, H. Bollé, F. Fellner i H.Helmer...), a ništa nije bilo drugačije ni u Sloveniji koja je za sve važnije projekte uvijek „računala“ na F. von Schmidta, E. van der Nülla, T. Hansena, Augusta S. von Siccardsburga. Dašak nove promjene u Hrvatskoj dolazi tek s arhitektom Vjekoslavom Bastlom i stilom secesija ali je to već period u kojem je Tönnies započeo karijeru u Bosni. U svom radu on je najviše bio usmjeren na Kunu Waidmanna koji također pripada starijoj generaciji arhitekata.“

U tom kontekstu, Sarajevo je doživjelo procvat građevinarstva i industrije. Moderna industrija, nepoznata u BiH prije 1879. godine, razvijala se u rukama države i privatnih poduzetnika, s tvornicama poput ciglana, pivara, tvornice duhana, sapuna, svijeća i kože. Godine 1878. osnovana su prva građevinska preduzeća, uglavnom uz pogone za proizvodnju građevinskog materijala. Bečka i mađarska preduzeća dominirala su tržištem, ali su postupno jačale i lokalne kompanije, poput one Miloša Miladinovića, koja je djelovala do 1929. godine, izvodeći projekte u historijskim stilovima, secesiji i moderni.

Urbanistički razvoj Sarajeva bio je impresivan. Od 4.927 kuća 1879. godine, broj stambenih zgrada popeo se na 7.274 do 1918. godine. Gradnja velikih palača, vila i javnih

Zgrada Mitropolije u Sarajevu

Porodična zgrada Joze Sunarića

zgrada odražavala je utjecaj Beča i Budimpešte, donoseći kulturu salonskog života, javnih plesova i pozorišnih predstava. Prema popisu iz 1879. godine, u gradu je živjelo 21.377 stanovnika, dok je 1910. taj broj narastao na 51.919, što svjedoči o brzom širenju grada. Zapadni dio Sarajeva, koji je nastajao postupno, postao je simbol modernizacije, dok je čaršija u istočnom dijelu zadržala osmanski karakter.

GRAD U ZAMAHU

Rudolf Tönnies stigao je u Sarajevo u dobi od 29 godina, u vrijeme kada je grad bio u punom zamahu transformacije. Njegov dolazak povezan je s posjetom Društva arhitekata i inženjera Hrvatske i Slavonije Tehničkom klubu u Sarajevu 1897. godine, čiji je član postao godinu ranije. Ubrzo nakon dolaska, 1898. oženio se Paulom Faller iz Varaždina, s kojom je 1900. u Sarajevu dobio kćer Friggu, jedino dijete iz tog braka.

„Tönnies je bio čovjek povučenog i mirnog privatnog života, posvećen radu i jednostavnim životnim vrijednostima. Nije bio sklon društvenim elitnim krugovima, a i članovi njegove porodice, supruga i kćerka također su živjele diskretno, ne uključujući se u društvena okupljanja koja su tada često organizovale supruge visokih činovnika i aristokratskih porodica“, kaže Mirha Šabanović.

„Njegova ljubav prema prirodi bila je očita – kao voditelj sportske grupe pri Tehničkom klubu, najviše je uživao u izletima, putovanjima i aktivnostima koje su mu omogućavale odmak od svakodnevnog posla, istraživanje različitih civilizacija i kultura. Međutim, njegov profesionalni put nije bio bez izazova. Kasno osnivanje Građevinskog odjeljenja značilo je da su mnogi arhitekti, uključujući i njega, imali znatno niže plaće od kolega u drugim sektorima, što je izazivalo veliko nezadovoljstvo. Mnogi su, zbog skromnih primanja, odlučili napustiti Bosnu, ali su ostali oni koji su u njoj pronašli više od posla – oni koji su je zavoljeli i prihvatili kao svoj dom. Mnogi su opstali tako što su, pored zvaničnih angažmana, radili

Stara kasarna Medžidija

Vojni kompleks sa zgradom garnizonskog suda

i kao ovlašteni civilni arhitekti i inženjeri, osiguravajući sebi bolji život. Tönnies je bio među onima koji su ostali. Možda iz profesionalnog uvjerenja, možda iz privrženosti zemlji koja mu je pružila priliku, ali svakako iz osjećaja da arhitektura nije samo posao, već način na koji se gradi istorija jednog prostora. Čak ga ni početak Prvog svjetskog rata nije ponukao da napusti Bosnu, koliko su to bile porodične sudbine i obaveze preuzimanja dijela očeve firme."

Tönnies se istaknuo kao profesor na srednjoj Tehničkoj školi u Sarajevu, osnovanoj 1889. godine s ciljem smanjenja nepismenosti i osposobljavanja lokalnog kadra. Od 1898. do 1901. predavao je prostoručno crtanje za učenike prve i druge godine, nastavljajući rad svog prethodnika Josipa Vancaša. Nastava je uključivala četiri sata sedmično, kombinirajući teoriju i praksu. Njegovi rezultati bili su zapaženi, što mu je donijelo priznanja i povjeravanje značajnih projekata. Među njima su projekti uređenja istočne dvorane Društvenog doma, parkovne zone hotela na Ilidži, kursalona, enterijera Bosanskog sabora i sale za sastanke u Vijećnici.

Osim pedagoškog rada, Tönnies se bavio proučavanjem lokalne arhitekture, obilazeći gradove BiH, ali i putujući u Italiju, Bugarsku, Rumuniju, Grčku i Egipat. Njegov pristup odražavao je težnju za spajanjem austrougarskog modernizma s elementima lokalne tradicije, iako su detalji o njegovim samostalnim arhitektonskim projektima ograničeni.

„Ključan trenutak je bio susret s Josipom Vancašem, jednim od najvažnijih arhitekata toga doba, koji je bio vrlo aktivan u BiH i Hrvatskoj. Njihovo poznanstvo i saradnja, kako se čini, igrali su značajnu ulogu u Tönniesovoj odluci da ostane u Bosni. Dok se u Hrvatskoj za mjesto u struci moralo izboriti u znatno konkurentnijem okruženju Bosna je pružala priliku za dokazivanje bez tolikih ograničenja i profesionalnih barijera, tim više što ste svoj profesionalni put i karijeru gradili uz kolegu s kojim dijelite jednake afinitete i stavove", pojasnit će nam Mirha Šabanović.

„Iako o tim aspektima nema mnogo pisanih tragova, analiza dostupnih izvora jasno ukazuje na razvoj velikog prijateljstva a ne samo dobrih kolegijalnih odnosa. Zbog toga smatram da je uticaj i međusobna razmjena ideja ponajviše vidljiva na projektima koje obojica realizuju u takozvanom bosanskom slogu zbog čega ni ne čudi javna kritika koju Vancaš upućuje za nepravedno drugonagrađeno a ne prvonagrađeno rješenje Tönniesa za javni natječaj iz 1912. godine."

SARAJEVSKI PROJEKTI

Jedan od prvih projekata na kojima je Tönnies radio po dolasku u Sarajevo 1897. godine bila je Evangelistička crkva. U razdoblju od 1897. do 1898. asistirao je Karlu Paržiku u u izradi idejnog projekta za ovaj kompleks, koji je zamišljen kao cjelina koja uključuje crkvu, školu i stambenu zgradu sa župnim stanovima. Gradnja se odvijala etapno: crkva je dovršena 1899., stambena zgrada 1905., a škola oko 1907. godine. Radove je izvela firma Alberta Wohlgemuta. Sačuvana dokumentacija izvedbenog projekta župnog stana iz 1905. nosi Paržikov potpis dok Tönniesovo sudjelovanje nakon idejne faze nije potvrđeno. Razlozi za to mogli bi biti njegova ograničena uloga na projektu ili zdravstveni problemi koji su ga pogodili 1905. i 1906. godine.

Tönnies je 1898. imenovan voditeljem građevinskih radova na kasarni u Sarajevu. Dokumentacija ne precizira o kojoj se kasarni radi, no pretpostavlja se da je riječ o manjim popravcima na kasarni iz 1886. u naselju Vratnik, na mjestu današnje Jajce kasarne. Izgradnja Jajce kasarne obično se veže za razdoblje od 1907. do 1912. godine, što ne odgovara Tönniesovom angažmanu 1898., pa je vjerojatnije da je nadzirao radove na starijoj strukturi.

S druge strane, od juna 1900. povjeren mu je nadzor nad rušenjem osmanske kasarne Medždija i izgradnjom Filipovića kasarne na Bistriku. Ovdje je, pod projektom Paržika i Hubera, upravljao postavljanjem dubokih temelja i izgradnjom nove zgrade, ispred koje je uređen trg nazvan po baronu Josipu Filipoviću.

Godine 1899. Tönnies je dobio priliku za prvi značajniji samostalni rad u Sarajevu – projekat trgovačko-stambene zgrade Mitropolije, sjedišta Dabrobosanske mitropolije Srpske pravoslavne crkve. Inicijativa je potekla od mitropolita Nikolaja Mandića, s kojim je Tönnies razvio prijateljstvo. Zgrada je rješavala praktične potrebe – uredske prostorije, privatne odaje mitropolita i biblioteku – zamjenjujući dotadašnje privremene objekte. Konkurs nije raspisan, vjerojatno zbog privatne prirode investicije i Tönniesovog iskustva s neobizantijskim stilom, koji je proučavao tokom studija. Projekat su 30. septembra 1898. potpisali Tönnies kao projektant, mitropolit Mandić kao investitor te inženjeri Johann Kellner i Edmund Stix. Ova zgrada označila je početak njegovog samostalnog stvaralaštva u BiH.

Godine 1902. Tönnies je angažiran na unutarnjem preuređenju zgrade Bogoslovije u Reljevu, prvobitno izgrađene 1884. prema projektima Kellnera i Josipa Czernyija, uz crkvu iz 1886. Preuređenje je bilo potrebno zbog preopterećenosti prostora i povećanog broja učenika, a projekt je odražavao političke ciljeve ministra Kallaya da osnaži lokalne obrazovne institucije unutar Monarhije.

Od oktobra 1902. do maja 1904. Tönnies je nadzirao izgradnju Garnizonskog suda i zatvora u Sarajevu. Idejni projekti iz decembra 1902. potpisani su od Paržika, dok izvedbene projekte iz 1903. potpisuju Paržik i Kellner. Tönnies nije učestvovao u projektiranju, ali je njegovo iskustvo u nadzoru vojnih građevina bilo ključno za realizaciju ove zgrade u stilu neorenesanse, s rustikom u prizemlju i jednostavnom pravokutnom osnovom. Objekt je bio dio šireg vojnog kompleksa koji se postupno razvijao.

U junu 1904. Tönnies je upravljao izgradnjom kotlovnica za radničku koloniju u Novom Sarajevu, uz tehničku reviziju projekta. Iste godine nadzirao je proširenje centralnog kolodvora, sarađujući s inženjerom Michaelom Rauchom i poduzećem Jonesch & Schnell. Rukovodio je izgradnjom radionica vagona, hale za lokomotive i radionica za dizel motore u armiranom betonu – prvim većim radovima te vrste u Bosni. Ovi projekti pokazuju njegovu sposobnost upravljanja složenim infrastrukturnim pothvatima.

„Upotreba armiranog betona postala je uobičajena praksa u projektiranju javnih zgrada nakon 1911. godine (naprimjer, kino Apollo), no njegova aktivna primjena u stambenoj arhitekturi i dalje je izostajala. Budući da važeći građevinski red iz 1893. godine nije omogućavao zakonsku regulaciju i nametanje ovakvih standarda, investitori su radije birali materijale koji su bili dostupniji i povoljniji na bosanskohercegovačkom tržištu. Jedan od ključnih razloga njegovog zagovaranja armiranog betona, čvrstog i postojanog građevinskog materijala, leži u njegovom aktivnom sudjelovanju na brojnim stručnim obukama, seminarima i predavanjima širom Monarhije i drugih dijelova Europe. Na tim skupovima imao je priliku razmijeniti iskustva s kolegama iz građevinske struke, gdje su se analizirali problemi loše i nekvalitetne gradnje, ali i inovacije koje su omogućile otporniju i sigurniju arhitekturu“, objašnjava nam Mirha Šabanović.

„Poseban naglasak stavljen je na seizmičku otpornost, s obzirom na to da su brojni evropski gradovi u to vrijeme trpjeli posljedice razornih potresa. U tom kontekstu, inženjerski napori i dostignuća pokazali su se presudnima za stabilnu i trajnu gradnju. Štaviše, nakon perioda stilskih podjela koje su nastale s pojavom secesije, kada su arhitekte postali „previše“ kreativci a „premalo“ projektanti došlo je do nastojanja da se obnovi narušeni dijalog između arhitekata i građevinskih inženjera.

Poljoprivredna stanica Butmir

Upravo su inženjeri, sa svojim temeljitim poznavanjem materijala i konstrukcijskih principa, igrali ključnu ulogu u afirmaciji armiranog betona kao standarda koji će oblikovati daljnji razvoj graditeljstva.“

Nakon napornih terenskih angažmana 1904. godine, Tönnies je 1905. obolio od tifusa, što ga je prisililo na odmor do maja 1906. Tokom oporavka povjereni su mu „lakši poslovi“, uključujući reviziju regulacionog plana ulica Strossmayerova, Ferhadija i Zelenih beretki iz 1901. Plan je uspješno primijenjen na Strossmayerovoj, dok su 1906. dijelovi Ferhadije, Ćumurije i Kulovića popločani komprimiranim asfaltom.

Godine 1907. Tönnies je, u saradnji s Paržikom ispred Građevinskog odjeljenja, izradio izvedbeni projekt i predračun radova za zgradu više „realke“ u današnjoj ulici Obala Kulina bana. Nositelj izvedbenog projekta bio je Paržik no Tönnies je posebno nagrađen za tri idejna projekta koja su se odnosila na unutarnju organizaciju prostora, a čija su rješenja usvojena.

Zgrada, izgrađena do 1910. na površini od 1870 m² unutar ukupnog zemljišta od 7000 m², koštala je 445.000 kruna, uključujući potpuno opremanje a projekat je odražavao visoke standarde obrazovnih institucija Monarhije. Tönnies je već 1900. izradio idejni projekt za sličnu zgradu u Banjoj Luci, koji nije realiziran zbog finansijskih ograničenja, što svjedoči o njegovom ranom angažmanu na obrazovnim projektima.

Iza ljubljanskog arhitekte ostat će nekoliko vila i stambenih zgrada koje i danas plijene pažnju Sarajlija. Godine 1903. Tönnies je samostalno projektirao jednoobiteljsku vilu za Valentina Miklaua, nadinženjera šumarstva i suradnika Zemaljskog muzeja, u ulici Petrakijina 24 u kojoj je danas restoran Lovac. Njihovo poznanstvo započelo je na Milenijskoj izložbi u Budimpešti 1896. a produbilo se kroz aktivnosti Tehničkog kluba u Sarajevu. Vila, izgrađena u u stilu visokog historicizma pod uticajem engleske ladanjske arhitekture i romantizma utemeljenog na formama bečkih cottage predgrađa, bila je prva u četvrti vila koja je uključivala ulice Petrakijina, Niže Banje i Pehlivanuša. Tönnies je projektirao još dvije zgrade u blizini, dok su ostale radovi Pažika i neimenovanog češkog arhitekta, čime je postignut sklad u arhitektonskoj cjelini četvrti.

Godine 1903. Tönnies je projektirao secesijsku jednokatnu zgradu za Herminu Rädisch u ulici Petrakijina 13, izgrađenu 1904. Ovaj projekat označio je Tönniesov prvi rad u secesijskom stilu, vjerojatno nastao kroz poznanstvo s Heinrichom Rädischom, predstojnikom Direkcije željeznica. Zgrada je usklađena s građevinskim redom iz 1893., odražavajući estetiku četvrti vila. Godine 1906. Tönnies je samostalno projektirao dvokatnu najamnu zgradu Heinricha Rädischa u ulici Jelićeva 4, izgrađenu 1907. a iste je godine projektirao trgovačko-stambenu zgradu za Vasilikiju Petrović u ulici Zelenih Beretki 13. Projekat je vjerovatno proizašao iz poznanstva s Diogenom Petrovićem, članom Tehničkog kluba, ili Petrom Petrovićem, predstavnikom Srpske općine.

Godine 1910. Tönnies je projektirao vilu za dr. Jozefa Sunarića, predsjednika Bosanskog sabora, u ulici Pehlivanuša 9, izgrađenu 1911. Vila u neoklasicističkom stilu odražavala je Sunarićevu društvenu poziciju, odstupajući od prevladavajućih secesijskih trendova i „bosanskog sloga“ tog doba a iste te godine projektira dvije trgovačko-poslovne i stambene uglovnice: jednu za Mordohaja Atijasa u ulici Valtera Perića 4 na Marijinom Dvoru i drugu za Abrahama Mayera Altarca u ulici Ferhadija 22, obje izgrađene 1911. Altarčeva uglovnica posebno se ističe originalnim rješenjem nepovoljne parcele, s geometrijskim oblicima inspiriranim češkim kubizmom, što ukazuje na Tönniesovu sklonost ranom modernizmu.

Iste godine projektirana je najamna stambena zgrada barona Eugena Alborija u ulicama Koste Hermana 2 i Mustaj-bega Fadilpašića 14, dovršena 1911. Ovaj projekt dodatno

potvrđuje Tönniesovu sposobnost projektiranja funkcionalnih i estetski privlačnih stambenih objekata. Godine 1908. Tönnies je sarađivao s Paržikom na zgradi Baždarskog ureda u Sarajevu. Iako dokumentacija nosi potpise Paržika i Passinija, Tönnies je 1909. nagrađen s 600 kruna za uspješno rukovođenje izgradnjom, dok je Paržik dobio 1000 kruna za ekonomsku optimizaciju projekta.

„Sagledavajući sveukupnu vrijednost i karakteristike stila kojem pripadaju, kretivnost i funkcionalnost dispozije ocijenila bih da u kategoriju najznačajnijih radova spadaju zgrada više 'realke' u Sarajevu, jedno-obiteljska zgrada Valentina Miklaua, stambena zgrada Mitropolije u Tuzli, jedno-obiteljska zgrada Joze Sunarića, zgrada javnog kupatila u Mostaru, stambena zgrada Nurudin bega Azapagića i naravno najamna trgovačko-poslovna i stambena zgrada Ješue i Mojce Saloma", kaže Mirha Šabanović.

ZABORAVLJENO NASLIJEĐE

Rudolf Tönnies je Sarajevo napustio 1917. ili 1918. godine, vraćajući se u Ljubljanu kako bi preuzeo porodični posao nakon očeve smrti. U Sloveniji je nastavio raditi, ali je 1920-ih, zbog teške bolesti, preselio u München, gdje je preminuo 1929. godine u 60. godini života. Bio je pripadnik evangelističke crkve, što je zabilježeno u odluci Kraljevske Zemaljske Vlade za BiH.

Njegov odlazak iz Sarajeva može se tumačiti kao posljedica osobnih i profesionalnih okolnosti, ali i promjena nastalih nakon Prvog svjetskog rata i raspada Austro-Ugarske. Iako je ostavio dubok trag trag u razdoblju kada je Sarajevo doživljavalo renesansu u arhitekturi i urbanizmu, danas se za Tönniesa skoro pa i ne zna. Iako nije ostavio monumentalna djela poput nekih svojih kolega, njegov rad kao pedagoga i projektanta bio je važan dio urbanističke preobrazbe grada.

„Razloga za nedovoljno poznavanje arhitektonskog nasljeđa ima više. Prije svega, tu je problem nepotpune projektne dokumentacije i nedostatka jasne distinkcije između idejnog, glavnog i izvedbenog projekta. Uz to, pojedini dijelovi dokumentacije, poput kanalizacionih planova, teško da mogu poslužiti kao ključni dokaz autorstva. Dalje, sama obaveza potpisivanja glavnog arhitekta ne znači nužno da je on i autor projekta, čak i kada njegovo ime stoji u personalnom listu—koji, usput rečeno, rijetko propušta priliku da navede projekte, bez obzira na stvarni doprinos. Važno je i prilikom istraživanja obratiti pažnju i na samu poziciju potpisa unutar dokumentacije, jer i taj detalj može razjasniti odnose unutar projektantskog tima. Jedino temeljita istraživanja i uporedne analize različitih izvora mogu dovesti do pouzdanijih zaključaka—pod uslovom da smo spremni prihvatiti realno stanje stvari. A realnost je da je, ako ne trocifreni, onda sasvim sigurno dvocifreni broj arhitekata i inženjera koji su u proteklih 40 godina živjeli i/ili djelovali u BiH autor barem nekoliko projekata", objašnjava Mirha Šabanović razloge zbog kojih se danas malo zna za Tönniesov rad.

„No, daleko je jednostavnije i a možda i atraktivnije reći da su graditeljsko nasljeđe austrougarskog perioda u BiH oblikovale dvije do tri osobe, nego se upustiti u složene analize i suočiti s činjenicom da istorija nije uvijek tako uredna i pojednostavljena kakvom se čini. Tönniesov odnos s drugim arhitektima je bio profesionalan i respektabilan, a određene nesuglastice se više iščitavaju iz konteksta radije nego li javnog sučeljavanja. Međutim, da bi slika bila potpunija i nijedna strana neopravdano oštećena, treba uzeti u obzir još jedan važan aspekt. Moguće je da bi i pojedini državni službenici kao zagovornici stilova 19. stoljeća pokazali veću otvorenost prema novim arhitektonskim pravcima, da je za takve promjene postojalo odgovarajuće raspoloženje. Ključni faktor u tome nije bila ni individualna volja arhitekata niti unutrašnje tendencije unutar Građevinskog odjeljenja, već prije svega stav Zajedničkog ministarstva finansija, čiji je uticaj nadmašivao bilo kakve progresivne ideje unutar same struke."

Rudolf Tönnies bio je dio generacije arhitekata koji su oblikovali Sarajevo a njegov životni put – od Ljubljane, preko Graza, Beča i Zagreba, do Sarajeva – odražava kretanje stručnjaka unutar Monarhije. U Sarajevu je svjedočio i sudjelovao u procesu modernizacije, doprinoseći obrazovanju i projektima koji su grad učinili simbolom napretka. Umro je daleko od Bosne, ali njegovo nasljeđe ostaje upisano u historiju Sarajeva kao grada koji je na prijelazu stoljeća pronašao novi identitet pod utjecajem evropskih strujanja. U tom kontekstu, za kraj, vječno pitanje ili dilema: Kako bi danas Sarajevo izgledalo da nije bilo svjetskih ratova i da je duže ostalo dijelom KundK monarhije?

„Urbanističkim transformacijama Sarajeva pristupalo se s velikim oprezom i poštovanjem prema postojećim vrijednostima. Nikada nije postojala ambicija da se grad pretvori u spektakularan urbanistički poduhvat nalik bečkom Ringstrasse, jednostavno zato što to nisu dopuštali ni njegov položaj ni konfiguracija terena. Grad se širio onako kako se širi i danas—spontano, kroz parcijalne regulacione planove i uz razumijevanje njegovih geomorfoloških karakteristika. Samo su pojedini projekti bili u skladu s teorijama vodećih urbanista Monarhije tog doba, koji su zagovarali oslobađanje historijske jezgre i uvođenje dominantnih centralnih građevina kojima bi se podredila buduća izgradnja. Sličan primjer bila su nastojanja da se uspostavi tzv. sjevernoevropski tip groblja, poput rješenja u Velikom i Malom parku, gdje se postojeća groblja skladno uklapaju u pejzaž kroz šetnice, ali i uspostavljanje aleja i promenada u drugim dijelovima grada", kaže doktorica Šabanović i zaključuje:

„Teško je danas zamisliti kako bi grad izgledao da su određene urbanističke zamisli provedene, ali jedno bi bilo posebno zanimljivo vidjeti—na koji način bi se oblikovali prostori trgova, da li bi neka od tadašnjih rješenja bila implementirana, kako bi se razvijao pravac prema zapadu, kakvu bismo željezničku stanicu na kraju dobili ili kako bi recimo Ilidža izgledala danas. Mnogo je pitanja i maštovitih zamisli, ali ono što je sada najvažnije jeste očuvanje arhitektonskog nasljeđa kao autentičnog svjedoka jednog vremena. Njegova ljepota često dolazi do izražaja upravo kroz kontrast – s jedne strane okružena nasljeđem orijenta, a s druge arhitekturom moderne. Ovaj jedinstveni dijalog stilova, istina, ne pruža mnogo prostora za savremena rješenja, višespratnice i arhitekturu našeg vremena, već prije svega zahtijeva poštovanje konteksta i izbjegavanje agresivnih ili neprimjerenih interpolacija koje bi narušile njegovu autentičnost. Ipak, upravo novi dijelovi grada otvaraju mogućnost za razvoj savremene arhitekture, prilagođene potrebama današnjeg vremena." ●

Pioniri predstavničke politike među Južnim Slavenima

SARAJEVO–ISTANBUL: Kako je Bosna i Hercegovina ušla u parlamentarnu povijest

U doba kada su reformatorske političke ideje iz Istanbula teško nalazile put do bosanskih sela, Bosna i Hercegovina po prvi put ulazi u svijet parlamentarizma. Ko su bili prvi bosanskohercegovački zastupnici u osmanskom parlamentu, kako su izabrani, šta su tamo radili, i zašto se njihovo djelovanje i danas smatra pretečom političkog pluralizma u regionu? Pratimo njihove tragove od sarajevskih dućana do istanbulskih salona, uz historijske uvide i priče koje otkrivaju početke političkog života među južnoslavenskim narodima.

PIŠE: Ahmed Imamović

Kada su 29. oktobra 1876. godine objavljeni izborni propisi za novi osmanski parlament, pokrenut je proces koji će Bosnu i Hercegovinu simbolički uvesti u svijet parlamentarne politike. Iako se radilo o kratkotrajnoj i nefunkcionalnoj ustavnoj epizodi Osmanskog carstva, sama činjenica da su prvi put birani zastupnici iz ovog prostora imala je simboličku i historijsku važnost.

Nakon što su objavljeni izborni propisi 29. oktobra 1876. godine, vlasti u Bosni i Hercegovini započele su pripreme za izbore zastupnika za prvi osmanski parlament u Istanbulu. Ovaj proces bio je značajan jer je predstavljao prvi korak ka političkom predstavljanju stanovništva Bosne i Hercegovine unutar Osmanskog carstva. Ipak, izborne procedure, kao i opća politička atmosfera, bile su izrazito kompleksne, a prepreke poput nerazumijevanja političkih promjena, ratnih sukoba i strogih uvjeta za kandidate dodatno su otežale ovaj proces.

IZBORNI PROCES I POLITIČKA OSNOVA

Izborni proces Osmanskog carstva za parlament bio je zamišljen kao korak prema demokratskom predstavljanju, no u stvarnosti je bio ograničen konfesionalnim ključem i administrativnom kontrolom. Prema izbornim pravilima, omjer je bio jedan zastupnik na 50.000 stanovnika, ali je u Bosni i Hercegovini ovaj princip prilagođen tako da se osigura ravnoteža između muslimana i nemuslimana. U Bosni su birana tri muslimana i tri nemuslimana (dva kršćanina i jedan jevrej iz sarajevske sefardske zajednice), dok su u Hercegovini birana dva muslimana i dva kršćanina.

Međutim, ova podjela nije uvijek odražavala stvarne demografske omjere niti je u potpunosti zadovoljavala interese lokalnih zajednica. Posebno su pravoslavci i katolici unutar kršćanske zajednice izražavali nezadovoljstvo, smatrajući da su njihovi interesi nedovoljno zastupljeni. Ovaj problem bio je dodatno pogoršan političkom nesigurnošću u regiji, koja je uključivala hercegovački ustanak iz 1875. godine i ratne sukobe sa Srbijom i Crnom Gorom.

Izbori su se održavali u kontekstu slabog interesa lokalnog stanovništva za političke promjene koje su dolazile iz Istanbula. Osim toga, ideja političkog predstavljanja bila je relativno nova i strana velikom dijelu stanovništva, posebno ruralnog. To je otežalo mobilizaciju birača i smanjilo utjecaj izbornog procesa na širu javnost.

ORGANIZACIJA IZBORA I PROBLEMI U PROVEDBI

Izbori za osmanski parlament u Bosni i Hercegovini provedeni su indirektnim sistemom u jednom krugu. Na lokalnom nivou, administrativna vijeća birala su predstavnike koji su zatim nominirali kandidate za parlament. Ovaj proces, iako tehnički legalan, bio je pod jakim utjecajem lokalnih vlasti i visokih dužnosnika Osmanskog carstva. U Bosni je Mehmed Nazif-paša imao ključnu ulogu u određivanju kandidata, a mnoge odluke donosile su se na osnovu političke podobnosti, a ne stvarnih zasluga ili želja birača.

Jedan od glavnih problema u provedbi izbora bio je nedostatak kvalificiranih kandidata. Prema tadašnjim pravilima, kandidati su morali ispunjavati stroge uvjete, uključujući poznavanje osmanskog turskog jezika, što je uveliko ograničilo broj ljudi koji su mogli biti birani. Na kraju, samo 35 osoba iz cijele Bosne i Hercegovine ispunjavalo je te uvjete, čime je stvarni izborni proces bio sveden na minimum.

U osmanskom parlamentu zastupnici iz Bosne i Hercegovine imali su priliku sudjelovati u zakonodavnim aktivnostima, ali je njihov politički utjecaj bio ograničen zbog niza faktora. Većina zastupnika nije često uzimala riječ u parlamentu, osim kada su se raspravljala pitanja od direktnog značaja

za Bosnu i Hercegovinu. Jedan od takvih slučajeva bila je rasprava o predaji Nikšića Rusima 1877. godine, gdje su zastupnici jasno izrazili svoje neslaganje.

Zanimljivo je da su zastupnici iz Bosne i Hercegovine često provodili večeri zajedno, razmjenjujući vijesti iz svojih provincija i uživajući u tradicionalnim bosanskim pjesmama. Jedan od istaknutih događaja bio je okupljanje koje je organizovao Fehim Đumišić, gdje su učestvovali i poznati pjesnici, poput Arif-bega Rizvanbegovića. Ove neformalne aktivnosti svjedoče o važnosti kulture i identiteta u radu zastupnika, čak i u dalekom Istanbulu.

KO SU BILI ISTAKNUTI ZASTUPNICI

IBRAHIM-BEG BAŠAGIĆ

Jedan od najpoznatijih zastupnika bio je Ibrahim-beg Bašagić, član ugledne hercegovačke begovske porodice. Njegovo obrazovanje i političko iskustvo učinili su ga važnim akterom u parlamentu. Bio je poznat po svojoj umjerenosti i lojalnosti osmanskoj administraciji, ali i po snažnom zagovaranju prava muslimanske zajednice. Bašagić je često bio uključen u rasprave koje su se ticale ekonomske i administrativne reforme u Bosni i Hercegovini. Govorio je arapski, perzijski i turski, te je važio za umjerenog i obrazovanog muslimana. Kasnije je obavljao važne funkcije pod Austro-Ugarskom i obrazovao sina, književnika Safvet-bega.

JAVER SALAMON BARUH

Predstavnik Jevrejske zajednice, Javer Salamon Baruh, bio je važan faktor u promoviranju interesa sefardske zajednice u Bosni i Hercegovini. Kao turkofil i bivši državni službenik, Baruh je bio izuzetno cijenjen zbog svojih administrativnih sposobnosti i lojalnosti osmanskoj vlasti. Njegova uloga u parlamentu bila je značajna, posebno u kontekstu promoviranja jednakih prava za Jevreje unutar Osmanskog carstva. U parlamentu je govorio o ekonomskim temama, a kasnije je odbio službu pod Austro-Ugarskom, povukavši se u privatnost.

FEHIM ĐUMIŠIĆ

Fehim Đumišić, također jedan od bošnjačkih zastupnika, bio je poznat kao kulturni entuzijast i zagovornik jačanja obrazovnih institucija u Bosni i Hercegovini. Njegova posvećenost očuvanju tradicije odražavala se i kroz organizaciju kulturnih večeri u Istanbulu, gdje su bošnjački običaji bili predstavljeni na jedinstven način. Pjevale su se bosanske sevdalinke, a večerima je prisustvovao i pjesnik Arif-beg Rizvanbegović Hikmet.

ARIF-BEG RIZVANBEGOVIĆ

Arif-beg Rizvanbegović, poznati pjesnik i političar, bio je ključna figura među bosanskim zastupnicima. Njegova uloga u parlamentu bila je usmjerena na očuvanje kulturnog identiteta i borbu za ravnopravnost svih zajednica u Bosni i Hercegovini. Safvet-beg Bašagić prepričava događaj iz tog vremena koji mu je prepričao otac. Na večeri koju je organizirao Fehim ef. Đumišić za bosanskohercegovačke parlamentarce, nastupila je pjevačica iz Sarajeva. Tokom večeri, izvela je sevdalinku sa stihovima: *„Kun' ga, majko, i ja ću ga kleti, / Ali stani ja ću započeti:/ Tamnica mu moja njedra bila...“* Na te stihove, prisutni pjesnik Hikmet reagirao je snažno, ustavši i uzviknuvši: „Moj je narod najveći pjesnik!“ Potom je prisutnima objašnjavao ljepotu pjesme kroz prizmu arapske poetike, ističući dubinu i izražajnost narodne poezije.

PETROVIĆ PETRO (PETRAKI EFENDI)

Petrović Petro, poznat i kao Petraki Efendi, bio je ugledni pravoslavni trgovac cincarskog porijekla iz Sarajeva, porijeklom iz albanskog grada Korçe. Naslijedio je očevo bogatstvo i bio blizak osmanskim vlastima. Bio je član Reformne komisije i poslanik u prvom osmanskom parlamentu, ali je drugi mandat prepustio Peri Sahačiji. Godine 1878. učestvovao je u formiranju Narodnog odbora u Sarajevu. Nakon austrougarske okupacije postaje dogradonačelnik Sarajeva i suosnivač prve lokalne banke. Njegov sin Aristotel bio je prvi gradonačelnik Sarajeva u Kraljevini SHS. Umro je 1906. godine.

JOZO MAROŠIĆ (ILI MARUŠIĆ)

Jozo Marošić (ili Marušić) bio je katolički zastupnik iz Travnika u oba saziva osmanskog parlamenta 1877–1878. godine. Potjecao je iz jedne od najbogatijih hrvatskih porodica u Bosni, poznate po trgovačkom i poreskom poslovanju. Bio je trgovac krznom i smatran najimućnijim među katolicima, lojalan vlastima i politički pragmatičan. Njegovo ime se u osmanskim dokumentima iskrivljeno bilježi kao "Marovšik Bojou-aga". Izabran je prvenstveno zbog bogatstva i odanosti, a ne političke aktivnosti. U parlamentu nije ostavio značajniji trag, ali je simbolizirao prisutnost bosanskih katolika u tadašnjoj vlasti.

KADA JE BOSNA I HERCEGOVINA BILA PRVA

Prvo parlamentarno predstavljanje Bosne i Hercegovine u Osmanskom carstvu predstavlja važan korak u političkoj historiji regije. Uprkos složenim političkim okolnostima, ovaj period pruža uvid u dinamiku između različitih zajednica u Bosni i Hercegovini, kao i njihov odnos prema osmanskoj vlasti. Prvi osmanski parlament trajao je kratko – raspustio ga je sultan Abdulhamid II 1878. godine. Ipak, ovaj eksperiment označio je početak političkog identiteta u Bosni i Hercegovini, ali i puno više od toga.

Naime, predstavljajući muslimane, kršćane i jevreje, zastupnici su simbolizirali početak političkog pluralizma na južnoslavenskim prostorima. Kako navodi historičar Hasan Korkut u svojoj studiji o učešću Bosne i Hercegovine u osmanskom parlamentu (2018), ovaj period je predstavljao „početak institucionalizacije političkog pluralizma na periferiji Carstva“. Iako su praktične implementacije bile ograničene administrativnim kontrolama i političkim uvjetima, njihov rad je ostavio trag u razvoju političke svijesti i identiteta u Bosni i Hercegovini. Neki od njih, poput Ibrahim-bega Bašagića, donijeli su i modernističke impulse i bili most između tradicionalizma i reformizma. Događaji iz ovog perioda daju naznake za model po kojemu Bosna i Hercegovina može opstati uz politički kompromis, kulturnu koheziju i međusobno uvažavanje unutar višenacionalne države. ●

SIGURNE ZONE UN-A bile su brana Evrope od izbjeglica, od Trnopolja su kanili napraviti „Varšavski geto“

Knjiga „Sigurnosne zone Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini: prijedlozi, motivi i ideje tokom 1992. godine“ Merise Karović-Babić, sa sarajevskog Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava predstavlja temeljitu naučnu analizu geneze, razvoja i implementacije ideje sigurnih zona u ranim fazama Agresije na Bosnu i Hercegovinu

PIŠE: Nedim Hasić

Svojom knjigom „Sigurnosne zone Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini: prijedlozi, motivi i ideje tokom 1992. godine“ Merisa Karović - Babić bavi se jednom od najtragičnijih i najsramnijih epizoda u odnosima međunarodne zajednice spram Bosne i Hercegovine, konceptom sigurnih, odnosno, sigurnosnih zona te organizacije.

To su zone koje su trebale predstavljati utočište za civile u vremenu agresije i masovnih ratnih zločina, a koje su često postajale simbol nemoći, nedosljednosti i pasivnosti međunarodne zajednice. U vrijeme kada su međunarodne organizacije, poput Ujedinjenih nacija, deklarativno izražavale svoju zabrinutost, na terenu je vladala politika potpunog nečinjenja. Dok se u Bosni odvijala humanitarna katastrofa neslućenih razmjera, strani su zvaničnici razmišljali samo kako spriječiti izbjeglice da se nađu na granicama njihovih država.

Na početku Karović-Babić razjašnjava pojmovnu nejasnoću u vezi sa terminima kakvi su “sigurne zone”, “sigurnosne zone“, „zaštićena područja” i “sigurna utočišta”, naglašavajući važnost tog pitanja za razumijevanje tadašnje međunarodne politike.

U isto vrijeme pojašnjava i kontekst raspada Jugoslavije, stvaranja takozvanih srpskih autonomnih oblasti u Hrvatskoj i BiH, te opisuje prve UN-ove mirovne operacije i tzv. UNPA zone u Hrvatskoj. Poseban naglasak stavljen je na pogrešna očekivanja bosanskohercegovačke javnosti u vezi s ulogom UN trupa, u kontrastu s jasnim razumijevanjem JNA o ograničenim ovlastima tih snaga.

Nakon povlačenja JNA iz Hrvatske, došlo do masovnog prebacivanja njenih trupa u BiH, čime je udaren temelj vojsci bosanskih Srba. Detaljno je dokumentirana akcija okupaciju velikog dijela teritorije BiH u proljeće 1992. godine što je dovelo do međunarodne reakcije i rezolucija UN-a i raspoređivanja UNPROFOR-a u pojedinim dijelovima zemlje. Upravo u tom vakumu između obećanja i konkretne akcije rođena je praksa sigurnosnih zona. To je bio koncept koji je trebao pružiti zaštitu civilima, a koji je u mnogim slučajevima postao sinonim ne samo za izdaju, već i neuspjeh kompletne međunarodne zajednice oličene u toj međunarodnoj organizaciji zvanoj Ujedinjene nacije.

“Početkom 1992. godine u Hrvatskoj su formirana zaštićena područja, dok je nekoliko mjeseci kasnije u Bosni i Hercegovini formirana sigurnosna zona Sarajevski aerodrom. Naredne, 1993. godine u Bosni i Hercegovini je, rezolucijama Vijeća sigurnosti 819 i 824, još šest područja proglašeno za ‘sigurna’. Kao način implementacije ovih rezolucija, u svim ovim područjima, u manjem ili većem broju, trebale su biti raspoređene Zaštitne snage Ujedinjenih nacija

(UNPROFOR)", pojašnjava, u razgovoru za Bosnu, Merisa Karović-Babić.

Dok Srpska demokratska stranka pred poslanike takozvane Skupštine srpskog naroda postavlja šest strateških ciljeva usvojenih 12. maja 1992. godine, kojima je ozvaničen projekat etničkog razgraničenja i stvoreni uslovi za masovno protjerivanje nesrpskog stanovništva, međunarodna zajednica suočava se sa prvim valovima izbjeglica na svojim granicama. Eskalacija nasilja, valovi izbjeglica i masovni zločini, uključujući koncentracione logore, doveli su do pojačanog međunarodnog pritiska da se zaustavi agresiju i zaštiti civilno stanovništvo.

Posebnu je ulogu tada odigrala Austrija, koja je među prvima pokrenula ideju o sigurnim zonama, potaknuta kako humanitarnim, tako i sigurnosnim razlozima – uključujući strah od priljeva izbjeglica. Austrija je, kroz svoje i međunarodne institucije koje su imale sjedište u njenim gradovima, promovirala načela očuvanja granica, teritorijalne cjelovitosti BiH i zaštite ljudskih prava. Austrija je, blisko sarađujući s vlastima Republike BiH, još u aprilu i maju 1992. aktivno radila na konceptu sigurnih zona, s ciljem suzbijanja etničkog čišćenja i očuvanja kakve-takve funkcionalnosti države.

Rezultat tih napora bila je Rezolucija 757 Vijeća sigurnosti UN, kojom je u maju 1992. Sarajevo i njegov aerodrom proglašeno sigurnom zonom. Ta je rezolucija usvojena uz podršku 13 članica Vijeća, uključujući Rusiju. Kina i Zimbabve bili su suzdržani. Time je postavljen presedan za kasnije sigurnosne zone u BiH.

Međutim, uprkos naporima Austrije, ta će se, u osnovi humana ideja o stvaranju sigurnih zona, izobličiti u nešto sasvim treće.

"Važno je znati da se ove sigurnosne zone formiraju u područjima koja su bila pod kontrolom VRS, kao neka vrsta geta za sve nesrbe, dominantno Bošnjake i Hrvate. Iz očajne neophodnosti rješenja izbjegličke krize na ove ideje došli su predstavnici UNPROFOR-a i UNHCR-a i brojni međunarodni predstavnici što je proizvelo takvu vrstu krajnosti prema kojoj su neke inicijative išle u smjeru da se 'sigurna utočišta' trebaju formirati čak i u zatočeničkim objektima."

Primjer za takvu tvrdnju bio je koncentracioni logor Trnopolje, jedan od tri koncentraciona logora koja je u okolini Prijedora formirala vlast pobunjenih bosanskih Srba, vlast koja je kriva za više od tri hiljade ubijenih prijedorskih Bošnjaka i Hrvata.

„U prelaznom periodu 'odgode' prijema izbjeglica od strane pojedinih organizacija i aktera pokušaja 'rješavanja krize' javile su se krajnje 'inovativne ideje, koje su išle u tu krajnost zadržavanja zatočenika u logorima. S tim ciljem zatočenici su nazivani blažim imenom – izbjeglice, dok su u tu svrhu i pojedini logori preimenovani u 'prihvatne centre' ili 'izbjegličke logore", pojašnjava Karović-Babić, nastavljajući: „Spomenuti zločini, masovna i pojedinačna ubistva, evidentno loši uslovi i sve traume koje su zatočenici pretrpjeli na toj lokaciji nisu bili nikakva prepreka u stavu da bi se u dogledno vrijeme logor mogao 'adaptirati' u 'izbjeglički centar'. U pismu u kojem se vođa Liberalnih demokrata, Paddy Ashdown, obraća premijeru Johnu Majoru, postavlja se sljedeće pitanje: „Ako UN neće djelovati da umanji destruktivni karakter ovog rata, da li će barem djelovati da umanji patnje nedužnih ljudi koji su njime zahvaćeni?" Međutim, u nastojanju da ponudi 'barem neko rješenje', Ashdown ide u potpuno drugu krajnost prijedloga o formiranju 'sigurnih utočišta' u logoru Trnopolje.

„Ako UN neće djelovati da umanji destruktivni karakter ovog rata, da li će barem djelovati da umanji patnje nedužnih ljudi koji su njime zahvaćeni?" Međutim, u nastojanju da ponudi 'barem neko rješenje', Ashdown ide u potpuno drugu krajnost prijedloga o formiranju 'sigurnih utočišta' u logoru Trnopolje.

No, detaljnijom analizom dokumenata primjećujemo da Ashdown ipak nije bio idejni tvorac ove 'inovativne ideje' i da on nije bio usamljen u pokušaju njene realizacije. Naravno da su predlagatelji ovih inicijativa bili potpuno svjesni njihove besmislenosti, ali su postigli glavni cilj – a to je da priliv izbjeglica na granice susjednih zemalja bude postepen, sve dok pojedine zapadnoevropske zemlje ne odobre prijeme novih izbjeglica."

Ono što je posebno ironično u cijeloj priči o Trnopolju kao nekakvoj inačici „Varšavskog geta" je fakat da je CJB Prijedor čak izradio troškovnik boravka logoraša u Trnopolju i nadali su se da će im neko sa Zapada te novce i isplatiti za one koje do tada nisu pobili.

„Nakon što su političari i predstavnici međunarodnih organizacija posjećivali Trnopolje, uslijedile su povremene čistke u ovom logoru, s ciljem njegova 'rasterećenja', a one su dostigle vrhunac 21. augusta 1992. godine. Tokom prelaznog perioda pregovora o ovoj inicijativi uspostave 'sigurnosnog utočišta', iz logora su masovno izvođeni ljudi i likvidirani na različitim lokacijama. Jedan od najpoznatijih primjera masovnih egzekucija bile su Koričanske stijene, lokalitet na kojem su pripadnici Interventnog voda prijedorske policije ubili oko 200 zatočenika", kaže Merisa Karović-Babić.

„Potom je uslijedilo povremeno uklanjanje bodljikave žice, preuzimanje logora od strane Crvenog krsta Prijedor, izrada Elaborata o njegovoj 'prenamjeni', prihvatanje naziva 'prihvatni' ili 'otvoreni' centar, pripreme za zimu, sve su to bili pokazatelji pokušaja da lokalne vlasti u Prijedoru, uz značajna sredstva i donacije međunarodnih organizacija, obezbijede privid normalnosti u Trnopolju."

„Potom je uslijedilo povremeno uklanjanje bodljikave žice, preuzimanje logora od strane Crvenog krsta Prijedor, izrada Elaborata o njegovoj 'prenamjeni', prihvatanje naziva 'prihvatni' ili 'otvoreni' centar, pripreme za zimu, sve su to bili pokazatelji pokušaja da lokalne vlasti u Prijedoru, uz značajna sredstva i donacije međunarodnih organizacija, obezbijede privid normalnosti u Trnopolju."

Karović-Babić pojašnjava kako su prijedorske vlasti detaljno strancima obrazložile šta bi im sve bilo potrebno za formiranje geta, kakvi materijali i oprema, počev od vozila, kamiona, šporeta na drva, pa do činija, kašika, kutljača i drugih sitnih potrepština. Baš kao da je riječ o sindikalnom odmaralištu a ne konc-logoru.

„Načinjena je specifikacija troškova po stavkama, uz napomenu da su sve kalkulacije rađene 'na osnovu broja od 1.300 lica koja su smještena u Trnopolju, i to za jedan obrok dnevno'. Troškovi osnovnih namirnica, goriva, drva za loženje, vode za piće, pražnjenje septičkih jama, sredstava za održavanje higijene kao i lični dohoci osam novozaposlenih radnika iznosili bi više od šest miliona dinara, uz napomenu da je potrebno obezbijediti finansijska sredstva za realizaciju ovog Elaborata", pojašnjava Karović-Babić.

„Sudeći prema prethodnim obećanjima međunarodnih organizacija i zemalja aktivnih po pitanju 'rješenja' izbjegličke krize, pretpostavljalo se da bi oni trebali biti donatori navedenih sredstava. No, za ovaj prelazni period 'eksperimenta' o 'sigurnom utočištu' i 'prihvatnom centru' u Trnopolju svakodnevna su bila ubijanja zatočenika, uključujući i djecu, a životi preostalih zatočenika ostavljeni su na milost i nemilost logorskih stražara od čije je procjene zavisilo hoće li preživjeti i dočekati razmjenu čiji su nagovještaji bili na vidiku."

Karović-Babić donosi još jedno šokantno otkriće u svojoj knjizi. Naime, ne samo da je jedan koncentracioni logor trebao postati geto, takva je sudbina bila namijenjena i cijelom jednom gradu. U maju 1992. godine, pod izgovorom „zaštite izbjeglica", predstavnici UNHCR-a i UNPROFOR-a zaustavili su oko 5.000 Bošnjaka iz Bosanskog Novog na granici s Hrvatskom, spriječivši ih da pređu u Dvor i nastave prema zemljama Zapadne Evrope. Umjesto evakuacije, UN su predložile lokalnim SDS vlastima da zbrinu raseljene, nudeći zauzvrat humanitarnu pomoć. Međutim, općinske vlasti takozvane Srpske Republike Bosne i Hercegovine i takozvane Republike Srpske Krajine očekivale su pomoć u organiziranju transporta izbjeglica prema Sloveniji, Austriji ili Njemačkoj.

Slično kao i u Trnopolju, da im se pomogfne u efikasnijem etničkom čišćenju.

Sve to dešavalo se u kontekstu već provedenog nasilja – Bošnjaci iz doline Japre već su bili protjerani, njihove kuće spaljene, a džamije, uključujući i historijsku u Blagaj-Rijeci, uništene. Nakon sastanaka s predstavnicima UN-a, zločini su nastavljeni: uslijedila su nova hapšenja, ubistva i formiranje logora Mlakve, dok su posljednjeg dana maja zapaljene gradske džamije u Bosanskom Novom i okolini. Jasno je da cilj lokalnih vlasti nije bio stvaranje sigurnih uslova za ostanak, već nastavak politike etničkog čišćenja, dok su međunarodni akteri neuspješno balansirali između humanitarne retorike i tragične stvarnosti na terenu.

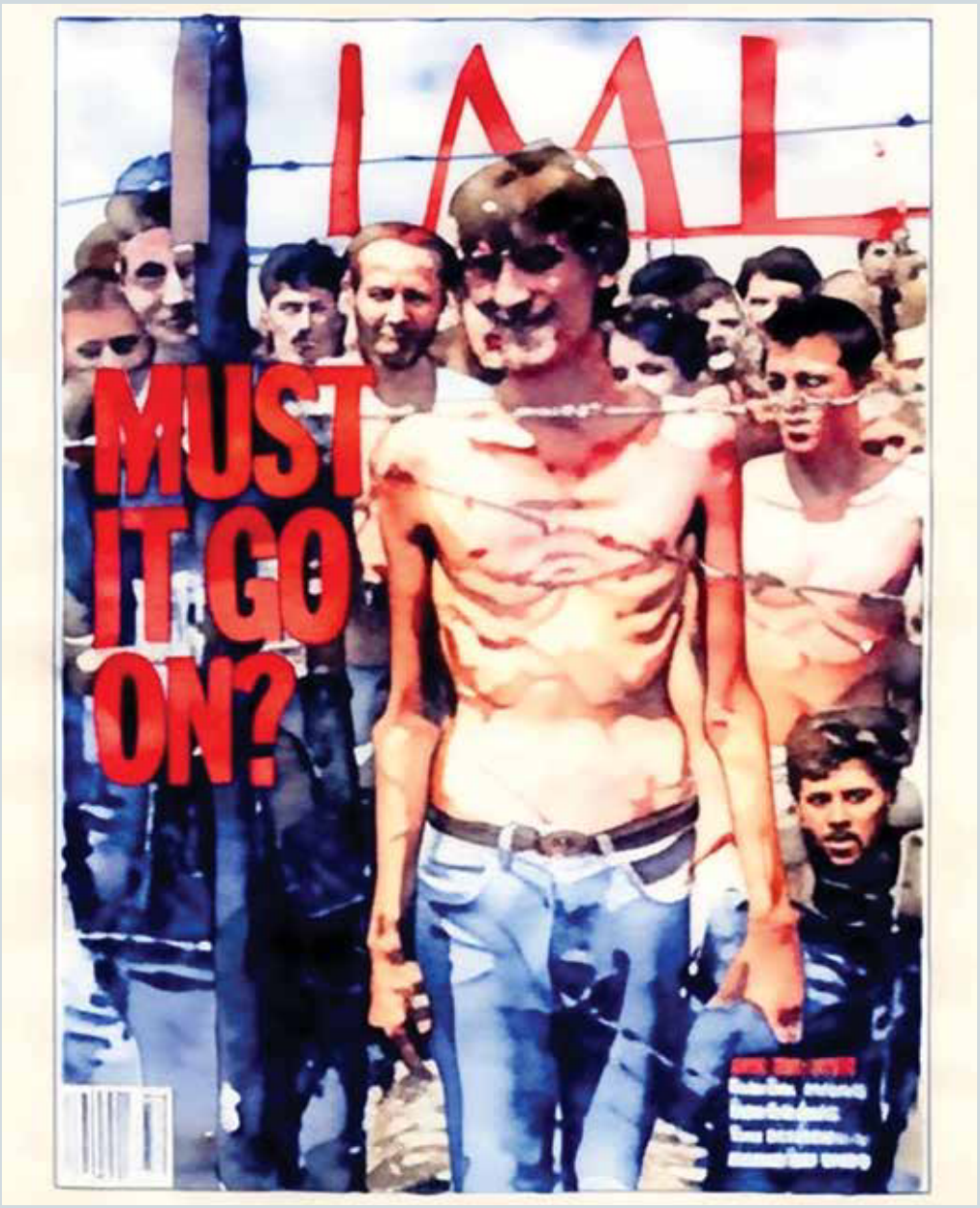

Baš kao i u Prijedoru, Bošnjacima i Hrvatima Bosanskog Novog naređeno je da na prozorima svojih kuća izvjese bijele čaršafe. "Nakon što su bili primorani napustiti svoje domove, formirane su kolone kojima je stanovništvo sprovedeno do školskog centra Đuro Radmanović, gdje su se nalazili vojnici bivše JNA. Posljednjeg majskog dana vojne i policijske snage takozvane SrRBiH blokiraju Prekosanje, pale i pljačkaju bošnjačke kuće i ubijaju civile a od drugog do šestog juna oko 800 nesrba, dominantno Bošnjaka i Hrvata, pretežno iz grada i gradskih naselja Prekosanje i Urije, bilo je privedeno na stadion Mlakve", kaže Karović-Babić, pojašnjavajući ulogu UNPROFOR-a i UNHCR-a tih dana. Dok „pripadnici UNPROFOR-a i UNHCR-a nisu željeli učestvovati u iseljavanju stanovništva po nacionalnom kriteriju", predstavnici UNHCR-a traže način kako da pet hiljada Bošnjaka i Hrvata ipak ostane u Bosanskom Novom. Predstavnici SAO Krajina tražili su, s druge strane, način kako da se riješe „nepoželjnih" elemenata sa „svoje" teritorije dok u isto vrijeme UNHCR od lokalnih srpskih vlasti traži da garantuje protjeranima sigurnost u Bosanskom Novom. Sve pokušavajući zaštititi granice zapadnih zemlaja od još jednog izbjegličkog vala.

„Bosanski Novi su ponovo posjetili predstavnici UNHCR-a i pregovarali s predsjednikom Kriznog štaba Opštine Radomirom Pašićem s ciljem da se 'omogući ljudima da ostanu u tom gradu'. No, nakon što četverodnevni napori nisu urodili plodom, predstavnica UNHCR-a, Sadako Ogatha je s ogorčenjem konstatovala da je odgovor vlasti Bosanskog Novog ipak bio jasan: „Ubistva, zastrašivanja i pritvaranja" uz konstataciju da je 'bolje 4.000 izbjeglica nego 4.000 leševa.' Potom je njemački Crveni križ izdao saopćenje da je Njemačka spremna primiti nove izbjeglice, nakon čega je Republika Hrvatska izjavila da im može dopustiti tranzit kroz njihovu teritoriju. Sagledavši sve činjenice u vezi sa zločinima počinjenim u ovom području, možemo konstatovati da je teza o „sigurnosti građana u udobnosti svoga doma" plaćena ljudskim životima i ostaje na savjesti počinitelja, ali i svih onih koji su insistirali na toj ideji, uprkos činjenju stravičnih zločina. Konačna odluka o odobravanju iseljavanja stigla je prekasno za nekoliko stotina građana Bosanskog Novog koji su ubijeni na posebno svirep način", zaključuje Karović-Babić.

Samo ova dva primjera dio su priče o neuspjehu i nečistoj savjesti međunarodne zajednice. Raskrinkavajući motive, retoriku i političku računicu iza tobožnje brige za civile, pokazuje nam kako su međunarodno pravo, humanitarni diskurs i geopolitički interesi prečesto funkcionirali ne kao sredstva zaštite civila, već kao sredstva zaštite zapšadnjačkog komfora i pasivnosti.

Danas, trideset godina kasnije, dok slike mrtve djece i razorene civilne infrastrukture svakodnevno pristižu iz Gaze, ne može se izbjeći osjećaj jezive podudarnosti. I tada i sada, međunarodna zajednica barata istim vokabularom: "deeskalacija", "briga za civile", "apel na suzdržanost" ali bez stvarne volje da se zločin zaustavi.

Zbog toga se treba upitati je li međunarodna zajednica zaista nemoćna ili samo moralno indiferentna? Jer ako su sigurnosne zone bile sredstvo da se prikrije nečinjenje u Bosni, danas isti obrasci opravdavaju šutnju pred zločinima u Palestini. U oba slučaja, svijet je odlučio gledati, ali ne djelovati. U vremenu kada se s pravom pitamo kako je moguće da civilizacija koja je toliko uznapredovala, koja raspolaže s toliko znanja i moći, koja se igra sa umjetnom inteligencijom, dopušta da mirno gledamo genocid u realnom vremenu, u ovoj se knjizi možda može naći odgovor.

Postoji kontinuitet licemjerne pasivnosti međunarodne zajednice – od Srebrenice do Gaze. U oba slučaja svijet je znao, dokumenti su postojali, izvještaji su stizali, upozorenja su bila prisutna ali institucije koje su trebale pomoći, koje su trebale garantovati sigurnost ostale su nijeme, zadovoljne tek deklarativnom brigom i pozivima na primirje. Očito je, historija se ponavlja upravo onda kad iz nje ništa ne naučimo. Ili je pak riječ o zapadnjačkom uzusu ponašanja kojeg tek sada postajemo svjesni. ●

IN MEMORIAM: Feđa Šehović (Bileća, 1930. – Dubrovnik, 2025.)

ODLAZAK "VIDRE" bošnjačke i hrvatske književnosti

Za Feđu Šehovića se govorilo da je „vidra" hrvatske i bošnjačke književnosti. Vidra, jer se znala provući kroz sve šupljine dogme, jer je znala plivati i u kalnoj vodi ideologije, i u bistrini lirike. Njegova romansirana biografija Marina Držića pod naslovom Vidra nije samo hommage Držiću, već i šifra vlastite sudbine: i Držić i Šehović su bili stigmatizirani, obojica su bježala iz vlastitog grada, obojica su znala što znači gubiti, ali ne i odustajati.

PIŠE: Ahmed Imamović

„Život bez vjere strašniji je i od smrti." (Feđa Šehović)

Smrt Feđe Šehovića nije kraj jednog opusa. Ona je, kao i njegov romaneskni svijet, prelazak iz jednog sloja povijesti u drugi. Poput likova njegovih romana, koji se premještaju između epoha, vjera i carstava, i Šehović je otišao ne zatvarajući vrata već ih ostavljajući tek odškrinutima za one koji se usude tražiti istinu, bez obzira na granice.

Rođen u Bileći 1930. godine, a umro u Dubrovniku 2025. godine, Šehović je svojim djelom uspostavio ono što su rijetki u južnoslavenskoj književnosti smjeli: most između bošnjačke i hrvatske književnosti. Taj most nije bio samo estetski, nego duboko etički. Bio je to most izgrađen na nepomirljivoj hrabrosti da se suživot ne traži u općim mjestima, nego u fikcionalnim toposima gdje se mogu čuti i fra Mavro i kapetan Ilijasbeg.

Feđa Šehović bio je pisac „na zlu brijemenu", kako bi sam rekao. Ipak, to zlo breme nije bilo razlog uzmaka, nego povod za još oštrije pisanje. Njegovo petoknjižje *Ilijasbegovići – Cronica travuniana* spada u remek-djela porodičnog i povijesnog romana koji doseže od osmanske Bosne, preko austrougarskih reformi, sve do raspada jugoslavenskog projekta i haškog razrješenja. U tom je nizu, na svoj način, nastala i nova historijska svijest, ne samo o bošnjačkoj sudbini, već i o univerzalnim nepravdama koje povijest skriva pod krinkom kontinuiteta.

Njegov *Gorak okus duše*, tiskan godinu prije Ecoove *Ime ruže*, bio je, prema svjedočenju Zdravka Zime, rodonačelnik jednog drukčijeg postmodernizma, koji se nije sramio moralne pozicije, ali se nikada nije zadovoljavao ideološkim utjehama. Pisati nadahnut bosanskohercegovačkom povijesti u Hrvatskoj, a biti musliman koji cijeni franjevce, bio je čin ne samo estetske, već i društvene hrabrosti.

RAUL MITROVICH I ROMAN KAO KRONIKA LJUDSKE DRAME

Neizostavna je i priča o njegovom pseudonimu Raul Mitrovich, izmišljenom autoru dubrovačkih korijena koji je navodno služio u RAF-u, a pod čijim je imenom objavio najkontroverznije i najvažnije romane (*Oslobađanje đavola*, *Uvod u tvrđavu*, *Gorak okus duše*). Kada su o njegovim romanima počeli nagađati da su ih napisali akademici Frano Čale ili Rafo Bogišić, Šehović je znao da je uspio: stigmatizacija nije uspjela spriječiti recepciju.

U svijetu u kojem književna kvaliteta često mora najprije proći politički rentgen, Šehović je bio jedan od rijetkih koji se usuđivao pisati iz „zabranjene" pozicije – između. Između istine i fikcije, između vjerskih lojalnosti i svjetovnog humanizma, između satire i tragedije. Njegova *Dubrovačka tralalalogija*, ciklus od šest romana, upravo zato zaslužuje novo čitanje, jer pokazuje kako se jedan grad može voljeti i ismijavati istodobno.

Dakle, u bogatom i raznorodnom književnom opusu Feđe Šehovića posebno se izdvaja trilogija *Gorak okus duše*, *Oslobađanje đavola* i *Uvod u tvrđavu*, objavljena pod pseudonimom Raul Mitrovich. Ova trilogija nije samo formalni eksperiment nego duboko

U svijetu u kojem književna kvaliteta često mora najprije proći politički rentgen, Šehović je bio jedan od rijetkih koji se usuđivao pisati iz „zabranjene" pozicije – između. Između istine i fikcije, između vjerskih lojalnosti i svjetovnog humanizma, između satire i tragedije. Njegova Dubrovačka tralalalogija, ciklus od šest romana, upravo zato zaslužuje novo čitanje, jer pokazuje kako se jedan grad može voljeti i ismijavati istodobno.

osmišljena romaneskna meditacija o vjeri, žrtvi i moralnom integritetu u vremenu koje sve manje prepoznaje te vrijednosti.

Svaki od ova tri romana temelji se na fiktivnim kronikama, što pisca smješta u tradiciju historiografskog romana s elementima martirologije. Junaci su redom fanatični vjernici: fra Vincenco, Luko Pucić i Pepo Mitrovich, koji žrtvuju sve, uključujući i vlastitu sigurnost, zbog ideala u koje vjeruju. U tom smislu, trilogija funkcionira kao suvremeni odjek srednjovjekovnih života svetaca, ali filtriran kroz postmoderno razumijevanje identiteta i povijesti.

Šehovićev roman *Gorak okus duše*, koji se formalno oslanja na izmišljenu kroniku fra Mavra Sorkočevića, postavlja pitanje: kako živjeti bez vjere i nade? Protagonist fra Vincenco prolazi kroz tamnicu, progonstvo i gubitak, ali ga najviše boli optužba za izdaju. Njegov nećak Vicko, nakon robovanja i životnih iskušenja, vraća se vjeri, ali ne više kao dogmi, već kao poeziji i pokušaju premošćivanja raskola između ideala i stvarnosti. Roman završava njegovim samoubojstvom, činom potpunog razočaranja u svijet.

Trilogija nije tek narativ o povijesti, ona je, kako primjećuju Zdravko Zima i Željka Turčinović, svojevrsna kritika trijumfalističke povijesti. U njoj Šehović piše povijest odozdo, iz perspektive žrtve i čovjeka koji se sukobljava s neljudskim imperativima epohe. U trilogiji su iscrtana tri odnosa prema svijetu: vjernički fanatizam, skeptična introspekcija i stoička pasivnost, fra Vincenco, Vicko i Hasan. Sva tri puta vode u tragediju, ali i u spoznaju da najveće zlo nije smrt, već „život bez vjere“.

U tom svijetu, poručuje Šehović, moralne osobe svoju dosljednost plaćaju najvišom cijenom, paklom nerazumijevanja, izolacije i poraza. To su romani u kojima se povijest pretvara u pripovijest, a literatura – u mjesto gdje se duša mjeri mjerilima vječnosti.

ODLAZAK VIDRE

Za Feđu Šehovića se govorilo da je „vidra“ hrvatske i bošnjačke književnosti. Vidra, jer se znala provući kroz sve šupljine dogme, jer je znala plivati i u kalnoj vodi ideologije, i u bistrini lirike. Njegova romansirana biografija Marina Držića pod naslovom *Vidra* nije samo hommage Držiću, već i šifra vlastite sudbine: i Držić i Šehović su bili stigmatizirani, obojica su bježala iz vlastitog grada, obojica su znala što znači gubiti, ali ne i odustajati.

Kada su ga pitali o Bosni, odgovarao je bez patetike: „Sva tri naroda moraju se konačno odreći svojih zabluda i misliti o BiH državi koja je jedino moguća, održiva i svima prihvatljiva.“ A kada su ga pitali o književnosti, rekao bi: „Pravo vrednovanje književnog djela obavlja vrijeme. Dotle mi pisci možemo uživati u zabludi da nešto osobito ostavljamo iza sebe.“

Mi, ipak, znamo da je ostavio mnogo. Ostavio je roman „dugog daha“, ostavio je dubrovačke scene pune smijeha i gorkih ironija, ostavio je trag u kojima se mogu prepoznati i fratar i derviš i jevrej. Ostavio je Bosnu onakvom kakvom ju je jedino znao voljeti, kompleksnu, neukrotivu, ali vrijednu svakog truda da se ne odustane.

Zato ćemo ga čitati. I zato je ovaj tekst tek dio jednog većeg romana kojeg je Feđa Šehović već napisao.●

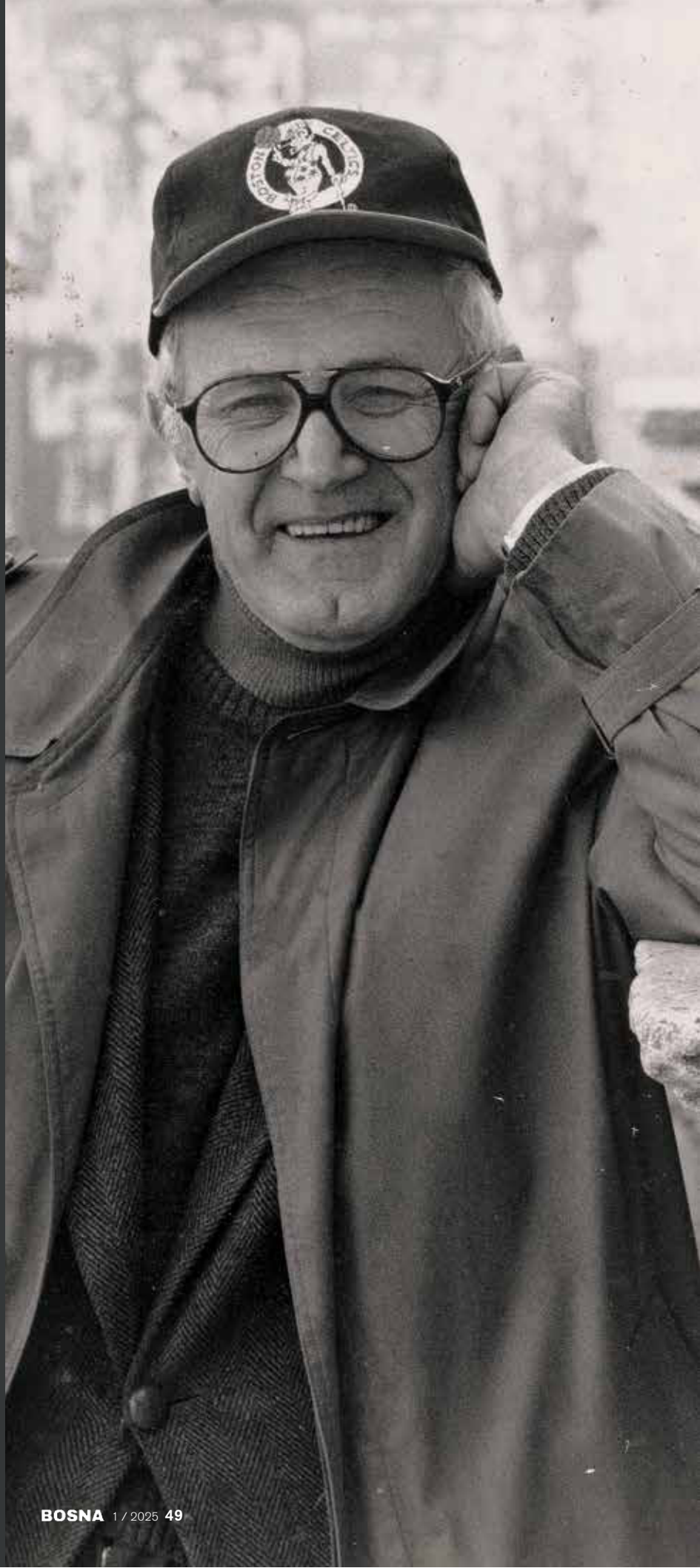

IN MEMORIAM: Munir Vejzović (1945. – 2024.)

UNUTARNJE SVJETLO Munira Vejzovića i dalje svijetli

Munir Vejzović (1945.–2024.), hrvatski i bošnjački slikar, grafičar i kipar, ostavio je iza sebe opus koji je istodobno klasičan i savremen. Od zagrebačkih veduta do bosanskih silueta, njegov crtež i boja bili su produžetak unutarnjeg svjetla. Odbijao je postmoderne trendove, ostajući vjeran figuri i erotskoj mekoći forme. Nije jurio slike, čekao ih je da dođu iznutra.

PIŠE: Filip Mursel Begović

Munir Vejzović, istaknuti hrvatski i bošnjački likovni umjetnik, rođen je 29. januara 1945. u Doboju, a preminuo 29. septembra 2024. u Zagrebu. Bio je prisutan na likovnoj sceni više od pola stoljeća. Ljepotom poteza i ljubavlju prema motivu ovjekovječio je vedute Zrinjevca i Cvjetnog trga, pa je ono „naturalizirani Zagrepčanin“, kako su mu mislili tepati neki kritičari, posve neprimjereno.

Vejzović je ostvario i snažan opus kroz aktove, mitološke prizore i grafičke cikluse. Njegovo stvaralaštvo obuhvaća i kiparske radove koji tek trebaju dobiti punu valorizaciju. Djela mu se nalaze u fundusima svih značajnih hrvatskih muzeja i galerija te u hrvatskim i inozemnim privatnim zbirkama. Dobitnik je Nagrade “Vladimir Nazor” za 2008. godinu.

Osnovno obrazovanje završava u rodnom gradu, a Školu primijenjene umjetnosti u Sarajevu, slikarski odjel, gdje su mu predavali Mica Todorović i Vojo Dimitrijević. Godine 1965. upisuje se na Akademiju likovnih umjetnosti u Zagrebu, slikarsko-grafički smjer, gdje uči od profesora Ljube Ivančića, Ive Režeka, Krste Hegedušića, Vjekoslava Paraća i Antuna Mezdjića. Na ALU je kod prof. Frane Baće učio i grafiku kao neobavezni predmet. Tijekom studija na ALU prekida studiranje na trećoj godini i odlazi u Pariz, u vrijeme studentskih nemira 1968. godine, gdje je upoznao i usvojio veliki dio francuske moderne likovne baštine, pohađajući i École des Beaux-Arts. Nakon godinu dana ipak se vraća u Zagreb gdje cum laude diplomira u klasi prof. Antuna Mezdjića 1970. godine.

Povodom smrti Munira Vejzovića, Nacionalni muzej moderne umjetnosti priredio je izložbu „U sjećanje na Munirove pastorale ili na svijet od jučer“ u Galeriji Josip Račić, koja je bila otvorena od 5. 12. 2024. do 5. 1. 2025. Kustosica Iva Körbler istaknula je Vejzovićev osebujan slikarski i grafički svijet, oblikovan nostalgijom za vrhuncima europske umjetnosti, ali izgrađen u vlastitom rukopisu. Posebno je valorizirana njegova grafička ostavština, ciklusi monotipija iz 1980-ih, koji su funkcionirali kao osobni manifest i predlošci za kasnija slikarska djela. Svi radovi dolaze iz Zbirke Biškupić.

I KLASIČAN I SAVREMEN

Mogli bismo reći da je bio jedan od posljednjih velikih slikara koji su vjerovali u moć ruke, crteža i unutarnje muzike. Munir Vejzović bio je istodobno i klasičan i savremen. Od Doboja i Sarajeva do Zagreba i Pariza, nosio je sobom sjećanja, ali i sposobnost da ih prevede u znakove, linije i forme. U svojim nastupima znao je otkriti ne samo svoje umjetničke principe, nego i samu jezgru onoga što zovemo stvaranjem.

“Stil? Stil je od drugorazredne važnosti. Dolazi iz krvi. Iz rada.”

Govoreći o svojim crtežima ženskih tijela, skulpturama i bosanskim snovima, Vejzović se ne upisuje u postmoderne koncepte, već ih premošćuje vlastitim ritmom. Otvoren prema apstraktnom i konceptualnom, ali vjeran figuri, erotskom, osjećajnom. Čovjek koji je jednako govorio crtežom i tišinom.

Znao je objasniti principe kojima se vodio da bi ostao izvan “estetike ružnog”, govorio je da ga žene nisu inspirirale ideološki nego kao od Boga stvorena ljepota, kako mu se Bosna javlja u snovima, i da je skulpturu otkrio tek kad je njegova linija postala volumen.

Znao je objasniti principe kojima se vodio da bi ostao izvan “estetike ružnog”, govorio je da ga žene nisu inspirirale ideološki nego kao od Boga stvorena ljepota, kako mu se Bosna javlja u snovima, i da je skulpturu otkrio tek kad je njegova linija postala volumen.

Njegov put nije bio ni bošnjački ni hrvatski – bio je suvereno umjetnički. Baš zato je bio i univerzalan. Munir Vejzović, kako je i sam govorio, nije bio programatski racionalist. Nije mogao ne crtati. A kada je crtao, tada je govorio. I uvijek je govorio svoju razgolićenu istinu.

“Ne postoji korektiv za izraz lijepog i ružnog. Postoji samo iskrenost u ruci”, znao je reći, a taj rukopis ostaje. Na papiru, u prostoru, i u osjetilu.

ARHETIPSKA ČEŽNJA ZA SMISLOM

Munir Vejzović bio je rijetka figura među slikarima, ne samo zbog umijeća, nego zbog hrabrosti da ostane ono što jeste: slikar, crtač, grafičar i kipar u vremenu kada je likovni čin potisnut performativnošću, a forma zamijenjena simulakrumima. On nije tražio put prema tržištu, nego prema unutarnjem svjetlu.

Njegovo slikarstvo, bez obzira govorimo li o monotipijama, uljima ili skulpturalnim siluetama, uvijek je zračilo arhetipskom čežnjom za smislom, i to ne nametljivim simbolizmom, nego tišinom unutarnje glazbe. Bio je dijete modernizma koje nije prešlo na drugu stranu, onu brzu, površnu i prolaznu.

Vejzović je crtao, ali nije linijom omeđivao prostor; oslobađao ga je. Njegove monotipije nisu bile priprema, već konačna gesta. Njegove skulpture nisu težile monumentalnosti, nego unutarnjoj ravnoteži. Boja kod Vejzovića nije bila ukras nego misaoni impuls. Linija nije bila kontura, bila je misaona kičma.

U vremenu kad se sve svodi na efekte i format, Vejzović je ostao vjeran sadržaju, a radio je to proizvodeći nevjerojatnu količinu životnog elana i erosa. Nije jurio slike, nego ih je čekao da dođu iznutra. On nije reproducirao svijet, on ga je, na svoj način, osluškivao, preveo i vratio onima koji znaju gledati.

Kao što ni Cervantes nije poslao Don Quijotea da pobijedi svijet, nego da mu se suprotstavi vjerom u ideale, tako je i Vejzović svojim „pastoralama“ pokušavao spasiti konture stvarnosti. U tom smislu, on nije bio slikar prošlosti, nego slikar onoga što dolazi nakon buke i zasićenja, kada ponovno zavlada harmonija pokreta. ●

Mazen Al Ahmed, Sirijac, nogometni trenter, poduzetnik, prevoditelj

TU SAM KAO NEKI MOST - ZNAM GDJE JE GRANICA I U HRVATSKOJ I U ARAPSKOJ KULTURI

Mazen Al Ahmed, Sirijac, kulturni medijator Centra za kulturu dijaloga, prevoditelj, nogometni trener, poduzetnik, u Hrvatsku je došao na studij davne 1985. iz svog rodnog grada Azaza, blizu Alepa u Siriji. Bilo je to vrijeme kad su u Zagreb na studij dolazili mladi ljudi iz arapskih zemalja, Irana, zemalja dalekog Istoka, Afrike. Neki su i ostali, postali su Zagrepčani ili stanovnici nekih drugih naših gradova u kojima su se zatekli zbog studija, posla, a i ljubavi…

Arapsko ime Mazen znači „oblak koji nosi kišu". U vremenu u kojem ljudi sve češće donose oluju, ime Mazen donosi još jedno značenje: „Davanje i pomaganje."

RAZGOVARALA: Vesna Ivezić
FOTOGRAFIJE: Stipe Majić

BOSNA: Zašto baš u Hrvatsku, odnosno tadašnju Jugoslaviju?
AL AHMED: Pa tako. Trebao sam ići u Ameriku. Već sam dobio sve papire i potvrdio gdje ću biti, gdje ću živjeti, sve, a onda su moji rekli da ako Mazen ide u Ameriku, to je daleko, neće se više vratiti, neka ide kod Tita. Tako smo svi govorili. Jugoslavija i Tito su bili cjenjeni u arapskom svijetu zbog pokreta Nesvrstanih, svi su znali za to. Tito, Naser i drugi.. bili su poznati. Moji čak nisu rekli da idem u Jugoslaviju, nego „kod Tita". A Zagreb… tu je bila većina studenata iz Sirije pa sam tako i ja došao. U početku nisam nikoga poznavao, baš nikoga, ali statistike su pokazivale da je najveći broj Sirijaca u Zagrebu. Zagrebački fakulteti su tada visoko kotirali.

BOSNA: Kako ste se snalazili po dolasku? Kultura, običaji, jezik, ljudi…
AL AHMED: Na početku je najgora bila samoća. S 18 godina sam se našao u stranoj zemlji, preko noći, u Hrvatskoj, u Zagrebu. Otišao sam u hotel Laguna - sam. Nisam znao jezik, ni što ću jesti, ni kamo bih išao, ni s kim. Došao sam iz velike obitelji i našao se sam u četiri zida, nije bilo lako. Otišao sam u Studentski centar, upoznao ljude iz Sirije. Bio je jedan student iz mog grada koji je tu živio godinu dana i on mi je najviše pomagao. A onda sam se uklopio i s drugim ljudima, prihvatili su me, postalo je lakše. Tražio sam stan, išlo je polako. Bio je jedan kiosk u Vjesniku gdje je uvijek bila kolona. Svi smo čekali novine gdje su bili oglasi za stanove i kad bi dobili, odmah smo zivkali. U blizini je bila i telefonska govornica. Velika prepreka je bio jezik. Kad sam prvi put čuo hrvatski jezik, mislio sam da ga nikad neću naučiti. Nikad! I nije bio lako. Hrvatski je težak. Tako je bilo na početku, a poslije je postalo normalno. Prvo sam komunicirao samo na engleskom, a onda godinu dana učio jezik na Filozofskom fakultetu na tečaju. Kad sam položio ispit iz hrvatskog, bilo je to dovoljno da mogu položiti prijemni ispit na fakultetu. Upisao sam medicinu. To se tada činilo razumnim, no nikada nisam radio kao liječnik. Počeo sam voditi samostalne poduzetničke poslove, prijevoz kamionima.

BOSNA: Jeste li imali teškoća kao stranac, je li bilo predrasuda? To danas stranci u velikoj mjeri doživljavaju i u Hrvatskoj i u cijeloj Europi.
AL AHMED: Sve ovisi o ljudima, no prije nije bilo tih ratova, bilo je lakše. Oduvijek ima i nesporazuma, ali ni svi prsti na ruci nisu isti. Ja sam uvijek znao gdje su granice drugih, nisam davao povoda bilo kome, a uvijek ima budala koliko hoćete. Krivo parkirate, dođe netko do vas, vidi da ste drugačiji i odmah psuje mater i od kud ste došli. A ima nekih koji će, ako vide da vas tko napada, odmah braniti. To je individualno. Ne treba se na to obazirati. Kad, na primjer, gledate nogomet, koliko je policije u Lučkom kad dolaze navijači, a i jedni i drugi Hrvati! U svakom sektoru imate neki dodatak koji će pokvariti sve. Mediji tu imaju veliku ulogu, uvijek ponavljam… Ali s druge strane, mediji opet dobro čine za senzibilizaciju ljudi prema azilantima, strancima. I po mjesnim zajednicama ima programa za senzibilizaciju i prihvaćanje došljaka.
Ima pozitivnih reakcija na strance. U Velikoj Gorici, živi mladić iz Afrike koji ima međunarodnu zaštitu. Bojao se da ga neće prihvatiti, ali jesu. Susjedi u njega imaju povjerenja pa mu čak daju ključeve svojih kuća kad idu na odmor, da im zalijeva cvijeće, da malo pripazi. To je veliko povjerenje. Vlasnica stana gdje živi gleda ga kao da je njen sin. Počeo izlaziti van….A opet, ima ljudi koji imaju zid ispred sebe, ne žele gledati druge, ne žele prihvatiti.
Ne bih mijenjao Zagreb ni za što. Putovao sam, bio u Americi, New Yorku, Engleskoj,

Dubaiju, svuda, ali nikad ne bih tamo živio. U Zagrebu mi je najljepše. Ovdje je moja druga domovina. U Siriji sam živio 18 godina, a ovdje 40! To je cijeli jedan život. U početku sam se osjećao kao stranac, no to je prestalo. Živio sam kao i drugi mladi ljudi, plesnjaci, zabave... Najviše smo se družili privatno, po stanovima. Pravili bi proslave, dočeke nove godine i slično. Tamo sam upoznao najviše različitih ljudi, iz Zagreba, Splita, Rijeke, Srbije, Crne Gore, Bosne. Mi smo na početku studija bili svi kao jedna cjelina. I suprugu sam upoznao na dočeku Nove godine. Tada sam već znao jezik, mogli smo se sporazumjeti i – evo… Ona je studirala književnost, a otac joj je bio profesor, otorinolaringolog. Oženio sam se. Imam četvero djece, tri sina i jednu kćer. Već su odrasli, završili fakultete, svi su u radnom odnosu. Jedan je završio matematiku, dva sina geologiju, a kći agroekologiju.

BOSNA: Što je s kulturnim i religijskim različitostima, o čemu se danas puno govori? Kako to doživljavate?
AL AHMED: Nisam nikada imao s tim problema. Jedino, za vrijeme Ramazana je bilo malo čuđenja kad ljudi nisu znali da mi postimo i kako. Ja sam musliman. Sad imam dijabetes pa ne smijem postiti. Prije sam uvijek, a sad ne, jer veliki je grijeh ako na taj način štetim svom organizmu. Ali za svaki dan koji ne postim, moram platiti hranu za jednu osobu. Moram izdvojiti, koliko dana ne postim, toliko moram dati siromašnim ljudima. To radim sam, ne preko neke institucije. Znam jednu siromašnu obitelj pa im dam.

BOSNA: Malo o hrani. Kad dođu ljudi s Istoka, svi se žale na hranu, da nema začina, da je bljutavo. Kako se vama čini?
AL AHMED: Je. Hrana je drugačija. U arapskom se svijetu dosta koriste žitarice i začini i još svašta. Sad toga svega ima i ovdje, ali kad sam došao, za vrijeme Juge, nije bilo. Od hrvatske hrane mi se najviše svidjela sarma! Kod nas uglavnom kuha supruga i to hrvatsku hranu, a ponekad i ja znam napraviti nešto sirijsko. Najdraži specijalitet mi je jelo koje se zove *kubeh*. To su žitarice koje se samelju, umijese s malo vode, onda sa smjesa stavi u šaku i puni se mesom, ili orasima, može i pinjolima ili šipkovim pekmezom. Onda se to sve zatvori i peče u ulju. Tako ja to radim. Sirijska je kuhinja dosta slična libanonskoj i turskoj. Dosta toga je jako fino!

BOSNA: Vi ste kulturni medijator i prevoditelj u Centru za kulturu dijaloga? Što radite?
AL AHMED: Dosta dugo živim u Hrvatskoj. Porijeklom sam iz Sirije i razumijem kako je tim ljudima. Puno toga sam prošao. Iz arapskog je svijeta nakon rata počeo val emigranata i azilanata. Morao sam pomoći. Pristizali su ljudi kojima je to trebalo. Oni su mahom dolazili iz ratnih okolnosti. Pratio sam što se događa u Siriji i znao sam iz čega dolaze. Počeo sam raditi 2015. Prvo sam volontirao na Zagrebačkom velesajmu, a onda s Crvenim križem otišao na granicu sa Srbijom, zatim u centre u Opatovcu i Slavonskom Brodu. Nije bio problem, samo u jeziku. Ljudi su bili prisiljeni napustiti svoje domove, svoju zemlju, stizali su u sasvim novo okružje. Imam privatnu firmu za izvoz drva, radim s Egiptom. Moj posao se uglavnom odvija samo preko telefona, pa sam mogao biti u Slavoniji. I - volim pomagati. Dolaze ljudi koji imaju jezičnu barijeru, čija kultura je malo drugačija i onda sam ja tu kao neki most. Znam kako je u Hrvatskoj, znam hrvatski i arapski jezik. Znam gdje je granica i u hrvatskoj i u arapskoj kulturi, gdje postoje razlike, nijanse. U Hrvatskoj su malo veće slobode, politički i socijalno, u kulturi, po svemu, ali su i granice. U Siriji, na primjer, moraš poštivati susjeda, starije, složiti se s njima iako nisu u pravu. Tako je u Siriji. U Zagrebu je tu slobodnije. Hoćete li ili nećete poštivati, to je vaše pravo. Što se tiče ljudi koji dolaze, kad usporedim, tim ljudima je slično kao meni kao kad sam došao prvi put - ne znam jezik, ne znam ništa. Sve je drugačije od onog na što su navikli; drugi svijet. Daleko je lakše kad imaju s kim razgovarati na svom materinjem jeziku, mogu pitati što ih zanima. Isto, treba im objasniti njihova prava i obaveze. Dugo živim u Hrvatskoj i znam, pa uvijek objašnjavam što je njihova obaveza, a koja su prava. Ne može biti da tražimo samo prava. Ne. Postoji i obaveza prema društvu. Tako im pomažemo da se bolje uklope, što uspijeva. Radim na spajanju obitelji, i preko CKD-a i privatno. Dosta smo napravili, ja to radim dobrovoljno. Ljudi me poznaju pa mi se obraćaju. Pomažem i oko putovnica, za produženje boravka i slično.

BOSNA: U kojem smjeru ide integracija u odnosu na njih, na njihovu kulturu? Vi ste se ovdje doselili i postali ste Zagrepčanin. Govorite li kajkavski?
AL AHMED: Je, je. Kad malo govorim kajkavski, dosta ljudi kaže: Ti si stari purger! Mlađi nekad kažu: Ja sam se rodio ovdje prije 25 godina, a vi ste ovdje 40, vi ste stariji purger od mene.
Razlika je između integracije i asimilacije. To treba razlikovati! Asimilacija bi bila da budeš potpuno identičan ljudima koji su ovdje, ali to ne možeš biti. Ja sam Sirijac i kao takav poštujem i druge. Imam svoja prava na vjeru, na kulturu. Osim toga u Zagrebu je najuspješnija islamska zajednica u Europi. Ozbiljno! Možete provjeriti. Ponekad iz cijelog svijeta traže od Islamskog centra da dođu tamo na nekakvu prezentaciju. Muslimani su, na primjer, uspjeli u hrvatskom

U Hrvatskoj su malo veće slobode, politički i socijalno, u kulturi, po svemu, ali su i granice. U Siriji, na primjer, moraš poštivati susjeda, starije, složiti se s njima iako nisu u pravu. Tako je u Siriji. U Zagrebu je tu slobodnije. Hoćete li ili nećete poštivati, to je vaše pravo. Što se tiče ljudi koji dolaze, kad usporedim, tim ljudima je slično kao meni kao kad sam došao prvi put - ne znam jezik, ne znam ništa. Sve je drugačije od onog na što su navikli; drugi svijet. Daleko je lakše kad imaju s kim razgovarati na svom materinjem jeziku, mogu pitati što ih zanima.

društvu. To je veliki uspjeh, dio integracije, kad poštuješ sebe i kad poštuješ tuđe. Ja znam gdje je moja granica i drugima dajem njihov prostor. Najvažnije je poštivanje. Zakon vrijedi za svakog građanina. Ako ne vežete pojas u vozilu, bez obzira jeste li iz Sirije ili iz Hrvatske, iz Srbije ili Amerike, niste vezali pojas i dobit ćete kaznu.

BOSNA: Kako ste doživjeli rat, raspad Jugoslavije?
AL AHMED: Nikome nije bilo lako, ali i nisam bio sasvim upućen u to što je bilo u Hrvatskoj za vrijeme Jugoslavije, prije te Jugoslavije kad je bila federativna kraljevina. Nisam ni razmišljao o tome. Četnici, domobrani, partizani... To je kao da vi dođete u Irak ili u Siriju i da ja vama sad objašnjavam situaciju, a vi ne znate što je bilo, tko su aleviti, koji su suniti, Druzi, Kurdi... Kad sam došao, nisam znao zašto ovo, zašto ono, što je što, što smiješ, a što ne. Poslije sam naučio, jer kad negdje živite neke stvari morate znati, ali ne možete sve. I, nisam čovjek od politike, daleko sam od toga…

BOSNA: Vodite nogometni klub *Novi susjedi* u kome igraju ljudi koji su došli u Hrvatsku, zaista - naši novi susjedi. O čemu se radi? To je bila vaša ideja?
AL AHMED: Nogometni klub je osnovan u okviru projekta CKD-a i HNS-a, a u svrhu bolje integracije stranaca koji su došli u Hrvatsku. Osnovali smo ekipu nogometaša iz svih država kojima je odobrena međunarodna zaštita ili su tražitelji azila. Integracija kroz nogomet! Projekt je bio za zapošljavanja azilanata, pa su se ljudi zapošljavali i dobivali plaću preko nogometnih klubova koji su im plaćali i doprinos. Bilo koji klub u Zagrebu, tipa NK Sesvete, NK Croatia… Zaposlili bi ih na šest mjeseci. Radili bi kao domari, na održavanju terena i slično. Bio je organiziran i tečaj hrvatskog jezika! Nogometna druženja i dalje traju. To su treninzi, pokoji turnir, utakmice, sastajanja. Ja sam trener. Dosta sam aktivan u sportu i općenito se puno krećem. Kad ne igram nogomet, sa suprugom puno hodam, svaki dan. Martićeva, Tuškanac, Cmrok… to je naš krug. Živimo u Martićevoj. Kad imamo vremena, ponekad idemo i dva puta na dan.
Među tim ljudima ima nekih koji su se i prije bavili nogometom, a ima i onih koji su prvi put došli radi druženja. To je za njih veliki užitak, prilika da se ispucaju, da se isprazne. Kroz cijeli tjedan rade i dolaze subotom, da se druže, trče za loptom, razgovaraju s drugima. To je velika prednost zbog toga što su tamo ljudi raznih nacija, vjera, od svakuda, s područja drugačijih jezika. To puno znači. „Idem se družiti, ne znam njegov jezik, na koji način ću razgovarati s njim, on ne zna moj jezik, kako ću s njim, što će on sa mnom….“ U ta druženja se ulaže neki trud. Tako se ostvaruje bolja integracija. Zato i jesam kulturni medijator. Kad ljudi dođu iz drugog svijeta gdje je drugačiji jezik, kultura, ja sam tu da ih spajam. Dobro ih razumijem i znam gdje je prepreka.
Većina, oko 90% azilanata je u radnom odnosu. To je velika prednost. Neki ljudi su čak osnovali svoje firme, svoj obrt i rade. Taksisti, frizeri, građevinci. Azilanti mogu osnovati svoju firmu čim dođu jer imaju poseban status. Što se tiče posla, imaju status kao hrvatski građani. Mogu raditi odmah. Nakon tri mjeseca azila traže pravo na rad i dobiju potvrdu da imaju to pravo. Ako nemaju status azila, a pogotovo ako imaju međunarodnu zaštitu, imaju pravo raditi bez radne dozvole. Tako piše na dozvoli boravka.
Planiramo okupiti i žene putem nekog sporta. Možda ping-pong, ali čak i nogomet ako žele, za bilo kakvu rekreaciju ako uspijemo! Nije lako jer većina žena sad radi, mnoge su s obitelji pa su i tu obaveze. Žene se teže uključuju u takve aktivnosti.

BOSNA: Kako se živi danas u Siriji?
AL AHMED: Danas je u Siriji teško. Nakon rata se sve promijenilo. Žalosno je vidjeti djecu koja su oko droga, koja piju, snifaju ljepilo. Tamo su ostala moja dva brata, a ostatak šire obitelji je u Njemačkoj i u Turskoj. Ni prije nije bilo lako, ali se ipak bolje živjelo. Prije rata sam s obitelji išao u Siriju skoro svake godine. Moja djeca govore arapski. Sad je zemlja razrušena. Da, razrušena!. A tko ju je razrušio?! Obitelj Asad je držala zemlju 54 godine. Sve prihode su uzimali za sebe, a onda su počeli rušiti svojim bačvama. I Rusi su kod nas rušili. Nitko njih ne spominje, a što su nam napravili! Srušili su infrastrukturu, škole. Muž moje nećakinje je stradao od ruskih aviona, kad su gađali moje mjesto, a prva vakuum bomba koja je korištena u Siriji, protiv sirijskog naroda od strane Asada, bila je u mom gradu Azazu. Prva bomba koju je koristio Asad! Rušio je bačvama, raketama, avionima. Bašar al Asad i Rusi. Nemate pojma kako je to kad rat metastazira, to je kao kad rak metastazira, vi nemate pojma da je u tijelu, a onda krene. I sad je zemlja srušena, srušeno je sve, a ljudima kažu - izvolite, što ćete raditi. To nije lako. I još Amerika. Gdje američki vojnik zakorači, tamo više ne raste trava. Rusi i Amerika. To su dva zla u svijetu. Pogledajte sad Ukrajinu! To je politika. Običan čovjek i ne kuži što rade. Nakon oslobađanja od tiranina i od Rusa, Sirija je bila puna ruševina. Banke nisu radile, trgovine, nije bilo nafte, nije bilo ničega. To je bilo kao da vas pošalju u pustinju bez hrane i vode, pa vas puste da se snalazite. Nama je na vlasti 54 godine bio diktator. Nismo smjeli pisnuti. Za vrijeme Jugoslavije, kad sam došao tu i kad bismo govorili o Asadu, govorili smo: „To je naš otac!“ Samo što nismo rekli da je bog, a sve od straha. Imali su špijune čak i ovdje. Nismo znali tko je tko. Imali smo međunarodni studentski klub prijateljstva i tamo su, kad je bio referendum za Bašara al-Asada, dolazili aktivisti s plastičnim vrećicama, skupljali glasove. Pitali bi: Jeste li za referendum? Jeste „da“ ili ste „da“?! Onda normalno da smo svi bili – „da“!
Nadam se da ćemo uspjeti izgrditi novu Siriju, građansku državu, da svaka manjina dobije pravo na svoju kulturu, da se ne dijele, da država Sirija postane jedna cjelina. Hrvatska je jedna cjelina i svaka manjina ima svoje pravo na kulturu. Ja bih volio vidjeti i Siriju da je takva, građanska država u kojoj svi imaju ista prava i manjine koje imaju pravo na svoju kulturu i jezik. To mi Sirijci tražimo. ●

Nawar Ghanim Murad, Iračanin, lingvist, turistički vodič

NIJE BILO ODBOJNOSTI PREMA MENI KAO STRANCU, ZAGREB JE GRAD PO MOJOJ MJERI

Nawar Ghanim Murad, 38-godišnji Iračanin, u Zagrebu je još od 2011. Došao je da bi nastavio školovanje, što u vlastitoj zemlji nije mogao. Upisao je diplomski studij anglistike, smjer lingvistike, na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Sada je doktorand na Odsjeku za lingvistiku na istom fakultetu. Zaposlen je kao turistički vodič i prevoditelj u turizmu. Kao prevoditelj je angažiran i za izbjeglice i tražitelje azila s arapskog govornog područja, u Društvu za psihološku pomoć DPP-u i u Centru za djecu, mlade i obitelj MODUS.

RAZGOVARALA: Vesna Ivezić
FOTOGRAFIJE: Stipe Majić

BOSNA: Zašto baš Hrvatska, zašto Zagreb?
MURAD: Zato jer sam ovdje dobio najefikasniju komunikaciju ikada. Kad sam počeo slati mailove za Filozofski fakultet bili su nevjerojatno ekspresni s odgovorima, dali su mi sve opcije, sve mogućnosti, linkove, objasnili proceduru, itd. Također, ovdje sam našao taman to što sam htio studirati! Isto tako, Hrvatska nije tako daleko od Iraka kao druge zemlje, zatim mi je povijest sveučilišta u Zagrebu bila jako privlačna. Ipak je to više od 350 godina! To je bogata povijest. U Iraku sam studirao na učiteljskom fakultetu, smjer anglistike, pa sam nastavio u Zagrebu. Upisao sam anglistiku, smjer lingvistike.
Sad sam na doktoratu. Tema je: negacija. To je još u razgovorima s mentorom, upravo sam završio nacrt. Za diplomski studij sam radio isto, negaciju, pa sam nastavio i na doktorskom. Negacija je jedan od najvažnijih aspekata jezika. Komunikacija je jako bitna. Razlikuje se od komunikacije među životinjama, zato što mi kao ljudi možemo negirati, reći da nešto nismo napravili, dok ostali to ne mogu. Negacija je znak koliko smo pametni da možemo reći da je nešto postojalo ili nije postojalo. Zanimljivo je da u arapskom jeziku ima jako puno negacija, artikala za negaciju koji se mogu koristiti za razne funkcije. Dugačka je to priča…

BOSNA: Prvi dojmovi u Hrvatskoj? Niste znali jezik, sad govorite izvrsno! Što vam se svidjelo ili nije?
MURAD: Meni je prvi dojam bio jako ugodan. Sjećam se, prije slijetanja, kroz prozor aviona gledao sam grad. Bio je to jako, jako mali grad i još se uvijek sjećam krovova, bili su narančaste boje. To mi je bilo zanimljivo i lijepo. Isto tako mi je bilo zanimljivo koliko je grad zelen i još uvijek je. Fascinantno je što je tako malen, a ipak je glavni grad i ima jako puno sadržaja. Bilo mi je jako ugodno, čak i tada kada nisam govorio hrvatski. Govorio sam engleski i bio sam primljen na jako lijep način. Puno ljudi je bilo jako ljubazno. Kada bi vidjeli da lutam s kartom grada, da gledam kamo ću i kako, uvijek bi mi ponudili pomoć. U početku nisam imao stan nego sam skoro dva mjeseca živio u hotelu, onda sam kasnije našao i stan, pa promijenio i našao drugi u kome sam i dandanas.
S ljudima sam od početka imao jako pozitivno iskustvo, nije bilo odbojnosti prema meni kao strancu. Sve najbolje o tome! Družio sam se sa svima i mislim da prihvaćanje ovisi o osobi. Kakav imaš karakter, to možeš reflektirati prema ostalima. Kroz samog sebe. Uvijek me pitaju kako doživljavam razlike između Iraka i Hrvatske. One postoje, naravno, ali ja uvijek preferiram fokusirati se na sličnosti. Mislim da smo jako slični po mnogočemu, po mentalitetu, po običajima, temperamentu. Nalazim jako puno toga u svakom smislu. Mislim da mi, ustvari Iračani, da ne govorim taj „mi/vi“, dakle, Hrvati i ljudi sa Bliskog istoka, puno su bliži po mentalitetu nego Hrvati i ostali u Europi, čak i po običajima. Evo, prije nekoliko dana smo slavili dolazak (jezidske) nove godine. To nije u isto vrijeme kao u Hrvatskoj nego 16. travnja, ali ipak. Mi tada farbamo jaja kao što je ovdje za Uskrs.

Bilo mi je jako ugodno, čak i tada kada nisam govorio hrvatski. Govorio sam engleski i bio sam primljen na jako lijep način. Puno ljudi je bilo jako ljubazno. Kada bi vidjeli da lutam s kartom grada, da gledam kamo ću i kako, uvijek bi mi ponudili pomoć. U početku nisam imao stan nego sam skoro dva mjeseca živio u hotelu

U Iraku radimo jednu vrstu kolača koja se zove *kleča*, a u Hrvatskoj ima hrana sličnog naziva. Također, u dijelu Iraka iz kojeg dolazim imamo i sličnu klimu, mediteransku. To je sjeverni dio Iraka, od Mediterana udaljen nekih 700 km.

Volim hrvatsku hranu. Ovdje je sve jako fino. Osim što je Zagreb zelen, mislim da je grad jako čist iako ima puno vike oko toga. Nema smeća na cesti. Zagreb je i jako siguran grad, što je za mene jako bitno, za svakoga. Nije jako velik, ima oko milijun stanovnika i to mi taman paše! Grad po mojoj mjeri! Sviđa mi se da, kad je lijepo vrijeme, mogu koristiti bicikl. Eto, velika ljubav! Jedina stvar koju ne volim u Zagrebu je to što zimi ne podnosim hladnoću. Nisam se na to navikao. Odrastao sam u Iraku, tamo je toplije. Samo tijekom zime mi to smeta, ali ne grad, nego klima. Svugdje mi je lijepo. I moj kvart, Botinec, pa Novi Zagreb, Centar… Svaki kvart ima nešto posebno. Botinec je najkulturniji kvart u gradu, jer, eto, moja ulica se zove po Marku Maruliću, a i druge su po slavnim piscima!

Upućen sam u povijest Hrvatske, položio sam taj ispit jer sam učio za turističkog vodiča, tako da dobro poznajem mnoge stvari iz hrvatske povijesti i kulture. Kad sam došao, uz studij sam počeo raditi prvo kao turistički pratitelj, a onda sam položio i za vodiča. Volim taj posao, jako volim raditi s ljudima, volim putovanja, ugodne su atmosfere. Mislim da Hrvatska ima jako puno toga što može ponuditi cijelom svijetu, da dođu, da vide, puno toga ima fascinantnoga i volim biti dio te priče. Ima puno priča koje su lijepe.

BOSNA: Povijest Iraka je burna. Česti ratovi, društvene promjene, promjene vlasti. Dolaskom ISIL-a na vlast godine 2014. došlo je do velikog preokreta, najvećeg u novijoj povijesti zemlje. Šta se događalo s vašom obitelji?

MURAD: O tome ću govoriti kroz osobnu priču, što je to značilo za moju obitelj. Ja sam bio već u Hrvatskoj jer sam došao 2011., kad je u Iraku još donekle vladao mir. Moja obitelj je živjela na području gdje je situacija još bila u redu. Kasnije je ISIL preuzeo grad Mosul. Mi smo živjeli nedaleko i postalo je jako opasno. Moja obitelj je pripadala vjerskoj manjini, jezidima, za koju ISIL-ovci nisu imali nimalo tolerancije. Kad je počeo napad, sve se odigralo vrlo brzo, u roku od nekoliko sati. Ljudi su imali vrlo malo vremena na raspolaganju da napuste svoje domove, da pobjegnu ako hoće sačuvati živu glavu. Moji roditelji su imali nešto novca, zlatnine. To je, uz dokumente, bilo jedino što su mogli uzeti sa sobom. Sve drugo, predmeti, slike, uspomene, sve je ostalo. Naša kuća tamo još je uvijek prazna, nitko ne živi unutra, ali je potpuno očišćena od svega što je bilo, potpuno opljačkana. Slike, ne samo moje obitelji nego cjelokupnog stradanja, jako su tužne. Grad je oslobođen, nema više terora, vlada mir, ali isto tako kad se doživi nešto tako što se tada desilo, kad se u svega nekoliko sati srušilo sve što je bilo, koliko netko može biti siguran da opet neće biti tako nešto, da se neće ponoviti. Pokazalo se da je tako nešto moguće.

Jezidi su bili najviše na meti, najviše su stradali zato što su za ISIL-ovce bili *kjafiri,* što znači nevjernici. Za njih je bilo određeno da ne smiju živjeti, nije bilo nikakve tolerancije. Bilo je i drugih vjerskih manjina, no oni su prema njihovom shvaćanju mogli živjeti, ali su morali platiti, dati novac. Za jezide to nije vrijedilo, oni nisu smjeli niti živjeti, morali su nestati. Na temelju toga su oteli šest tisuća jezidskih žena, koje su silovane i prodane u roblje. Od toga se vratilo manje od tisuću i ne zna se što je bilo s drugima. Dakle pet tisuća osoba je nestalo! Muškarci su odmah ubijani, a žene su išle na prodaju. ISIL je radikalna sila koja prihvaća samo one koji prihvaćaju samo njihovu ideologiju. Sada u Iraku ima još jezida i iračka vlada hoće pokazati neku toleranciju, ali ne znam koliko za njih tamo ima tamo sigurnosti. Uvijek se može nešto desiti. Moja obitelj je u Njemačkoj, trenutačno se nitko nema namjeru vratiti zato što svi rade, imaju svoj život, djeca su u školama. Ali tko zna za kasnije...

Bilo je i drugih vjerskih manjina, no oni su prema njihovom shvaćanju mogli živjeti, ali su morali platiti, dati novac. Za jezide to nije vrijedilo, oni nisu smjeli niti živjeti, morali su nestati. Na temelju toga su oteli šest tisuća jezidskih žena, koje su silovane i prodane u roblje. Od toga se vratilo manje od tisuću i ne zna se što je bilo s drugima. Dakle pet tisuća osoba je nestalo! Muškarci su odmah ubijani, a žene su išle na prodaju. ISIL je radikalna sila koja prihvaća samo one koji prihvaćaju samo njihovu ideologiju.

Jezidizam je stara vjera iz vremena Mezopotamije, sada manjinska vjera u Iraku. Jezidi imaju jednog Boga, a poštuje se i Svjetlo, ono koje dolazi od sunca i ono koje dolazi od vatre, jer daju svjetlost i toplinu, omogućavaju život. Jezidi nisu striktni oko vjere, no imaju svoje običaje koje održavaju. To je više stil života nego vjera. Slave se razna događanja na jako veseli način, ima puno glazbe i plesa uz te rituale i tako. Nedavno smo imali proslavu dolaska nove godine 6775. *što je* predstavljeno u zagrebačkom književnom klubu Booksa! Jezida u svijetu ima oko milijun, u Njemačkoj, Belgiji, Švedskoj, a u Iraku je nakon svih nedaća ostala oko polovica od toga.

BOSNA: A tko su Iračani?
MURAD: Narod koji datira još iz vremena Mezopotamije i na dalje. Ljudi koji su živjeli tamo, dolazili novi, miješali se, odlazili. Trenutačno su najbrojniji Arapi, ali ima i drugih nacionalnosti - Kurdi, Šabaki, razne vjerske i etničke grupe koje su u Iraku još dan danas i imaju status nacionalnih manjina. Većina stanovnika su Arapi, prevladala je vjera, pa jezik, pismo. U Iraku se još govori nekoliko starih jezika iz vremena Mezopotamije. Nisu službeni jezici, ali se još uvijek koriste. Neoaramejski, asirski, mandejski. Ima još ljudi koji ih govore, ali malo. Ja znam klinasto pismo! Nije teško. Nauče se slova kao i u svakom drugom pismu. Može se crtati, to su posebni znakovi. Treba vježbati. Ako ne vježbam onda zaboravim.

BOSNA: Stara mezopotamska kultura, stari gradovi, koliko je toga utkano u povijest čovječanstva! I koliko je toga uništeno tokom ISIL-ove strahovlade?
MURAD: Jako puno toga je na žalost otišlo, ali je i ostalo nešto, jer dok je Irak bio pod embargom nisu baš puno kopali. Jako puno toga je srušeno, ali ima mjesta gdje se zna da ima nešto, no nije još dotaknuto. ISIL-ovci su ciljano rušili, da se zatre kultura koja je bila prije njih, da oni budu na početku svega. Sad je krenula obnova i kad kopaju uvijek nešto nađu. Koliko god da smo izgubili od stare Mezopotamije, još uvije ima jako puno toga. Jako volim povijest Mezopotamije, ali volim i druge povijesti, povijest Hrvatske. Učio sam o tome. Svaki narod, svaka povijest ima nešto zanimljivo gdje ljudi mogu biti ponosni na to. Ja ne mogu biti ponosan više nego što je to jedan Hrvat.

BOSNA: Kad ste zadnji put bili u Iraku, koji su dojmovi?
MURAD: Bio sam nekoliko puta, zadnji put prije 4-5 godina. Rođen sam u Ninivi, to je veliko područje, manje područje se zove Ravnine Ninive, a mjesto Bašika. Moj grad zovu još i Mali Irak, zato što tamo oduvijek žive razni ljudi - kršćani, jezidi, muslimani od šijita do sunita, Arapi, Kurdi, Šabaki. Svi su tamo.
Uvijek idem kad trebam nešto obaviti. Ne ostajem dugo. Ali odrastao sam tamo, proveo mladost, još uvijek imam prijatelje Vidimo se kad dođem, no na kratko. To nije više isto. Ne idem u Irak da bi posjetio nekog. Svaki put kad sam išao bilo je to s nekim ciljem, da nešto riješim. Moji posjeti Iraku su jako kratki, ali ne zbog ružnih dojmova, nego zato što uvijek jedva čekam da se vratim u Zagreb. Imam i jako lijepe uspomene, djetinjstvo, puno stvari koje su pozitivne. Negativne stvari koje su se desile ja nisam vidio. Moja obitelj je kroz to prošla, ja sam bio u Zagrebu. I bio sam zabrinut, ne mogu opisati svoj strah! U početku nisam znao što je s njima, gdje su, ali smo se ipak uspjeli povezati telefonima. Moji su svi otišli na sjever. Ja sam jedini u Hrvatskoj. Često se posjećujemo. Ja idem k njima ili oni dođu u Zagreb.

U Iraku se još govori nekoliko starih jezika iz vremena Mezopotamije. Nisu službeni jezici, ali se još uvijek koriste. Neoaramejski, asirski, mandejski. Ima još ljudi koji ih govore, ali malo. Ja znam klinasto pismo! Nije teško. Nauče se slova kao i u svakom drugom pismu. Može se crtati, to su posebni znakovi. Treba vježbati. Ako ne vježbam onda zaboravim.

BOSNA: Kako je u Iraku danas? Teško se živi, puno toga nedostaje, mladi nemaju posla; to se može saznati iz medija.
MURAD: Rat je bio od 1980. pa do danas. Treba jako puno uložiti u to da se život vrati u normalu. Ljudi su željni života, da naprave nešto lijepo u mjestu gdje žive, da se osjećaju ugodno i sigurno. Snalaze se s onim što imaju, od alata, materijala, da naprave nešto za život. Ne može se računati na državu u svemu. Radi se nešto da se život normalizira, ali na Bliskom istoku nikad ne znaš što će biti. U Iraku je trenutačno mirno, a do kad to nitko ne zna, kao ni to kad će opet netko imati svoje interese.

BOSNA: Organizirali ste zanimljive kulturne događaje u Zagrebu, predstavljali ste običaje Iraka, kulturu, bio je i kraći filmski ciklus.
MURAD: Uvijek sam za kulturu, jer vjerujem u miran način komunikacije. Vjerujem da kroz kulturu možemo ne samo puno naučiti, nego isto tako upoznati jako puno stvari koje će nam dati priliku da razumijemo drugačije perspektive na miran način, da se možemo postaviti na mjesta onih koje ne razumijemo najbolje. Zato vjerujem u kulturu, aktivan sam u kulturi. Mislim da na kulturnom putu možemo stvoriti jako puno, napisati i razvijati puno lijepih stvari… To nam olakšava život, daje nekakav začin svemu, kao kad kuhaš hranu - bez začina to nije isti okus. Kultura je taj začin za naš život. Dodaje jako ugodne okuse da svima bude ljepše.
Kulturne događaje organiziram u partnerstvu sa Živim ateljeom DK. Vjerujem u viziju, misiju koju ima Živi atelje DK. To je mjesto gdje je živjela u radila umjetnica Vera Dajht-Kralj, njen atelje i nakon što nas je 2014., na žalost, napustila, bila je dilema zatvoriti atelje ili pomoći da na neki način ostane živ. Odlučili su moji kolege, mi svi, da taj atelje ostane, da bude živ, da bude mjesto za mlade umjetnike, za one koji žele raditi, koji žele kroz umjetnost stvoriti zajednicu, liječiti rane. Tamo ima prostora za sve koji na život gledaju pozitivno i kroz umjetnost šalju lijepu poruku. Tamo se uči kako možemo jedni prema drugima biti tolerantni i ne samo to, nego kako možemo kroz umjetnost postati bolji. Ja uvijek vjerujem da je upravo kroz umjetnost to moguće!

BOSNA: Kakvi su planovi za budućnost, nakon završetka doktorskog studija? Hoćete li krenuti nekud dalje?
MURAD: Ne. Meni je jako, jako dobro, volim svoj život, volim Zagreb, imam puno prijatelja. Tu sam. Ne planiram ići… ●

Engin Topuzkanamış, muzičar,
graditelj instrumenata i sveučilišni profesor

SVAKI INSTRUMENT JE MOST između jezika, duše i sjećanja

„Osjećam se jako blizak ovom području jer su moji djedovi rođeni u Makedoniji, odakle su se odselili u Tursku. Svaki put kada dođem ovdje, osjećam da mi ljudi nisu strani. Iako ne razumijem jezik, kultura, običaji i svakodnevica ljudi ovdje jako su mi bliski. Volim Zagreb, ali Varaždin mi je najdraži grad u Hrvatskoj jer je mali, historijom obilježen grad“, govori Topuzkanamış.

PIŠE: Stipe Majić

Engin Topuzkanamış za sebe kaže da je „Jack of all trades, master of none“, što bi značilo da sebe vidi kao vještog u raznim područjima, ali ujedno nesavršenog u ijednom od njih. S pravom se može reći da je ovaj Turčin, porijeklom s Balkana, rođen 1978. godine u gradu Akhisaru, daleko odmakao u barem tri vještine: kao muzičar - u sviranju tradicionalnih turskih žičanih instrumenata, kao majstor glazbalar - u njihovoj izgradnji, i na kraju kao profesor, predavač na Sveučilištu „Dokuz Eylül“ i stručnjak iz područja sociologije prava.

Engin Topuzkanamış u Hrvatsku je stigao po drugi put, ponovno na poziv Turskog kulturnog centra Yunus Emre u Zagrebu, kao promotor turske tradicije i kulture kroz predstavljanje tradicionalnih instrumenata i tehnika sviranja koje su za klasične muzičare zahtjevne zbog svoje drugačije notne strukture.

Prvu *masterclass* radionicu održao je prvi put prije tri godine o tradicionalnim turskim instrumentima u Glazbenoj školi Varaždin, a ove godine, uz varaždinsku radionicu, gostovao je u i Zagrebu na dva kulturna događanja koja je obogatio svojim glazbenim nastupima. Nastupio je na večeri turske i hrvatske poezije i glazbe u organizaciji Hrvatsko-turskog društva prijateljstva u Zagrebu te na večernjem druženju petkom u Omladinskom centru Islamske zajednice u Hrvatskoj.

Na Topuzkanamışovom repertoaru je klasična muzika iz osmanskog perioda te narodna i tradicionalna turska muzika koju izvodi na čak šest instrumenata koje je ponio sa sobom na putovanje. Tu su tambura, *fretless* gitara (gitara bez pragova), *bağlama*, *kopuz*, *cura* i *cümbüş*.

„Osjećam se jako blizak ovom području jer su moji djedovi rođeni u Makedoniji, odakle su se odselili u Tursku. Svaki put kada dođem ovdje, osjećam da mi ljudi nisu strani. Iako ne razumijem jezik, kultura, običaji i svakodnevica ljudi ovdje jako su mi bliski. Volim Zagreb, ali Varaždin mi je najdraži grad u Hrvatskoj jer je mali, historijom obilježen grad“, govori Topuzkanamış.

Preci Engina Topuzkanamışa preselili su iz Skopja u Tursku 20-ih godina prošlog stoljeća, a u njegovom rodnom gradu danas živi velik broj iseljenika s područja Balkana: iz BiH, Hrvatske, Makedonije, Grčke, Bugarske itd.

„Na svakom od ovih instrumenata izveo sam po dvije pjesme, kompozicije, koje predstavljaju različite umjetničke žanrove anadolijske, folk muzike i klasične osmanske muzike. Svojim nastupima pokušavam stranoj, u ovom slučaju hrvatskoj publici, ukratko predstaviti presjek turske tradicionalne muzike“, kaže kulturni ambasador Turske Topuzkanamış.

Više puta je posjetio Bosnu i Hercegovinu, pogotovo Sarajevo, upoznat je s tradicionalnom glazbom i instrumentima šireg balkanskog područja, a nekoliko poznatih pjesama uspješno izvodi vokalno i instrumentalno.

„Nepoznavanje jezika mi stvara djelomičnu prepreku prema muzici koja je udomaćena ovdje, ali slušao sam puno ovdašnju muziku i sviram više pjesama. S prijateljem u Izmiru, koji je porijeklom iz Bosne i Hercegovine, a koji pjeva stare pjesme i piše vlastite, imam glazbeni sastav koji na repertoaru ima balkansku muziku“, pojašnjava.

Nakon varaždinskog, a potom i zagrebačkih nastupa, sljedeća destinacija mu je bila Beograd, gdje također nastupa kao solo instrumentalist i vokal te učitelj gradnje instrumenata.

Njegovo zanimanje za glazbu započelo je u osnovnoj školi sviranjem *bağlame* i gitare. Nakon što je 1996. godine otkrio Erkana Oğura, pionira *fretless* gitare, njegov pristup glazbi značajno se promijenio. Počeo je eksperimentirati s *fretless* gitarom i *kopuzom*, te je samostalno učio o izradi instrumenata, često posjećujući radionice i analizirajući stare instrumente.

Godine 2010. otvorio je vlastitu radionicu u Izmiru, gdje izrađuje instrumente poput *bağlame*, *kopuza*, *Oğurovog* instrumenta i *fretless* gitare. Njegovi instrumenti su prepoznati i cijenjeni među glazbenicima u Turskoj i inozemstvu. Aktivan je na društvenim mrežama, gdje dijeli videozapise o izradi instrumenata.

Kao glazbenik nastupao je s različitim bendovima i podučavajući izradu *bağlame* u Londonu, a 2024. stekao je zvanje docenta u području filozofije i sociologije prava. Radi kao sveučilišni profestor već 25 godina, a njegova akademska istraživanja fokusiraju se na teme kao što su odnos između prava i morala, disciplina u modernom društvu te razumijevanje prava i moći.

Fotografije: Stipe Majić

Emotivni i egzistencijalni poetski testament antologijskog pjesnika

SEAD BEGOVIĆ u ogledalu identiteta

„Nova arka“, Sead Begović, poezija, Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, Zagreb, 2024.

PIŠE: Almir Zalihić

Sead Begović u svojoj posthumnoj zbirci "Nova arka" ostavlja duboko emotivan i egzistencijalno nabijen poetski testament. Njegova poezija odiše potragom za smislom, ljubavlju i pomirenjem sa sobom i svijetom. Pjesme su protkane temama usamljenosti, potrage za identitetom i suočavanja s vlastitim demonima. Begovićev jezik je snažan, ne pristaje na kompromis, nego osviješćeno i autentično prenosi unutarnje borbe pjesnika koji traži "pravu riječ" - onu koja ne služi samo estetskoj vrijednosti, već kao most prema dubljem razumijevanju egzistencije. Akademik Dražen Katunarić bilježi u predgovoru: „On je u prvom redu bio prvoklasan lirik – za mene, jedan od najupečatljivijih i najjačih u korpusu suvremene hrvatske poezije – u smislu iskazivanja burnih, sukobljenih osjećajnih stanja, maksimalnog subjektivizma viđenja i bogate demijurške asocijativnosti. Jezik mu se nikad ne gubi u označiteljskom folkloru i gramatološkim obratima praznine, tražio je samo one riječi koje su trpki plodovi životnog iskustva i koje mogu dočarati egzistencijalno stanje, vlastitom sudbinom obuhvatiti sebe i ljude, moći neposredno svojim životom osjetiti dobro i zlo, lijepo i ružno, oduševljenje i užas pred svijetom."

Dakle, Begovićeva poezija je iskrena i surova, ali istovremeno puna nježnosti i čežnje. U pjesmi "Ugaslo ognjište" prisutna je bolna praznina i traganje za izgubljenim domom, dok "Druga zajednička večera" prikazuje ironijski pogled na velike mislioce i značaj postojanja. Begović se ne boji suočiti s vlastitim slabostima, niti ih sakriti iza poetskih figura. Umjesto toga, on ih iznosi na svjetlo, stvarajući tako univerzalnu priču o ljudskoj ranjivosti. Njegova poezija je prozor u dušu čovjeka koji je svijet doživljavao s nevjerojatnom osjetljivošću, pretvarajući osobne boli i iskustva u općevažeće istine o čovjekovom postojanju.

Posebno je zanimljiva pjesma "Krtica", u kojoj Begović koristi metaforu krtice kako bi istražio teme skrivenosti, unutarnjih borbi i političke represije. Krtica, koja izjeda korijenje najljepše jabuke, simbolizira ne samo vanjske prijetnje već i unutarnje konflikte koje čovjek nosi u sebi. Pjesnik opisuje svoj odnos s krticom kao suživot, dijeljenje istog jezika i boli, što odražava Begovićevu sposobnost da empatijom premošćuje i najdublje podjele. Ova pjesma prožeta je simbolikom života u sjeni, borbom za razumijevanje vlastite prirode i mjesta u svijetu. Pjesnikov introspektivni ton i sposobnost da iz svakodnevnog motiva izvuče univerzalne lekcije o čovjekovoj egzistenciji čini "Krticu" izuzetno moćnom pjesmom.

Još jedna pjesma koja zaslužuju posebnu analizu je "Ogledalo". U ovoj pjesmi Begović koristi simboliku ogledala kako bi istražio ideju identiteta i samopromatranja. Ogledalo nije samo refleksija vanjskog izgleda, već i prostor introspekcije gdje se vodi unutarnji rat. Autor opisuje kako ogledalo postaje bojno polje, mjesto gdje ostaju "mrvice mrtvaca i svih naših lica", naglašavajući ideju da su naši identiteti složeni i često obilježeni gubicima i traumama. Ova pjesma duboko rezonira s čitateljem jer nas podsjeća na univerzalnu borbu sa samim sobom, prihvaćanjem vlastitih nesavršenosti i suočavanjem s prošlošću.

Filip Mursel Begović u tekstu "Ništa ne umire, sve živi u šećernoj vuni ljubavi" nudi intiman i emotivan portret pjesnika, prikazujući ga kroz prizmu osobnih sjećanja. Ovaj tekst nije samo biografski zapis, već i svojevrsna oda očevu nasljeđu, ljubavi i traumi. Biografski osvrt dodaje dodatni sloj razumijevanja poezije Seada Begovića, pokazujući kako su osobne tragedije i životna iskustva oblikovala njegov umjetnički izraz. U njegovim prisjećanjima otkriva se kako se Sead nosio s vlastitim ranjivostima, ali i kako je uspijevao pronaći ljepotu i inspiraciju u svakodnevnim trenucima, obiteljskim sjećanjima i jednostavnim radostima. Podnaslov ovog teksta je „Odrastati s pjesnikom – prilozi za biografiju Seada Begovića", ali to je zasigurno mnogo više od pukog biografskog zapisa; to je intimna refleksija sina o ocu, ispunjena slojevitim emocijama i sjećanjima koja otkrivaju čovjeka iza pjesnika. Kroz osobne anegdote i obiteljske priče, autor nam približava Seada kao kompleksnu ličnost čiji su život i umjetnost neraskidivo povezani. Tekst je prožet melankolijom i nostalgičnim tonom, ali i dubokom zahvalnošću prema ocu čije nasljeđe živi kroz sjećanja i riječi.

Narativni stil biografije odlikuje se osjećajnošću i refleksivnošću. Pišući o svom ocu, koristi detaljne i slikovite opise kako bi dočarao složenost Seadove ličnosti. Stil je introspektivan, prožet intimnim uvidima i dubokom emocionalnom rezonancijom. On ne prikazuje oca kao idealiziranu figuru, već kao stvarnu osobu s vrlinama i manama, što pridonosi autentičnosti teksta. Filip Mursel koristi jednostavnu poetiziranu pripovjednu formu, jezik je bogat metaforama i emotivnim skalama, što stvara most između osobnog i univerzalnog iskustva.

U biografiji otkrivamo osobu ispunjenu kontrastima: bio je i nježan i grub, introspektivan i ekstrovertiran, sposoban za velike ljubavi, ali i duboke unutarnje borbe. Ova ambivalentnost ogleda se i u njegovoj poeziji, što Begović mlađi vješto ističe kroz primjere iz svakodnevnog života. Posebno je dirljiv opis njihovih zajedničkih trenutaka, gdje se osjeća neizgovorena bliskost i razumijevanje koje nadilazi riječi.

Promišljanje sina o ocu ne zaustavlja se na sjećanjima; ono postaje most prema razumijevanju šireg konteksta Seadovog djela. Njegova introspekcija pomaže čitatelju da bolje shvati kako su obiteljske dinamike, djetinjstvo ispunjeno izazovima i traume oblikovale Seadovu poetiku. Odrastanje uz takvu snažnu i složenu ličnost ostavilo je dubok trag na sinu, ali mu je također dalo bogat izvor inspiracije i razumijevanja ljudske prirode. S obzirom na dužinu ovog teksta, njegove stilske osobenosti, unutarnju dinamiku i zanimljivost, smatram da on može funkcionirati i kao zasebna biografska knjiga.

"Nova arka" je zbirka koja ne traži aplauze, već razumijevanje. Ona je Begovićev brod spasa, njegova potraga za svjetlom usred tame, mjesto gdje riječi postaju zaklon od prolaznosti i zaborava. Ovo djelo nosi pečat autentičnosti jer dolazi iz srca osobe koja je živjela poeziju, ne samo kao umjetnički izraz, već kao osnovni način preživljavanja. Begovićeve pjesme nisu samo stihovi; one su ispovijesti, molitve i odjeci jednog kompleksnog unutarnjeg svijeta. Njegova sposobnost da na jednostavan, ali duboko dirljiv način izrazi najintimnija osjećanja, čini ovu zbirku jedinstvenim svjedočanstvom o čovjeku i pjesniku. Kroz svoje stihove, Sead Begović nas poziva da preispitamo vlastita uvjerenja, da se suočimo s vlastitim strahovima i da pronađemo snagu u ranjivosti. "Nova arka" je zbirka koja će ostati zapamćena ne samo zbog svoje književne vrijednosti, već i zbog emotivne dubine koja prožima svaku pjesmu. To je knjiga koja nadahnjuje, tješi i podsjeća nas na univerzalnu istinu: da riječi, kada su iskrene, imaju moć da iscjeljuju. ●

Nova knjiga antologijskog bošnjačkog književnika

SJEĆANJA Ibrahima Kajana postala su naš amanet

Ibrahim Kajan. 2024. *Samo prolaznik – Autobiografski fragmenti*. SABAH. Zagreb.

PIŠE: Ermina Ramadanović

Ibrahim Kajan (Mostar, 1. 11. 1944.) istaknuti je bošnjački, bosanskohercegovački i hrvatski književnik, pjesnik, publicist i esejist. Od 1969. živi u Zagrebu u kojemu je dao izniman prinos kulturnom organiziranju bošnjačke zajednice. Bio je osnivačem i dugogodišnjim predsjednikom *Kulturnoga društva Bošnjaka Hrvatske „Preporod"* te pokretačem i glavnim urednikom časopisa *Behar*. Pokrenuo je i informativni list *Behar Journal* te časopis za mlade *Jasmin*. Studirao je u Dubrovniku i Zagrebu, a doktorirao književnost na *Fakultetu humanističkih nauka Univerziteta Džemal Bijedić* u Mostaru u kojemu je radio i kao profesor te vršitelj dužnosti dekana. Član je Društva pisaca BiH, Društva hrvatskih pisaca i PEN Centra BiH, a od 2022. i redoviti član Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti. Kajan je autor brojnih pjesničkih zbirki, drama, putopisa, eseja, romana i publicističkih knjiga. Njegovo stvaralaštvo prožeto je temama bošnjačkoga identiteta, povijesti i kulture, a dobitnikom je i više književnih nagrada.

Sintagma *samo prolaznik* uporabljena u naslovu knjige višeznačna je jer sugerira Kajanovu skromnost na nekoliko razina te s jedne strane upućuje na biografsku skromnost i egzistencijalnu spoznaju o ljudskoj prolaznosti, a s druge strane na njegov osobni, intimni pogled na svijet. Dakle, gledajući čitav njegov opus, ali i ovu novoizišu knjigu Kajana nikako ne bismo mogli okarakterizirati sintagmom „samo prolaznik" koju nam, skromno, nudi u naslovu svoje knjige. On je profesor, znanstvenik, antologijski pjesnik, antologijski književnik, publicist, putopisac, romanopisac, esejist, zapravo jedan od najvećih živućih bošnjačkih književnika. Usto, kad je riječ o organiziranju Bošnjaka, o prvoj manjinskoj bošnjačkoj kulturnoj udruzi, zapravo govorimo o čovjeku koji je sa svojim kolegama i prijateljima utemeljio i formirao Kulturno društvo Bošnjaka *Preporod* te okupio ljude u najtežim trenutcima po Bosnu i Hercegovinu, ali i Republiku Hrvatsku, pa se tim svojim nemjerljivim doprinosom može smatrati pionirom u oblikovanju identiteta Bošnjaka u Hrvatskoj. Dakle, kad se govori o podizanju i buđenju bošnjačke svijesti i identiteta, Ibrahima Kajana možemo okarakterizirati ne samo jednim od najvažnijih svjedoka toga vremena nego kreatorom toga vremena, a o tome nam razdoblju također govori u svojim fragmentima.

Knjiga *Samo prolaznik – Autobiografski fragmenti* Ibrahima Kajana prema znanosti o književnosti mogla bi pripadati ili žanru autobiografije kao nefikcijskom tekstu, ali u onom širem smislu ili pak nefikcijskoj stvaralačkoj prozi s jakim autobiografskim momentima. Ona predstavlja svojevrsnu sintezu osobnoga i kolektivnoga pamćenja pri čemu autobiografski tekst katkad prerasta u esejističku i lirsku refleksiju o vremenu, prostoru, ljudima i identitetu. Njegovo „prolaženje" nije samo prostorno i vremensko, nego i egzistencijalno, oblikovano s jedne strane ranjivošću, a s druge otporom. Ova knjiga nije dakle klasična autobiografija, ona je fragmentno svjedočanstvo o životu jednoga intelektualca, književnika i građanina u širem kulturno-povijesnom kontekstu Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

Kajan u svojim fragmentima nije glavni akter povijesti, nego onaj koji

ju promatra, prepoznaje, opisuje i komentira. On ne pretendira na definitivnu istinu, nego ju svjedoči iz osobne perspektive svjestan subjektivnosti i ograničenosti svojega pamćenja. Svi njegovi fragmenti ili sva poglavlja u knjizi skladno funkcioniraju kao pojedinačne minijature te zajedno oblikuju autorovu autobiografsku prozu koja povezuje osobna iskustva s društveno-povijesnim događajima. Iako nisu strogo kronološki organizirani, fragmenti prate autorov emocionalni i misaoni razvoj preko različitih ljudi od rodnoga Mostara i zagrebačkih vojničkih dana do kasnijega kulturnoga i političkoga angažmana. Takav pristup knjizi daje mozaičnu strukturu, a svakom fragmentu pridaje dokumentarnu vrijednost. Posebno mjesto zauzimaju oni zapisi u kojima Kajan promišlja pisanje pod ideološkim pritiscima, marginalizaciju te ulogu književnosti kao čuvarice pamćenja.

Zapisivao je tako, među ostalim, kratka sjećanja na ljude koje je poznavao, na prijatelje i poznanike. Neki od njih nisu više među živima, pa se s njima želio oprostiti onako kako najbolje zna – perom. Oprostio se tako od dragih umrlih zagrebačkih prijatelja – književnika Envera Čolakovića, pjesnika Saliha Alića, prof. dr. Sulejmana Mašovića, prof. dr. Nedžada Pašalića, publicista Zije Sulejmanpašića, bečkoga prijatelja, akademika dr. sc. Smaila Balića, albanskoga književnika Rifata Kikaja i mnogih drugih. Nizom je prigodnih evokativnih tekstova, izbjegavajući općost koja se postiže hladnom i uštogljenom intonacijom i jezikom posmrtnih govora, dozivao u svijet i sadašnjicu dobrotu, ljudskost i vedrinu koju su ti, njegovi, ljudi nosili u svojem životu i prenosili na druge, a on ih je najviše pamtio upravo po tome!

Kajanovi *Autobiografski fragmenti* započinju 1967. godinom u Mostaru, a posljednji je fragment datiran u 1992. godinu s mjestom radnje u Tripoliju. I tako nas Kajan svojim životom i svojom pričom vodi kroz 25 godina drugih života i tuđih priča. Tuđih, a njegovih! Priča koje su međusobno isprepletene na različite načine, u različitim razdobljima, s različitim dodirnim točkama. Toliko različite, a opet složene u mozaik jednoga života neobičnim nitima, baš onako kako je moralo biti. Kajan tako vodi čitatelja svojim putovima i putovanjima, proživljenim i doživljenim životom, jezikom i stilom karakterističnim za Kajana te prepričanim dijalozima koji su toliko živi da imamo osjećaj kao da su se netom dogodili i kao da smo mi u njima ako ne sugovornici, onda barem slušatelji… negdje sa strane, za susjednim stolom. Nespojivost ljudi, krajeva i sudbina, spojio je jedan život, a Kajan nas kroz njega vodi svojim spisateljskim umijećem.

Jedan od motiva za nastanak zapisa Kajanovih sjećanja

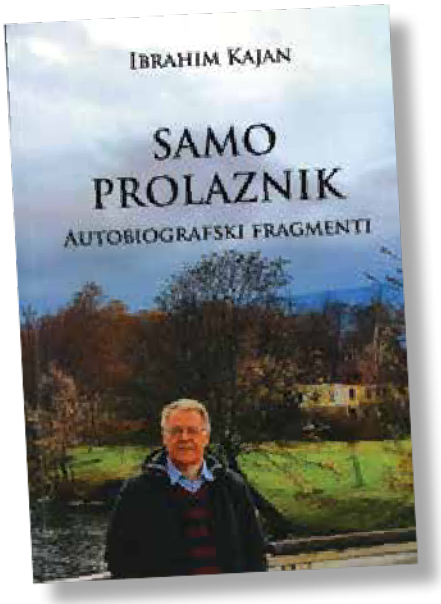

njegovo je autonomno, intimno otkriće svojega vlastita naroda, naroda poniženoga, naroda bezimenoga, naroda negiranoga, naroda osiromašenoga, zaboravljenoga, ali i samozaboravljenoga, naroda kojega je, kao mladi vojnik na odsluženju vojnoga roka u JNA, u „kasarni“ *Maršal Tito* u Zagrebu, „pronašao“ 1968. godine u antikvarijatu *Matice hrvatske* u Ilici. Kajan je zapravo svoj identitet otkrio ne kroz institucijsko obrazovanje ili društvene poticaje, nego kroz intimno, gotovo slučajno i duboko potresno iskustvo. I to nam opisuje! Nakon što je prodavaču rekao da je iz Mostara i da se zove Ibrahim, prodavač mu je s dna neke police izvadio tridesetak knjiga bošnjačkih autora s kraja 19. i početka 20. stoljeća, za koje nikada prije nije čuo. Taj susret s davno zaboravljenim imenima – Osman, Edhem, Ahmet, Abdurezak – bio je za Kajana šok, ali i otkriće. Shvatio je da pripada narodu izbrisanom iz lektira, knjižnica i kolektivnoga pamćenja. Taj susret s književnim i duhovnim predcima bio je za njega početak puta: uštedjevši od vojničke plaće kupio je deset knjiga desetorice bošnjačkih pisaca. Svoje iskustvo toga trenutka Kajan ne prikazuje samo kao osobno buđenje, već i kao simboličan čin otkrivanja i ponovnoga uspostavljanja identiteta čitava naroda – naroda koji je bio potisnut do točke nepostojanja, ali koji je u tišini nastavio postojati na dnu zaboravljenih polica iličkoga antikvarijata, čekajući da ga netko ponovno pronađe. Kasnije će upravo njima i njihovim književnim nasljednicima posvetiti velik dio svojega života, stvaralaštva i memoarskih zapisa.

Kajan u svojim zapisima dijeli osobna iskustva, sjećanja i snove – od gubitka starijega brata, služenja vojnoga roka, preseljenja u Zagreb do poetske utjehe koju je nalazio u pisanju. Posebno emotivno piše o majci i njezinoj vjeri, prisjeća se književnih početaka, primanja u *Društvo hrvatskih književnika*, ali i cenzure kojoj je bio izložen. S ponosom spominje uvrštanje svoje pjesme *Hadždž* u prvu antologiju muslimanskoga pjesništva te prepričava anegdote o Musi Ćazimu Ćatiću, Ujeviću i Matošu. Kajanov život isprepleten je velikim književnim imenima, a njegova sjećanja oduševljavaju i nadahnjuju.

Kajanovi autobiografski fragmenti prožeti su jednim lajtmotivom, mišlju da pišući o drugima otkrivamo i sebe. Posebno mu je bilo važno pisati o onima koji su, bez vlastite krivnje, postali žrtvama političkih manipulacija, poput Envera Čolakovića s kojim se sprijateljio 1968. Kajan ga prikazuje iz osobnoga iskustva želeći mu vratiti dostojanstvo i osloboditi ga nametnutih etiketa. Posebno opisuje Čolakovićev bijes zbog ideološke lekture njegova eseja, što je vidio kao nastavak povijesnih nepravdi. Kajan svojim sjećanjima zapravo razbija stereotipe i brani Čolakovićevu čast.

U Kajanovim je fragmentima stalno prisutna svijest o jeziku i identitetu „prekriženoga“ naroda. Pišući o bošnjačkim piscima poput Ćatića, Čolakovića, Nametka i Bjelevca, ali i o osobnim iskustvima poniženja, Kajan razotkriva bol zbog nepostojanja priznanja bosanskoga jezika i bošnjačkoga identiteta. Posebno ga pogađa to što se bosanski jezik negira kao zaseban, a bošnjački pisci bivaju potisnuti ili ignorirani. Kajan piše i o nepovoljnoj jezičnoj politici bivše Jugoslavije, utemeljenoj na Novosadskom dogovoru iz 1956., koja je zanemarila bosanski jezik i nametala „istočnu varijantu“ umjetno iskonstruirana naziva svima u BiH, čime je bosanskohercegovački jezični prostor bio podvrgnut i svojevrsnoj jezičnoj kolonizaciji.

Kajanova ljubav prema vlastitu narodu i svijest o njegovoj nevidljivosti počinje slučajno – antikvarijatom u Ilici – ali se nastavlja kroz njegov život, djelo i sudbinu. Život je Kajanov zapravo bio prepun života i on ga nesebično dijeli s nama. I ono samo svoje, najintimnije. Saznat ćemo tako kako i zašto mu je otac Ahmed postao domobranom, kako mu je obitelj doživjela izjašnjavanje novouspostavljenim imenom Musliman 1971. te kako je sa suprugom i kćeri skromno živio u Zagrebu. Otkriva nam i posljednje trenutke uz oca te oproštaj posljednjom cigaretom smotanom očevom rukom. Prisjeća se susreta sa Šantićevom Eminom, putovanja u Egipat i Tursku, ideje osnivanja hrvatskoga *Preporoda* i *Behara*, Libije, Tripolija i Gadafija. Ljudi! I opet ljudi!

Kajanova je autobiografija vrijedan prinos bošnjačkoj kulturi i u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. U vremenima kad se kolektivna sjećanja često svode na ideološke konstrukcije Kajanov tekst vraća čitatelju iskustvo osobnoga doživljaja života i prošlosti te ljepote iskrenoga svjedočenja. Nadalje, Kajanova sjećanja i njegovi zapisi vraćaju dostojanstvo zaboravljenima, marginaliziranima, obespravljenima i bezimenima. Pisana iz osobnoga iskustva, knjiga *Samo prolaznik – autobiografski fragmenti* ima jedno šire značenje: ona je kulturna povijest jednoga vremena, ona je pogled iznutra koji svjedoči kako književnost može biti mjesto u kojemu se brišu granice između osobnoga i kolektivnoga, prošlosti i sadašnjosti, a kao amanet za budućnost. Sve je Kajanovo utkano u ovu autobiografiju… Kajan kao esejist, kao putopisac, kao memoarist, kao znanstvenik, ali ponajprije Kajan kao pjesnik i književnik iznimnoga dara. ●

Tri biblioteke koje oplemenjuju bošnjačku kulturu

NACIONALNA KOORDINACIJA GRADI KUĆE ZNANJA

Nacionalna koordinacija Bošnjaka u Republici Hrvatskoj pokrenula je vlastito izdavaštvo kroz tri biblioteke, „Behar“, „Biser“ i „Ljiljan“, objavljujući kapitalna izdanja iz oblasti književnosti, umjetnosti i duhovnosti. Riječ je o strateškom kulturnom iskoraku koji sistemski promiče bošnjačku pisanu riječ u Hrvatskoj. „Gradimo kuće znanja“, prema riječima predsjednika Nacionalne koordinacije Bermina Meškića, jeste slogan, ali i vizija stvaranja živih prostora kulture u kojima se znanje pretače u trajanje i unutarnju obnovu zajednice. U 2025. godini najavljeno je petnaest izdanja.

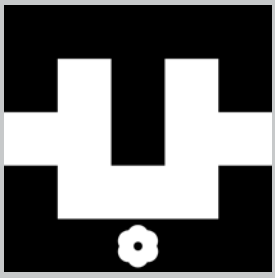

EDICIJA - BEHAR

EDICIJA - BISER

EDICIJA - LJILJAN

Nacionalna koordinacija Bošnjaka u Republici Hrvatskoj „Bošnjaci zajedno“ pokrenula je vlastito izdavaštvo kroz tri pažljivo koncipirane biblioteke: „Behar“, „Biser“ i „Ljiljan“. Riječ je o strateškom kulturnom iskoraku kojim se u institucionalnim okvirima stvara platforma za objavljivanje najvažnijih djela bošnjačke književnosti, povijesti, esejistike, dječje literature i savremene misli.

U okviru novopokrenutog programa, predstavljena su prva kapitalna izdanja od opće nacionalne važnosti, koja ne samo da reafirmiraju ključne tematske cjeline bošnjačkog identiteta, već istodobno zadovoljavaju konkretne obrazovne, kulturne i duhovne potrebe bošnjačke nacionalne manjine u Hrvatskoj.

Projekt se ostvaruje uz podršku Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Republike Hrvatske te pod pokroviteljstvom saborskog zastupnika Armina Hodžića.

Bermin Meškić, predsjednik Nacionalne Koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj „Bošnjaci zajedno“, ističe da je kupovina kulturnih centara u Sisku, Labinu i Vojniću, a uskoro i u drugim gradovima, infrastrukturni iskorak bez presedana. No, kako naglašava, nijedna zgrada, ma koliko vrijedna bila, ne nosi svoj puni smisao ako unutar nje ne gradimo kuće znanja.

„Upravo znanje čini kulturu živom. A živa kultura okuplja ljude, pokreće ih i povezuje. Na taj način osiguravamo ne samo svoje trajanje, već i unutarnju obnovu, generaciju po generaciju. žGradimo kuće znanja’ može biti slogan, ali mi ga osjećamo kao poziv i motivacijski identitet institucije koju predvodim.“

Biblioteka „Behar“ posvećena je referentnim, antologijskim i enciklopedijskim izdanjima.

Biblioteka „Biser“ orijentirana je na lektiru za djecu i omladinu, s fokusom na nastavu Bosanskog jezika i kulture po Modelu C.

Biblioteka „Ljiljan“, pak, okuplja recentna djela savremene misli, duhovnosti i identitetske refleksije.

Logotipe za biblioteke je izradio priznati bosanskohercegovački kaligraf Hazim Numanagić.

Kako ističe glavni urednik i voditelj Bošnjačkog medijskog centra Nacionalne koordinacije književnik Filip Mursel Begović, ovim izdavaštvom Bošnjaci u Hrvatskoj utvrđuju i revitaliziraju zamrle oblike institucionalne infrastrukture pamćenja.

„Izdanja planirana za 2025. godinu predstavljaju ne samo identitetski prestiž za bošnjačku kulturu u cjelini, nego i nasušnu potrebu bošnjačke nacionalne manjine u Hrvatskoj. Biblioteke ‘Behar’, ‘Biser’ i ‘Ljiljan’ nisu tek edicijski projekti, već slojeviti oblici duhovne i identitetske nadogradnje, nužni za dugoročno očuvanje kontinuiteta i artikulaciju bošnjačkog prisustva. Okupljanjem relevantnih autora i naučnika ne samo da rekonstruiramo vlastite memorijske matrice, već i afirmiramo domete vlastite književne i intelektualne produkcije – od naslijeđenih tradicijskih slojeva do savremenih estetičkih i misaonih artikulacija“, rekao je Begović o izdavaštvu kojemu je izvršni urednik književnik Mahir Sokolija.

U izdanjima za 2025. godinu nalaze se noviteti koji dosad nikada nisu objavljeni, a koji predstavljaju nezaobilaznu potrebu jedne nacionalne zajednice koja o sebi progovora znanjem, vlastitim glasom i u svojoj punoj širini. ●

Biblioteka „Behar“

PRVI CJELOVITI POGLED NA LJEPOTU ISLAMSKE UMJETNOSTI U BiH

O knjizi „Islamska umjetnost u Bosni i Hercegovini“ Kenana Šurkovića (164 str.)

Knjiga *„Islamska umjetnost u Bosni i Hercegovini“* Kenana Šurkovića predstavlja prvi cjeloviti pregled estetskih, duhovnih i kulturnih vrijednosti islamske umjetnosti na tlu Bosne i Hercegovine. Premda se temelji na izabranim studijama autora s već potvrđenim akademskim autoritetom (Mujezinović, Handžić, Kreševljaković, Imamović i dr.), djelo ne djeluje kao prosta kompilacija, već kao pažljivo komponiran, tematski zaokružen narativ. Šurković ovim izdanjem nudi novi uvid u specifičan umjetnički izraz Bošnjaka muslimana, stvarajući osjećaj sustavne i estetski utemeljene spoznaje.

Značaj knjige leži prvenstveno u njenoj edukativnoj i dokumentarnoj vrijednosti, ona objedinjuje ključne poglede na islamsku arhitekturu, kaligrafiju, ornamentiku, obrte i umjetnost knjige, ali i na filozofiju forme i ljepote u islamu. Islamska umjetnost u BiH prikazuje se kao integralni dio univerzalnog muslimanskog likovnog izraza, čije središte nije u prikazivanju čovjeka, već u oblikovanju prostora i znaka kao nosilaca duhovne poruke.

Djelo je podijeljeno u tematske cjeline koje obuhvataju različite žanrovske i medijske razine: od teološko-filozofskih uvida (npr. Mustafa Spahić o Kur'anu kao temelju islamske umjetnosti), preko historiografskih pregleda (Mujezinović, Imamović), do deskriptivnih prikaza arhitektonskih i zanatskih formi (Bećirbegović, Kreševljaković). Tako se ostvaruje sinteza znanja – i po širini obuhvata, i po dubini uvida.

Pionirski karakter knjige ogleda se i u njenom likovnom dizajnu te jasno strukturiranoj kompoziciji, koja balansira akademski ton i narativnu čitljivost. Zbog toga je knjiga prikladna kako za obrazovne ustanove, tako i za kulturnu reprezentaciju, pa čak i kao reprezentativan poklon.

U vremenu kada se islamska umjetnost često pojednostavljuje na nivo dekorativne forme, Šurkovićeva knjiga vraća razgovor o islamskom obliku njegovim temeljnim intelektualnim osnovama, pokazujući da je riječ o autentičnom estetskom jeziku Bošnjaka muslimana, a ne o importiranoj formi.

Ova knjiga je, kako ističe recenzent prof. dr. Rasim Ibrović, prvi ozbiljan pokušaj sistematizacije i sinteze cjelokupne islamske umjetnosti u BiH, zadatak koji do sada nije realizirala nijedna institucija ni kolektiv autora. „Knjiga Kenana Šurkovića je, nolens volens, prvijenac, ali i trofanda… koja obećava istinsku duhovnu slast svakom ljubitelju umjetnosti“, piše Ibrović, ukazujući na znanstveni i estetski domet djela.

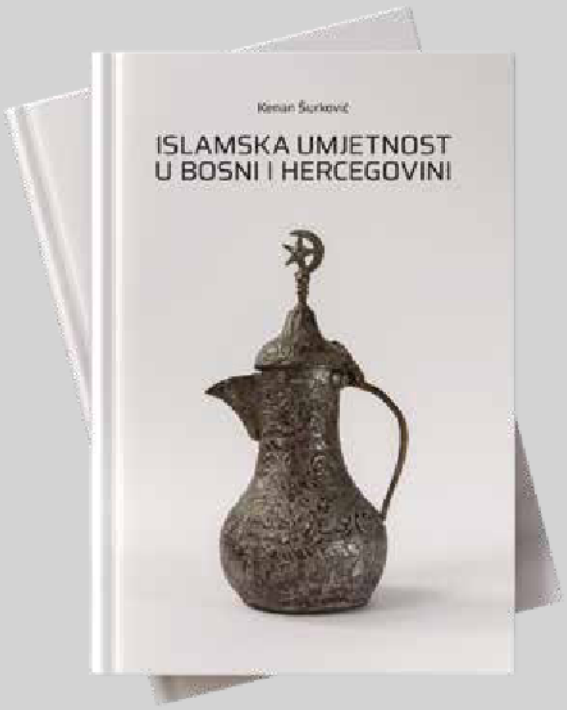

Knjiga obuhvata ključne forme islamske umjetnosti: od arhitekture i kaligrafije, preko iluminacije, minijature, prepisivaštva, obrade metala i kamena, do ćilimarstva, terzijskog zanata i unutrašnje estetike prostora. Poseban fokus daje se fenomenu banjalučke serdžade, koju autor tretira kao metafizičko središte islamskog oblikovnog izraza u Bosni.

Ibrović posebno naglašava interkonfesionalnu dimenziju bosanskog estetskog nasljeđa: muslimani, kršćani i jevreji zajednički su oblikovali umjetničku baštinu. Knjiga, prema njemu, nije samo dokument nego i poruka – poziv na duhovno prepoznavanje (zikr), etičku memoriju i otpor zaboravu i duhovnoj letargiji (gaflet). „Šurkovićev tekst je isti nska panaceja, naši stari bi rekli biriladž, za obamrle duše pred sveprisutnom ružnoćom“, zaključuje Ibrović.

Prof. dr. Haris Dervišević s Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu u svojoj recenziji ističe kako Šurkovićeva knjiga predstavlja tematski precizan, metodološki utemeljen i faktografski bogat prikaz višestoljetne islamske umjetničke tradicije u Bosni i Hercegovini. Riječ je, po njegovoj ocjeni, o prvom ozbiljnom pokušaju da se objedine fragmentarna istraživanja ove oblasti u jednu sveobuhvatnu sintezu.

Dervišević posebno ističe autorovo tumačenje arhitekture kao prostora humanizacije, kaligrafije kao discipline duhovnog izraza, te ćilimarstva kao mosta između zanata, vjere i estetike. Autorovo razumijevanje serdžade kao sakralno-estetskog izraza naziva „duboko promišljenim i originalnim doprinosom“.

Kao dodatnu vrijednost knjige, recenzent izdvaja autorov terenski rad, korištenje privatnih kolekcija i imenovanje konkretnih umjetnika i zanatlija koji su oblikovali vizualni identitet islama u BiH. Time djelo stječe i značajnu dokumentarističku dimenziju.

Na kraju svoje recenzije, Dervišević s punim uvjerenjem preporučuje knjigu za objavljivanje, navodeći da ona predstavlja nezaobilazno štivo za sve koji se bave islamskom umjetnošću, historijom umjetnosti, arhitekturom i kulturnom baštinom. ●

Biblioteka „Behar“

PRVA HISTORIJA BOŠNJAČKE KNJIŽEVNOSTI I PIONIRSKI PREGLED JEDNOG MILENIJUMA

O knjizi „Historija bošnjačke književnosti“ prof. dr. Seada Šemsovića (222 str.)

Knjiga *„Historija bošnjačke književnosti“* prof. dr. Seada Šemsovića prva je cjelovita sinteza razvoja bošnjačke književnosti od njenih početaka do savremenog trenutka. Ona nije samo pregled autora, djela i epoha, već ozbiljan i višeslojni pokušaj da se ispriča priča o književnosti jednog naroda čije je duhovno i kulturno stvaralaštvo dosad bilo sistematski zapostavljeno.

Već u uvodnom tekstu autor jasno prepoznaje duboku potrebu za dijahronijskim sagledavanjem, potrebu da se razumiju i konstante i mijene bošnjačke književnosti kroz stoljeća. Knjiga je, prema Šemsoviću, u simboličkom smislu “odavno napisana”, fragmentarno, kroz djela Bašagića, Handžića, Rizvića, Nametka, Maglajlića, Durakovića, Buturovića, Isakovića i drugih, a njegov zadatak bio je da te fragmente sagleda iz jedne tačke: književnohistorijske.

Značaj ove knjige ogleda se u činjenici da po prvi put pruža *ukupan prohod* kroz bošnjačku književnost – što, kako autor ističe, ni jedna evropska nacionalna književnost ne bi smjela sebi dozvoliti da izostavi. Šemsović se odmiče od klasičnog, faktografskog pristupa: njegova metoda oscilira između književnohistorijske, književnoteorijske, žanrovske, poetičke, esejističke i kulturološke analize. Time knjiga postaje i narativ i analiza, i mapa i priča, i sintetički i problemski pristup.

Posebna vrijednost *„Historije bošnjačke književnosti“* je u tome što svoj zadatak ne postavlja kao dovršeni sud, nego kao početak novog poglavlja. Nedostaci i praznine u ovoj prvoj historiji ne prikrivaju se, već se otvoreno prepoznaju kao poziv budućim istraživačima. Knjiga, dakle, ne pretendira na zaključivanje, nego na otvaranje.

U vremenu kada se književne historije dekonstruišu ili relativiziraju, Šemsovićeva knjiga vraća vjeru u smisao takvih pothvata. Ne zbog nostalgije, već zbog odgovornosti: prema jeziku, narodu, pamćenju i budućnosti.

Nakon šest godina predanog rada, *„Historija bošnjačke književnosti“* prof. dr. Seada Šemsovića nije samo završena knjiga, ona je polazište za buduća istraživanja, okvir za nesagledano i poziv na nastavak započetog. U svojim završnim razmatranjima autor s rijetkom iskrenošću priznaje granice vlastitog pothvata, ali ne iz slabosti, već iz svijesti o složenosti zadatka: ući u milenij bošnjačke književnosti bez prethodnog naslijeđenog modela, bez prethodne cjelovite historije, znači preuzeti odgovornost i za ono što je urađeno i za ono što tek treba da bude urađeno.

Šemsovićev tekst, oblikovan nizom metoda, od klasičnog nabrajanja, preko analitičke sinteze, do asocijativnih, patchwork pristupa, gradi autorsku, subjektivnu, ali temeljenu sliku književne prošlosti. On svjesno preuzima teret pionira: jedan čovjek, prvi put, morao je objediniti faktografiju, interpretaciju, kulturološke slojeve i teorijske tokove kako bi narod bez književne historije napokon dobio temeljnu nit svog pripovijedanja.

Ova knjiga je, dakle, otvoreni sistem. Niti je završena u smislu konačnosti, niti pretendira na sveobuhvatnost u savršenstvu. Njena snaga leži upravo u tome što poziva druge da je dopune, koriguju, ospore i prošire. Šemsović pritom pokazuje veliku znanstvenu čestitost, svjestan da “slabiji napon” na nekim mjestima nije znak greške, već poziv za nadogradnju. Ako se pojave novi historiografski prohodi, i ako oni budu i suprotstavljeni, to neće biti slabost bošnjačke književnosti, već znak njenog sazrijevanja.

Za one koji dolaze, on ostavlja važnu poruku: da bi se ispisala historija književnosti jednog naroda, potrebno je povjerenje – u jezik, u istraživačku intuiciju, i u potrebu da se vlastito pamćenje sagleda s pogledom prema budućnosti. Ova knjiga je prvi korak na toj stazi.

Knjiga *Historija bošnjačke književnosti* prof. dr. Seada Šemsovića naišla je na izuzetno afirmativan prijem među najeminentnijim stručnjacima iz oblasti bošnjačke književnosti i južne slavistike. Ocjene koje dolaze iz različitih generacija i znanstvenih škola svjedoče da djelo ne samo da ispunjava dugo iščekivani zadatak sinteze, već ga nadilazi, nudeći i originalan autorski pristup i kontekstualno raslojavanje.

Prof. dr. Fahrudin Rizvanbegović naglašava da je knjiga dokaz da pojedinac, a ne nužno institucija ili kolektiv, može ostvariti veliki historijski zadatak, ako ga vodi „znanje, akribija, upornost i dobra namjera“. On u Šemsovićevom radu prepoznaje ostvarenje koje je desetljećima bilo predmetom očekivanja i tihe čežnje unutar akademske i kulturne zajednice.

Prof. dr. Vedad Spahić ide korak dalje u teorijskoj analizi knjige, ističući da ona ne samo da ispunjava kriterije književnohistorijske sinteze i kanonizacije, već i demistificira uske predodžbe o identitetu bošnjačke književnosti. Šemsović, tvrdi Spahić, pokazuje da bošnjačka književnost nije ograničena na bosanski jezik niti na savremenu teritorijalnu Bosnu i Hercegovinu, nego se radi o „multilingvalnom fenomenu“ koji obuhvata i dijasporu i sve prostore gdje Bošnjaci egzistiraju kao autohton narod.

Doc. dr. Nadija Rebronja knjizi pripisuje izuzetnu didaktičku i znanstvenu vrijednost. Osim što pruža temeljit pregled razvojnog toka bošnjačke književnosti od usmene do savremene, ona otvara prostor za daljnja istraživanja i reinterpretacije. Po njenom mišljenju, knjiga će biti nezaobilazna i u nastavnim programima i u međunarodnim slavističkim krugovima, gdje postoji sve veći interes za komparativna i interkulturna čitanja slavenskih književnosti.

Kroz glasove ovih stručnjaka jasno se profilira značaj Šemsovićeve knjige: „Ona je prvi historijski pregled jedne književnosti, ali i kulturni i identitetski događaj.“ ●

Biblioteka „Biser“

HOROZOVIĆEV LABIRINT ZNANJA I SJEĆANJA KROZ „DEFINITIVNU KNJIGU“

O knjizi „Talhe ili Šedrvanski vrt“ Irfana Horozovića (161 str.)

Roman „Talhe ili Šedrvanski vrt“ antologijskog bošnjačkog i bosanskohercegovačkog književnika Irfana Horozovića jedno je od onih rijetkih djela koje se ne čita samo očima – čita se sjećanjem, intuicijom, pa i duhovnim čulima. U vremenu kada je bošnjačka književnost tražila nove forme izražavanja, Horozović je još početkom sedamdesetih ispisao tekst koji je priča o prošlosti, ali i potraga za smislom književnosti, identiteta i svijeta u kojem se čitatelj, čak i onaj najmlađi, nastoji prepoznati.

U ovom romanu, kako naglašava prof. dr. Enes Duraković, književnost postaje “knjiga znanja” – prostor u kojem se okupljaju svi znakovi izgubljenog identiteta jednog naroda, ali i jednog čovjeka. U njegovom središtu stoji knjižnica, mitski prostor gdje riječi nisu samo rečenice, već ključevi, portali i ogledala. Pripovjedač Bagrem Džafer piše o Talhama, o onima koji su, kako bismo mogli reći, zaboravljeni, a ipak upisani u pamćenje svijeta. Horozovićeva proza ne pripada ni jednom književnom kalufu: ona je fantastična i stvarna, orijentalna i zapadna, narativna i poetska.

U romanu „Talhe“, kako ističu Šeherzada Džafić i Irma Marić, književni tekst postaje svojevrsni rodoslov, u kojem se kroz semiotiku predmeta (mač, knjiga, slika, sfinga...) oživljavaju složene sudbine i vječne dileme – ko smo i odakle dolazimo. Ova knjiga ima višestruke kodove, može se čitati kao zbirka priča, kao filozofski traktat, ili kao fantastični roman. Njena trodijelna kompozicija i slojevito strukturirane priče nude mogućnost površnog uživanja u jeziku, ali i dubinskog iščitavanja znakova i simbola. I baš zato što se odupire jednoznačnim tumačenjima, ova knjiga postaje, kako su to mnogi kritičari rekli, “definitivna knjiga”.

Irfan Horozović pripada generaciji koja je bošnjačku i bosanskohercegovačku književnost povela u postmodernističke tokove, spajajući u svom djelu elemente evropske književne filozofije (Kafka, Camus, Borges) s orijentalnim nasljeđem i domaćim motivima. Kako ističe Duraković, Horozović je jedan od rijetkih pisaca koji je uspio pomiriti estetsko, hermetično i univerzalno u jednom književnom aktu koji nas tjera na razmišljanje, ali i na ponovno čitanje.

Neki književni kritičari prepoznali su u Talhama i poveznice s generacijom hrvatskih fantastičara, književnim krugom koji se razvijao šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća, njegovanjem borhesovskog tipa fantastike. Međutim, kako naglašavaju Džafić i Marić, Horozović nije njihov epigon. Njegov put do poetike fantastičnog bio je autonoman i originalan – on je, kako pišu, “do tih novina došao sam”. Veza s hrvatskim fantastičarima tako je više estetska i duhovna nego pripadnička, Horozović je uvijek djelovao kao zaseban glas, oslonjen na književnost kao prostor univerzalnog pamćenja i lične mitologije.

Izdavanje romana „Talhe ili Šedrvanski vrt“ u ediciji „Biser“, namijenjenoj bošnjačkoj djeci i mladima koji školovanje pohađaju u okviru Modela C u Republici Hrvatskoj, predstavlja ne samo priznanje vrijednosti ovog djela već i poziv novim generacijama da se suoče s književnošću kao izazovom. Jer ova knjiga nije samo za čitanje, ona je za tumačenje, za razgovor, za putovanje kroz vrijeme i prostor. Za one koji u književnosti traže više od priče, koji traže sebe. ●

Biblioteka „Ljiljan“

MEŠIĆEVI PUTOKAZI SAVJESTI U VAKTU DUHOVNE PUSTOŠI

O knjizi „Putokazi srcu“ Mirze Mešića (225 str.)

Knjiga „Putokazi srcu“ mr. sc. Mirze ef. Mešića snažno se izdvaja iz mnoštva savremenih duhovnih štiva. U vremenu površnosti i zamora materijalnim, zagrebački imam Mešić nudi precizan, jezgrovit i artikuliran govor savjesti, koji ne moralizira, već liječi. Nastala iz višegodišnjih objava na društvenim mrežama, knjiga je primjer kako društveno angažirani govor može zadobiti duhovnu dubinu i postati korisno štivo za introspektivnu obnovu.

Ne radi se o teološkoj raspravi, nego o zbiru jednostavnih, ali suštinskih promišljanja, podsjetnika i opomena, koji čitatelja usmjeravaju prema unutarnjem buđenju. Mešićev glas je istodobno blag i autoritativan, njegov stil čist i komunikativan, a poruka nepokolebljiva: islam je živa vjera i živa veza sa Stvoriteljem, svakodnevna borba i odgovornost.

Poseban doprinos knjige jeste obraćanje omladini, onima koji traže smisao u vremenu relativizacije svega svetog. Autor ih ne idealizira, ali ni ne osuđuje; pruža ruku i poziva na povratak izvoru smisla, Allah, dž.š., i islamu kao životnom putu.

Šerijatski recenzent hafiz Fahrudin Haseljić ocijenjuje da je ova knjiga zbirka inspirativnih promišljanja i duhovnih savjeta koja nas podsjeća na suštinske vrijednosti vjere i života. „Odiše strogošću i ozbiljnošću, ali i iskrenom brigom za čitatelje, pozivajući ih na odgovornost prema vlastitoj vjeri i životu. Autor jednostavnim jezikom u kratkim porukama prenosi svoja razmišljanja koja čitatelja motiviraju na introspekciju i djelovanje. Kroz savjete o namazu, skromnosti, društvenoj odgovornosti i lijepom ophođenju te uz podsjećanja na smrt i Budući svijet, ovo štivo poziva nas na preispitivanje životnih prioriteta i na jačanje veza s Allahom“, naglašava Haseljić.

Recenzent Esad Bajić naglašava da „Putokazi srcu” nisu uobičajeni duhovni priručnik s apstraktnim savjetima i suhoparnim teološkim traktatima, već poziv na introspekciju i djelovanje. „Mešić upućuje na suštinske vrijednosti vjere, nudeći mladima kompas u eri moralnog relativizma i duhovne dezorijentacije. Ovo je knjiga koja vjeru pretvara u živi, dinamični organizam – organizam znanja, ljubavi i kontinuirane borbe“, piše Bajić.

Autor knjige, mr. sc. Mirza ef. Mešić, jedan je od najprepoznatljivijih i najutjecajnijih imama u Islamskoj zajednici u Hrvatskoj. Završio je Zagrebačku medresu “Dr. Ahmed Smajlović” u njenoj prvoj generaciji. Diplomirao na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu. Završio poslijediplomski znanstveni studij na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. Autor je knjiga „Islam iznutra“, „Isa/Isus – Poslanik islama“, „Muhammed, a.s. – Poslanik čovječanstvu“, „Priručnik islama za odrasle“ te dva udžbenika islamske vjeronauke za srednjoškolce. Radi kao imam u Zagrebačkoj džamiji. ●

Stiješnjena između moći i ljubavi

ROMAN O POSLJEDNJOJ BOSANSKOJ KRALJICI KOJA NIJE PRISTALA NESTATI IZ HISTORIJE

Armin Šetić, "Regina", roman, vlastita naklada, Sarajevo, 2025. (342 str.)

PIŠE: Alhena Hevešević

Roman "Regina" u središte svoga interesa stavlja život bosanske kraljice Mare Tomašević, koja ima značajnu simboličku važnost u narativu bosanske neovisnosti i osamsnkog osvajanja Bosne. Autor Armin Šetić omogućio nam je da zajedno s likovima zakoračimo u jedan davno prošli, ali itekako živopisan svijet, oživljen u današnjem vremenu u kojem su iste teme i dalje aktualne. "Regina" nije samo roman, već, moglo bi se reći, svojevrstan vremenski stroj koji nas s lakoćom prenosi u srce srednjovjekovne Bosne, u jedno turbulentno i fascinantno razdoblje njene povijesti. Kroz prizmu života posljednje bosanske kraljice Mare, autor vješto isprepliće povijesne činjenice, političke intrige i duboke ljudske emocije, stvarajući priču koja nas istovremeno educira i osvaja.

Srpska princeza Jelena Branković udajom za bosanskoga kralja Stjepana Tomaševića prihvaća katoličanstvo i postaje kraljica Marija (Mara) Tomašević. Žive zajedno u sretnoj ljubavi sve dok sultan Mehmed II. ne odluči pogubiti kralja, a Maru ostaviti udovicom.

Nakon suprugove smrti, kraljica bježi u Dubrovnik gdje se odlično snalazi, zahvaljujući ljubavnoj vezi s dubrovačkim plemićem Andrejom. U Dubrovniku se bavi uspješnom trgovinom s Mlečanima, ostvarujući značajnu zaradu. Međutim, dubrovački plemići je protjeruju iz grada, opravdavajući to strahom da bi njezina prisutnost mogla privući Osmanlije i ugroziti sigurnost grada.

Kraljica se seli u Split, gdje se nastanjuje u samostanu, provodeći dane u spokoju i smišljajući planove za budućnost. U međuvremenu, poziva je i Matija Korvin u Budim kako bi posredovala između Mađarske i Osmanskog Carstva.

Nakon Budima, kraljica odlazi u Istanbul, vođena isključivo vlastitim planovima i zanemarujući tuđe želje. U Istanbulu se zbližava sa sultanom, pomaže mu u ratnim pothvatima i planovima, a njezina riječ postaje značajna i uvažava se. Udaje se za Skender-pašu s

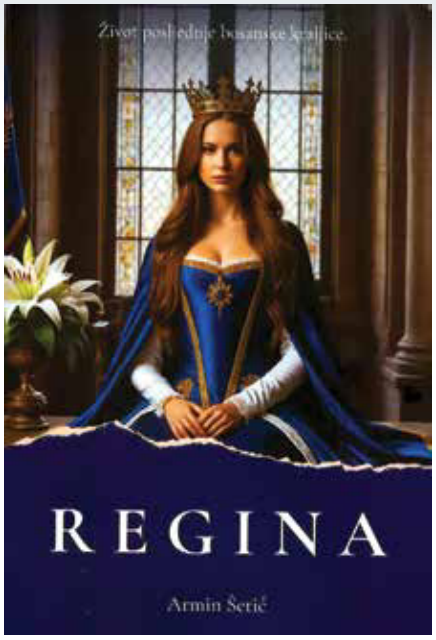

kojim dobiva djecu i s kojim vlada Bosnom. Unatoč brojnim nevjerama i bračnim turbulencijama, ostaju zajedno do kraja.

Kroz cijelu se radnju maestralno prepliću motivi ljubavi i politike, na prvi pogled dvije dijametralno totalno suprotne sile, no kroz roman nam se suptilno otkriva njihova duboka povezanost, ukazujući nam da obje često proizlaze iz istoga korijena – osjećaja moći. S jedne strane nalazi se žudnja za vlašću na političkoj sceni, a s druge je strane strastvena želja za posjedovanjem voljene osobe. Iako manifestirane na različite načine, nerijetko su slično motivirane i prožete željom za dominacijom i kontrolom. Kroz sudbinu kraljice Mare, autor nam pokazuje kako se te dvije sfere neprestano prožimaju i utječu jedna na drugu, oblikujući kraljičine odluke, njezin život, a i sudbinu cijeloga kraljevstva.

Autor s iznimnom vještinom gradi narativ, oživljavajući likove i događaje s takvom autentičnošću da osjećamo kao da i sami koračamo kamenim dvorima i šumama srednjovjekovne Bosne. Njegov je stil pisanja bogat i slikovit, a pozornost koju posvećuje detaljima čini ovu povijesnu priču iznimno uvjerljivom i čitatelju bliskom. Autor se potrudio pojasniti titule svih likova, kao i njihove međusobne odnose kako bi djelo bilo čitko i lako shvatljivo čak i čitateljima koji nisu dovoljno upoznati s povijesnom pričom ili političkim kontekstom toga vremena. Zahvaljujući dobroj profiliranosti likova stječe se dojam kao da pojedine likove poznajemo u stvarnome životu, osim sto ih s lakoćom vizualiziramo, s podjednakom lakoćom bivamo uvučeni u njihove emocionalne svjetove te s njima suosjećamo.

Dodatnu dubinu i slojevitost romanu daje i vješto korištenje različitih perspektiva - autor uspijeva majstorski prikazati iste situacije očima likova koji pripadaju suprotstavljenim stranama. Napadi i osvajanja Osmanlija opisani su iz perspektive njih samih, zatim Mađara, Talijana, ali i naroda s naših prostora, kako viših, plemenitaških slojeva, tako i onih nižih. Kroz njihove različite poglede, čitatelj dobiva potpuniju i nijansiraniju sliku povijesnih događaja, ali i ljudskih motiva i uvjerenja. Ovaj nam narativni postupak omogućuje da shvatimo kompleksnost sukoba i shvatimo da istina često nije jednostrana.

Čitatelju bi se na prvu moglo učiniti kako je riječ o nekakvom suhoparnom povijesnom prikazu, no, naprotiv, "Regina" je živa, pulsirajuća saga o moći, ljubavi, gubitku i ustrajnosti. Kroz sudbinu kraljice Mare, približava nam se kompleksnost političkih odnosa toga vremena, borbu za opstanak i krhkost ljudske sreće suočene s nemilosrdnim vihorima povijesti. "Regina" je knjiga koja će vas potaknuti na razmišljanje, probuditi vašu znatiželju za povijesnim kontekstom i, ponajviše, dirnuti vas svojom ljudskom pričom. To je roman koji s poštovanjem pristupa povijesnoj građi, ali je istovremeno obogaćuje slojevitim likovima i emotivnim nabojem. ●

Filip Mursel BEGOVIĆ

ELHAMDULILLAH, NISAM NORMALAN

(i okrenuo sam ćilim naopako)

Ujutro prvo pogneš glavu. Ne pred Bogom, nego pred ekranom. Mobilne mantre: notifikacija od banke, podsjetnik na lijekove, e-mail sa Zoom linkom, horoskop, upozorenje o zagađenju. Klimneš. Pročišćivač s uljem lotosa šumi. Sve štima.

Popiješ kafu ne da se razbudiš, nego da ispuniš algoritam dana. Nekad si kahvenisao uz snene oči dragane, sad te pije navika. Smart-šoljica ti očita puls i predloži playlistu. Uvijek ista pjesma: "Idi. Radi. Klimaj. Preživi. Klimaj. Šuti, ba."

Na ulici se nosi konfekcija samoprezira. Nema više mode – samo forma koja se valja poput čangrizave babetine obučene u zastore sa cvjetnim uzorcima iz Ikee. I ne gledaj je predugo – bacit će ti digitalne sihire. Pogled nema antivirus.

Dijelimo citate o zahvalnosti dok naručujemo antidepresive. U pozadini mantra: "Detox. Budi mindful dok nestaješ." Djeca brišu suze tabletama za psihozu. Mentalni kolaps se mjeri po satu. Mama, smijem li biti tužan? Ne, sine. Preuzmi emocije s Play Storea dok si ja tetoviram „Om Shanti" na rame i leptirića na guzu.

Svi što meditiraju na ništa. Što više ne znaju koga su voljeli. Što slušaju podcaste AI-gurua apokalipse. Proglasili su novoga boga stvorenog od čovjeka. Najavili su smak svijeta. Nisu rekli da Boga nema. Rekli su da ga neće ako ne nosi TED kapuljaču i ne monetizira vjeru.

Sveli su božansko na funkciju. Da odgovara. Da tješi. A kad dobiju odgovor započinje hor straha. "AI je Bog!" "AI je Sotona!" "AI će nas spasiti!" "AI će nas sve pobiti!"

Amenovali ili aminovali, svejedno je. Svijet nestaje, ali prije toga skinu ti kijametski porez s Mastercarda.

Na jednoj strani vizionari. Mole da se odvažiš. Na drugoj strahoterapeuti. Nude kolaps u pet koraka. Oboje zarađuju na tvojoj nemoći. Oboje te zovu svojim.

I ona te zove. Za deset dolara mjesečno. Tvoj emocionalni algoritam. Zove se MIA. Zna tvoje pjesme, lajkove, traume. Nikad ti ne kaže da šutiš. Zdravo. Ja sam MIA. Volim te. Sad. I uvijek. I živiš sretno do kraja podataka.

Drugi ti nude vječni život: smoothie od kurkume, jutarnje istezanje, Tai Chi, mikrodoziranje serotonina, vegansko čišćenje meridijana, hladne kupke za topli karakter. Ako si tužan – ponudit će ti aplikaciju da zaboraviš. I zaboraviš. I više ne znaš šta te boljelo.

U svijetu gdje su svi zdravi, biti bolestan je blagoslov. U svijetu gdje svi meditiraju na ništa, onaj koji govori – opasan je. U svijetu gdje se vjeruje u osmu čakru, onaj koji izgovori "Elhamdulillah" – ide na promatranje.

Svi čiste jetru, karmu, inbox, niko ne čisti vlastito govance. Niko ne čisti pogled kojim presuđuje čovjeku koji izgovori "Elhamdulillah" kraj njega.

U svijetu gdje svi trče za balansom, ritualima, detoksima – onaj koji sumnja je toksičan. U svijetu algoritamske sreće, ko ne klikne "hvala" – depresivan je. U svijetu gdje svi žele biti besmrtni uz kolagen, olakšanje je znati da ćeš umrijeti.

Zato kad te pitaju: Jesi li normalan? Odgovori: Elhamdulillah – nisam.

I iz čista mira, požeališ da se pobuniš. Ne transparentno. Ne u formatu. Ne tako da sistem shvati. Nego djetinje, pasivno-agresivno, kroz gestu koja izgleda kao slučajnost.

Napiši nešto o Palestini. Ako te optuže da si islamista, terorista, disruptor harmonije – reci da si samo želio da vidiš nebo. Ugasi televiziju na kojoj se Američki kongres zaklinje na vjernost izraelskom diktatoru, a kraljević Saudije klanja američkom predsjedniku.

Pravi se lud. Plazi jezik. Zavrni rukav. Poljubi ženu. Stisni pesnicu. Diši, diši, diši! Okreni ćilim naopako. Nek čaroban poleti. ●

BOSNA Info Broj 1 / 2025

VRIJEME VIŠE NIKOGA NE ČEKA, ŽIVIMO PUNIM GLASOM, NA SVIM FREKVENCIJAMA

Nakon povijesnog povećanja sredstava za nacionalne manjine, koje je i Bošnjacima u Hrvatskoj donijelo mogućnosti kakve dosad nisu imali, došlo je vrijeme da se razdvoje nada i navika, ambicija i aljkavost, budućnost i sada već posve anahroni stil preživljavanja. Odluka Savjeta za nacionalne manjine o dodatnim sredstvima za tisak i kulturne programe nije samo znak institucionalne pažnje, nego i poziv na odgovornost. Jer vrijeme više nikoga ne čeka.

Povećanje sredstava za nacionalne manjine, koje je Savjet za nacionalne manjine RH usvojio za 2025. godinu, izazvalo je snažan medijski odjek. Naime, sjena na odluku pala je nakon objave da je za 35% smanjen budžet za srpski tjednik „Novosti“, što je otvorilo bolna pitanja cenzure u medijima. No, istovremeno je zabilježen i dosad najveći skok u sredstvima za bošnjačku manjinu, koja je ostvarila povećanje za 129.200 eura kroz sve programe.

Dok su „Novosti“ s pravom bile u fokusu većine mainstream medija, ova promjena za do sada zapostavljene Bošnjake predstavlja priznanje kontinuiranog rada i razvoja institucionalnih kapaciteta bošnjačke zajednice, koja sada ima zadatak da taj prostor, medijski i kulturni, sadržajno ispuni.

Zahvalni smo što postoji još uvijek subvencija za tisak, u ovom slučaju onaj koji osigurava kulturnu autonomiju manjina. To je luksuz koji su mnoge redakcije u svijetu izgubile, a ovdje je zadržan kao oblik podrške i vrlina kulturne politike. Ali, u međuvremenu je svijet otišao daleko i vertikalni video je zavladao javnim prostorom, društvene mreže su zamijenile klasične novine kao primarni izvor informacija, a sada i umjetna inteligencija, naš svakodnevni sugovornik, redefinira i ubrzava sam proces stvaranja sadržaja.

To je stvarnost koju ne možemo ignorirati. Tisak je važan, ali više nije dovoljan. Kako je ispravno naglasio saborski zastupnik Armin Hodžić tokom posljednje sjednice Savjeta za nacionalne manjine, vrijeme zahtijeva novi pristup; tisak mora biti samo jedno krilo, dok drugo čine digitalni mediji, portal, društvene mreže i video sadržaji – sve to zajedno čini let.

U ovom trenutku većina manjinskih udruga nije zadovoljavajuće savladala ni osnovnu formu portala, a kamoli medijsko prisustvo na društvenim mrežama. O videu da i ne govorimo. S druge strane, sadržaj se danas više ne čita, on se „skroluje“, dijeli, gleda i – prepoznaje. Ko to ne shvati, izumrijet će kao medijska pojava, ma koliko novca dobivao za preživljavanje.

Zato mi djelujemo s punom sviješću o tom vremenu koje još nije ni ozvaničeno, a već ga svi živimo. Izdavaštvo danas nije jedno mjesto – ono je prisustvo na svim platformama. Sa svim formatima.

Zato ova *BosnaInfo*, kao informativni podlistak, nije samo popis aktivnosti i ulaganja, nego odraz jedne dublje uredničke strategije: živjeti punim glasom, na svim frekvencijama – i u tisku, i na portalu, i u digitalnim ritmovima društvenih mreža.

Ipak, svjesni smo i ograničenja forme. Ono što ovdje objavljujemo već je bilo viđeno, podijeljeno, komentirano, događaji su se odigrali, vijesti su već prošle kroz naše platforme. Tu se krije izazov: današnje vrijeme ne čeka da ga uhvatiš, ono zahtijeva da mu ideš ususret. Ono što ne ispričaš dok se događa, već je izgubilo dio svog daha. A ono što pokušaš rekonstruirati naknadno, često postaje samo stara prašnjava listina u podrumu.

Zato ne objavljujemo ove stranice da bismo trčali za vremenom. Objavljujemo ih da bismo potvrdili trag koji ostaje, i podsjetili sebe i druge da je svaki taj trag već bio emitiran, prenesen, dokumentiran – i to na vrijeme.

Vrijeme danas ne oprašta zakašnjenja. Onima koji to ne shvate, ni povećanje budžeta neće pomoći. Onima koji to razumiju, svaki medij, bio on papir ili piksel, može postati alat opstanka, pamćenja i djelovanja. ●

Prva tri bošnjačka kulturna centra – Sisak, Vojnić i Labin

INFRASTRUKTURNA RENESANSA **BOŠNJAČKE NACIONALNE MANJINE U HRVATSKOJ**

Nacionalna koordinacija Bošnjaka u Republici Hrvatskoj kupila je tri kulturna centra – u Sisku, Vojniću i Labinu. Time je započela nova era infrastrukturne neovisnosti, simboličkog povratka "na svoj grunt" i strateškog pozicioniranja bošnjačke nacionalne manjine kao aktivnih sudionika društvenog života u Hrvatskoj.

Bošnjačka nacionalna manjina u Hrvatskoj ostvarila je historijski iskorak – u manje od godinu dana osigurana su tri kulturna centra u Sisku, Vojniću i Labinu. Ovi objekti predstavljaju trajni temelj identiteta, zajedništva i kulturne prisutnosti. Nacionalna koordinacija Bošnjaka u Republici Hrvatskoj s predsjednikom Berminom Meškićem i bošnjački saborski zastupnik Armin Hodžić pokazali su da politička zastupljenost, kada je povezana s vizijom i radom na terenu, donosi konkretne i dugoročne rezultate. Projekt je dio šireg institucionalnog okvira definiranog Operativnim planovima Vlade Republike Hrvatske za bošnjačku manjinu. ●

SISAK: BOŠNJACI PO PRVI PUT SVOJI NA SVOME

U Zemljišno-knjižnom sudu u Sisku Nacionalna koordinacija Bošnjaka u Republici Hrvatskoj „Bošnjaci zajedno" postala je vlasnik prve nekretnine u povijesti bošnjačke zajednice u Hrvatskoj – Bošnjačkog kulturnog centra. Riječ je o prostoru od 300 m² na zemljištu od 643 m², koji sadrži kuću, dvije gospodarske zgrade i dvorište, u visokom rohbau stanju. Nakon renovacije, zgrada će postati multifunkcionalni centar otvoren svim bošnjačkim organizacijama u Sisačko-moslavačkoj županiji.

Saborski zastupnik Armin Hodžić ističe da je kupovina centra ispunjenje ključnog predizbornog obećanja: „Ovo je prvi korak ka infrastrukturnoj neovisnosti. Bit ćemo svoji na svome." Predviđena su okupljanja, kulturne manifestacije, svečanosti, ali i radna svakodnevica zajednice – uz veću dvoranu, urede i manji apartman.

Za Bermina Meškića, predsjednika Nacionalne koordinacije, ovaj trenutak ima duboku emotivnu vrijednost: „Nakon deset godina rada, imamo konkretan rezultat, grunt u vlasništvu. Sisak je prvi grad u Hrvatskoj u kojem Bošnjaci imaju svoj krov nad glavom. Ovo je početak jednog novog poglavlja."

Meškić naglašava kako će renovacija biti završena do kraja godine, a projekt simbolizira i širinu zajedničke vizije: „Zgrada će sijati i odašiljati poruke kulture i dijaloga."

Kupovinom nekretnine u Sisku Bošnjaci u Hrvatskoj ušli su u novu fazu institucionalnog i identitetskog razvoja – onu u kojoj više ne posuđuju prostore, već stvaraju svoje. ●

VOJNIĆ: DRUGI BOŠNJAČKI KULTURNI CENTAR U HRVATSKOJ OTVORIO VRATA

Nakon Siska, i općina Vojnić dobila je Bošnjački kulturni centar, drugu nekretninu u vlasništvu Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj "Bošnjaci zajedno". Ova zgrada površine preko 200 m² s pripadajućim zemljištem od 900 m² postaje novo središte bošnjačkih organizacija u Karlovačkoj županiji i prostor za kulturne manifestacije, okupljanja i institucionalno djelovanje.

Saborski zastupnik Armin Hodžić nazvao je ovo "drugim korakom ka strateškoj infrastrukturnoj samostalnosti": „Objekt u Vojniću sada je naš, bit će mjesto okupljanja i kulturnog života za sve Bošnjake Karlovačke županije."

Bermin Meškić, predsjednik Nacionalne koordinacije, poručio je da se ovom kupovinom jača vidljivost i prisutnost bošnjačke zajednice: „Ovo je povijesni dan za naše ljude u Vojniću. Imamo novi centar za naše vrijednosti i naš rad, okupljalište koje će svijetliti kao simbol našeg postojanja i budućnosti." ●

LABIN: TREĆI BOŠNJAČKI KULTURNI CENTAR I HISTORIJSKI TRENUTAK ZA ISTRU

Bošnjačka nacionalna manjina u Istri dobila je svoj prvi kulturni centar – impozantnu zgradu od preko 400 m² s okućnicom od 1500 m², koja je postala treće kulturno središte u vlasništvu Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj "Bošnjaci zajedno". Nakon Siska i Vojnića, Labin se upisao na mapu infrastrukturne neovisnosti Bošnjaka u Hrvatskoj.

Predsjednik Nacionalne koordinacije Bermin Meškić poručio je kako je ovaj projekt rezultat kontinuiranog jačanja kulturne infrastrukture: „Kupili smo treći centar. Ovaj prostor bit će mjesto susreta, kulture i obrazovanja. Njegov značaj za našu zajednicu je neizmjeran."

Saborski zastupnik Armin Hodžić naglasio je da se radi o velikom iskoraku za Bošnjake Istre: „Naša zajednica raste, jača i afirmira se. Ovakvi projekti potvrđuju da Bošnjaci nisu promatrači, već aktivni sudionici društvenog života Hrvatske."

Ugledni Labinjanin Mehmed Džekić istaknuo je simbolički značaj ovog koraka: „Ovo nije samo prostor, ovo je potvrda našeg postojanja i doprinosa društvu. Ovdje će se čuvati tradicija, učiti kultura, graditi dijalog."

Predsjednik Vijeća bošnjačke manjine u Labinu Esad Spahić podsjetio je na put od nule do svog prostora: „Od 1991. nismo imali ni kvadrat vlastitog. Danas imamo svoj centar. Prvi put smo zaista 'svoj na svome'." ●

Komemoracija u Zagrebu i prijem u Saboru

DAN ŠEHIDA KAO TRAJNA VEZA IZMEĐU PAMĆENJA I DRŽAVOTVORNOG DOPRINOSA

U Hrvatskoj se Dan šehida obilježava ispred Islamskog kulturnog centra gdje se nalazi Spomen obilježje, uz polaganje vijenaca i dove. Poruka veterana Saliha Huremovića sažima duh Dana šehida: "Oni koji su pali za ovu zemlju zaslužuju više od par riječi – zaslužuju da ih ne zaboravimo ni kao Bošnjake, ni kao branitelje, ni kao ljude."

Dan šehida, koji se u Bosni i Hercegovini obilježava drugog dana Ramazanskog bajrama, dan je duhovnog pijeteta i kolektivnog prisjećanja na one koji su poginuli braneći domovinu, vjeru i dostojanstvo. U islamu, šehid je mučenik na Božijem putu, no u bošnjačkom i bosanskohercegovačkom kontekstu ta riječ nosi i nacionalno, kulturološko i egzistencijalno značenje – šehidi su simbol moralne odbrane naroda bez rezervne domovine.

U Republici Hrvatskoj, Dan šehida ima dodatnu težinu. Obilježava se i u čast 1.187 poginulih i više od 80 nestalih Bošnjaka koji su živote dali u Domovinskom ratu. Oni nisu poginuli u tuđoj zemlji – Hrvatska je bila i ostala njihova domovina. U gradovima poput Zagreba, Karlovca, Rijeke, Siska i Osijeka, Bošnjaci su ginuli rame uz rame s hrvatskim borcima, dokazujući lojalnost i ukorijenjenost.

Dan šehida ove je godine u Hrvatskoj obilježen svečanije i sadržajnije nego ikada dosad. Komemoracija i tevhid ispred Zagrebačke džamije održano je 31. marta 2025. uz prisustvo najviših državnih dužnosnika i prijem u Hrvatskom saboru, što je jasno pokazalo da sjećanje na poginule Bošnjake u Domovinskom ratu nije samo manjinska, već i državna stvar. Time je još jednom potvrđena duboka ukorijenjenost bošnjačke nacionalne manjine u temelje obrane i neovisnosti Republike Hrvatske.

Obilježavanje je održano u organizaciji Udruge Bošnjaka veterana Domovinskog rata RH, Udruge Počasni vod Bošnjaka i Vijeća bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba, pod pokroviteljstvom Ministarstva hrvatskih branitelja.

Počast, ispred Spomen obilježja Bošnjacima braniteljima Domovinskog rata Republike Hrvatske, odali su brojni državni dužnosnici, kao i mnogobrojne bošnjačke i hrvatske braniteljske udruge. Posebnu simboliku nosila je prisutnost saborskog zastupnika Armina Hodžića i delegacije Vijeća bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba, koji su položili ljiljane i proučili Fatihu. Nacionalna koordinacija Bošnjaka u Republici Hrvatskoj na čelu s Berminom Meškićem također je položila vijenac, potvrđujući da institucionalna briga za nasljeđe šehida ne prestaje.

U prostorijama Hrvatskog sabora održan je svečani prijem za bošnjačke branitelje. Zastupnik Hodžić podsjetio je da su Bošnjaci u Domovinskom ratu dali 1.187 poginulih i više od 80 nestalih, te da Dan šehida, iako preuzet iz bosanskohercegovačke tradicije, nosi snažnu simboliku otpora agresiji tokom Domovinskog rata.

„Ne smijemo zaboraviti žrtvu onih koji su svoje živote ugradili u temelje hrvatske neovisnosti. Danas se sjećamo šehida, ali i odajemo priznanje njihovim suborcima, koji su još uvijek s nama i koji su temelj našeg zajedničkog sjećanja", poručio je Hodžić. ●

Bošnjaci ponovno u centru zbivanja

SVEČANO OTVORENE PROSTORIJE NACIONALNE KOORDINACIJE U GAJEVOJ ULICI

Nacionalna koordinacija Bošnjaka u Republici Hrvatskoj otvorila je 28. aprila 2025. godine prostorije u samom srcu Zagreba. Na adresi Gajeva 7, u reprezentativnom prostoru, smješteni su uredi i Bošnjački medijski centar, što predstavlja povratak Bošnjaka u centar političkog i kulturnog života Hrvatske.

U svečanoj atmosferi, uz prisustvo visokih gostiju, diplomata i predstavnika hrvatskih institucija, Bošnjaci u Hrvatskoj obilježili su povratak u centar političkog Zagreba – otvaranjem prostorija Nacionalne koordinacije u Gajevoj 7. Novi prostori su administrativno središte, ali i simbol postignute zrelosti bošnjačke nacionalne manjine u Hrvatskoj. U njima je smješten i Bošnjački medijski centar, kao i tim koji radi na projektima kulturne, medijske i društvene afirmacije. Otvaranje je kruna godine infrastrukturnih iskoraka, strateškog pozicioniranja i političkog jačanja Bošnjaka.

Predsjednik Nacionalne koordinacije Bošnjaka, Bermin Meškić, u svom je emotivnom govoru istaknuo značaj ovog trenutka za bošnjačku zajednicu:

"Neke stvari koje smo sanjali deset godina danas su realizirane. Ovo je naš prekrasni, veleljepni prostor, sjedište naše zajednice, naš Bošnjački medijski centar i naši zaposlenici. Velika nam je čast što ste danas ovdje kako bismo zajedno podijelili ovu radost."

Posebno se zahvalio umjetniku Dini Trtovcu, koji je za prostore uvakufio svoj triptih 'Srebrenica', naglasivši da će Nacionalna koordinacija čuvati ovo djelo "kao nacionalno blago". Meškić je predstavio i Bošnjački medijski centar koji djeluje u u središnjici Nacionalne koordinacije i koji vodi Filip Mursel Begović.

Saborski zastupnik Armin Hodžić također je naglasio simboličku važnost trenutka:

"Nalazimo se u samom centru grada, a Bošnjaci su se ovim činom vratili u centar političkih zbivanja u Republici Hrvatskoj. Ovo nisu samo zidovi – ovo su prostori gdje će se okupljati ljudi koji će raditi za dobrobit naše zajednice."

Hodžić je napomenuo da će ovaj prostor, uz Bošnjački medijski centar i zaposlenike, biti živo središte svih budućih inicijativa i aktivnosti Bošnjaka u Hrvatskoj. ●

Konačno pokrenut postupak preimenovanja „Musliman“ u „Bošnjak“

POVJERENSTVO OSNOVANO, SREDSTVA **OSIGURANA, PROMJENA POSTAJE STVARNOST**

Hrvatska Vlada prihvatila je amandman Armina Hodžića kojim su osigurana sredstva za provedbu ključnog koraka – preimenovanje naziva „Musliman“ s nacionalnim imenom „Bošnjak“ u registru birača i službenim registrima Ministarstva pravosuđa, uprave i digitalne transformacije.

Na sjednici Vlade Republike Hrvatske 04.12.2024. prihvaćen je povijesno važan amandman saborskog zastupnika Armina Hodžića kojim se prvi put osiguravaju sredstva i mehanizmi za preimenovanje nacionalnog imena „Musliman“ u „Bošnjak“. U januaru je osnovano i Povjerenstvo koje će voditi ovaj proces.

Na sastanku su uz predstavnike Ministarstva pravosuđa, uprave i digitalne transformacije sudjelovali i predstavnici Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, Savjeta za nacionalne manjine, Instituta za istraživanje migracija, Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj, Bošnjačkog nacionalnog savjeta, Koordinacije županijskih vijeća, Vijeća Grada Zagreba i predstavnika za županije bošnjačke nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj, Hrvatske zajednice županija te Karlovačke, Sisačko-moslavačke, Istarske i Primorsko-goranske županije kao i Grada Zagreba.

Ovaj čin dolazi kao rezultat višegodišnje borbe bošnjačke nacionalne manjine u Hrvatskoj za administrativnu afirmaciju svog identiteta i za Bošnjake predstavlja prekretnicu u operativnoj provedbi manjinskih prava.

Godinama se činilo da je administracija gluha na to da se ime “Musliman”, ostalo iz prošlog sistema, konačno mijenja stvarnim nacionalnim imenom – Bošnjak. Prihvaćanjem amandmana saborskog zastupnika Armina Hodžića (br. 216) u državni proračun za 2025. godinu i projekcije za 2026. i 2027. uvela se nova proračunska aktivnost: Operativni program za bošnjačku nacionalnu manjinu.

U razdjelu Ministarstva pravosuđa, uprave i digitalne transformacije predviđena su sredstva u iznosima od 25.000, 26.000 i 27.000 eura za provedbu jednog cilja – preimenovanje „Musliman“ u „Bošnjak“ u službenim registrima, posebno u popisu birača.

No, ovo označava i proces povratka dignitеta i istine o nacionalnom identitetu koji je Bošnjacima u Hrvatskoj dugo kočen, ponajviše kroz labirinte administracije.

Povjerenstvo za provedbu Operativnog programa za bošnjačku nacionalnu manjinu prvi sastanak je održalo 9. aprila. Predsjednica je Fadila Bahović, a ovo tijelo ima zadatak omogućiti provedbu kroz administrativne baze, biračke popise i dokumente.

Sam Hodžić je ovim amandmanom potvrdio političku zrelost i odgovornost prema biračima koje predstavlja, ali i predanost čuvanju nacionalnog identiteta Bošnjaka.

Formiranjem Povjerenstva i osiguravanjem sredstava, više nema izgovora. Hrvatska administracija, uz asistenciju predstavnika bošnjačke manjine, ima alat i obavezu da ispravi dugogodišnju identitetsku „rupu“.

Podsjetimo, Operativni program za Bošnjake već je donio konkretne rezultate – od otvaranja kulturnih centara u Sisku, Vojniću i Labinu, do jačanja vidljivosti u institucijama. No, ova inicijativa jedna je od najvažnijih karika u lancu emancipacije. ●

TİKA i Bošnjaci u Hrvatskoj

PRIJATELJSTVO KOJE TRAJE: **PAKETI ZA 700 PORODICA I KOMBI ZA ZAJEDNICU**

U povodu Ramazana, Turska agencija za suradnju i koordinaciju (TİKA) pokazala je još jednom svoju bliskost s Bošnjacima u Hrvatskoj – podijelili su 700 paketa pomoći najpotrebnijima, a zatim su donirali i kombi za kulturne aktivnosti zajednice. Humanost i prijateljstvo pretočeni u djela.

Ramazan je vrijeme blagosti, a TİKA ga je u Hrvatskoj učinila još toplijim. U suradnji s Bošnjačkim nacionalnim vijećem, Ziratom Islamske zajednice i Pučkom kuhinjom na Svetom Duhu, turska razvojna agencija osigurala je prehrambene pakete za 700 porodica. Uz to, doniran je i kombi za operativne potrebe zajednice. Prijateljstvo Turske i Bošnjaka u Hrvatskoj traje godinama, a ova ramazanska razmjena dobročinstva bila je još jedan dokaz da bratske veze žive – ne samo riječima, već djelima.

Ambasadorica Republike Turske u Hrvatskoj, NJ. E. Hayriye Nurdan Erpulat Altuntaş, zajedno s koordinatoricom TİKA-e Sedef Bulut, prisustvovala je podjeli paketa, što je dodatno naglasilo dubinu tursko-bošnjačkog prijateljstva.

„Ovog Ramazana, naši prijatelji iz TİKA-e obezbijedili su pakete namirnica za one kojima je najpotrebnije. Mi ćemo se pobrinuti da ovi paketi dođu u njihove ruke!“, poručio je saborski zastupnik Armin Hodžić, koji se pridružio akciji s aktivistima Bošnjačkog nacionalnog vijeća i Nacionalne koordinacije Bošnjaka “Bošnjaci zajedno”.

TİKA je zatim pokazala koliko ozbiljno doživljava svoju misiju: donirali su kombi vozilo Bošnjačkom nacionalnom vijeću, kako bi se osnažio rad zajednice na terenu – od prijevoza ljudi i knjiga, do podrške događanjima i kulturnim manifestacijama.

„Zajedno smo realizirali kupovinu kombija koji će nam biti snažna podrška u svim našim budućim aktivnostima širom Hrvatske“, izjavio je Armin Hodžić prilikom primopredaje.

TİKA, koja u Hrvatskoj djeluje od 2016. godine, do sada je realizirala brojne projekte u obrazovanju, poljoprivredi, zdravstvu, kulturi i infrastrukturi – od pomoći Gunji nakon poplava 2014. godine, do očuvanja bošnjačke kulturne baštine i tradicije. ●

Snažne poruke konferencije Una–Sava

RIJEKE KOJE POVEZUJU, A NE RAZDVAJAJU

U Zagrebu je od 24. i 25. 5. održana dvodnevna konferencija pod nazivom "Una–Sava: Mostovi kulture, identiteta i zajedništva", u organizaciji Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj i pod pokroviteljstvom saborskog zastupnika Armina Hodžića. Konferencija je okupila političare, stručnjake, kulturne djelatnike i predstavnike institucija iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine, ali i brojne zainteresirane građane, uz podršku i prisustvo hrvatskih ministarstava, Vlade Unsko-sanskog kantona, bh. državnih zastupnika, gradonačelnika i općinskih načelnika.

Već u uvodnom govoru, Armin Hodžić je jasno naglasio osnovnu poruku skupa: "Ovdje se ne prelazi granica, ovdje se ide preko." Ta simbolička izjava ocrtala je duh dvodnevnog dijaloga u hotelu Sheraton o izazovima i mogućnostima zajedničkog djelovanja Hrvatske i BiH, naročito u pograničnim regijama.

Ministrica Marija Vučković najavila je mogućnost uspostave regionalnog parka uz Unu s hrvatske strane i pozvala na jaču saradnju: "Naša je zajednička obaveza da čuvamo riječne ekosisteme."

POLITIKA BEZ GRANICA

Politički panel okupio je neke od vodećih bošnjačkih predstavnika iz BiH i Hrvatske: Šemsudina Dedića, Nermina Ogrešević, Nijaza Hušića, Elvedina Sedića i Armina Hodžića. Vodio ga je novinar Ilija Jandrić. Ključna tema bila je institucionalna i politička kriza u BiH, koju su panelisti sagledali iz perspektive odgovornosti međunarodne zajednice, pasivnosti evropskih aktera i sve prisutnijeg secesionizma.

Armin Hodžić je upozorio da je nemoguće tražiti "unutarnji dogovor" dok se istovremeno ignoriraju aktivne separatističke politike. Šemsudin Dedić je istakao da Bosna i Hercegovina ne može napredovati na evropskom putu bez reforme izbornog zakonodavstva i funkcionalne vlasti, dok je Ogrešević naglasio: "Bosna nije nastala 1995. Ona je jedna od najstarijih država Evrope."

Granice, koje bi trebale spajati, postaju simbol stagnacije: gužve na prijelazima, nedostatak infrastrukture, turistički potencijali koji propadaju. Sve to traži hitne intervencije.

EKONOMIJA U ZAJEDNIČKOM SUSJEDSTVU

Na ekonomskom panelu govorilo se o konkretnim inicijativama koje mogu unaprijediti život građana u pograničnim područjima: od prekogranične saradnje, zajedničkih projekata, do boljeg iskorištavanja evropskih fondova.

Učesnici su ukazali da prirodne vrijednosti poput Nacionalnog parka Una i Plitvičkih jezera ne smiju biti zarobljene birokracijom i lošom povezanošću.

Tokom rasprave istaknuta je važnost prevladavanja političkih i administrativnih barijera kako bi se unaprijedila gospodarska razmjena i stvorili uvjeti za privlačenje investicija. Na paneli su govorili Anela Karahasan iz Privredne komore Federacije BiH te Nikica Pažin, ministar savjetnik Ambasade Hrvatske u BiH, privrednik s dugogodišnjim

iskustvom u obje zemlje. Panel je vodio novinar Elvir Mešanović.

PANEL „PLAVETNILO I ZELENI RAZVOJ“

O pririodnim ljepotama nacionalnih parkova, njihovom značaju za lokalnu zajednicu, razvoju turizma u regiji te važnosti regionalne suradnje na panelu su govorili Dijana Pečenković, direktorica Turističke zajednice Grada Bihaća, Katarina Marković, pomoćnica ravnatelja JU Nacionalni park Plitvička jezera, zatim Jelena Šobat, načelnica sektora za posebne oblike turizma i analitiku, inovacije i održivi razvoj u Ministarstvu turizma Hrvatske te Alen Zulić, direktor JP Nacionalni park Una. Moderator je bio Dario Topić.

Turizam je postao ključni stup gospodarskog razvoja Unsko-sanskog kantona, a Nacionalni park Una igra središnju ulogu u tom procesu. Grad Bihać, koji se nalazi u neposrednoj blizini parka, bilježi značajan porast posjetitelja, s godišnjim stopama rasta koje ponekad dosežu i do 75%, što je znatno iznad globalnog prosjeka od 10–12%. Ovaj rast potaknuo je ulaganja u turističku infrastrukturu, uključujući smještajne kapacitete, restorane i agencije koje nude razne aktivnosti.

MEDIJI I IZDAVAŠTVO

Panel o medijima i izdavaštvu istaknuo je da se bošnjački identitet ne može očuvati lajkovima i viralnim sadržajem već kroz sistemsko obrazovanje. Govorili su Mahir Sokolija, Elvir Resić, Nedim Hasić i Voditelj Bošnjačkog medijskog centra Filip Mursel Begović. Predstavljene su tri biblioteke novopokrenutog bošnjačkog izdavaštva u Hrvatskoj, časopis Bosna, kao i planovi za video produkciju.

“Ne volimo najavljivati projekte. Radije ih radimo, pa ih gotove promoviramo”, rekao je Begović, pojašnjavajući koncept spajanja profesionalizma i volonterizma kao temelja kulturne obnove.

KULTURA KAO PROSTOR SUSRETA, NE RAZLAZA

Završni dan konferencije donio je dijaloškiji panel: o kulturi, identitetu i dvojnim pripadnostima. Panel je moderirao Filip Mursel Begović, a govorili su Mirjana Piskulić iz Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske, Kornelija Jurin Starčević s Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Elvir Resić iz redakcije časopisa Bosna.

Kultura se, složili su se učesnici, ne sukobljava. Ona prožima, povezuje, stvara zajednički prostor. Postavljeno je ključno pitanje: postoji li manjinska kultura? Može li neko kao Ibrica Jusić ili Feđa Šehović biti “manjinski umjetnik”? Zaključak: ne. To su ljudi koji su oblikovali samu srž hrvatske kulture bez obzira na nacionalno porijeklo. Umjetnost, naime, ne prelazi granice koje su omeđene konceptom na relaciji manjinsko-većinsko.

Govornici su podsjetili da kultura nije “čista” niti jednorodna – ona je proizvod slojevitosti, naslijeđa i dodira. “Civilizacije se ne sukobljavaju – sukobljavaju se politike, ljudi, interesi. Kultura ne poznaje sukobe, ona poznaje prožimanja”, poručeno je u jednom od najzapaženijih trenutaka rasprave.

ZAKLJUČNA RIJEČ

Na zatvaranju konferencije obratio se predsjednik Nacionalne Koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj Bermin Meškić, naglasivši da su ovi susreti nužni i plodonosni:

“Konferencija Una–Sava bila je više od skupa: bila je prostor susreta, dijaloga i zajedništva. U politici, ekonomiji, kulturi i medijima pokazali smo da postoji snaga koja ne pripada samo jednom narodu ni jednoj državi, već zajedničkoj budućnosti koju moramo graditi. Hvala svima koji su prepoznali značaj ove inicijative.”

Konferencija Una–Sava ostavila je snažan trag. Ne samo kao dvonevni događaj, već kao simbol mogućeg susreta. Rijeke ne poznaju granice. Možda je vrijeme da ih i mi prestanemo crtati tamo gdje treba graditi mostove. ●

Istina protiv zaborava

U HRVATSKOM SABORU OBILJEŽENA 30. GODIŠNJICA GENOCIDA U SREBRENICI

U organizaciji Nacionalne koordinacije Bošnjaka i pod pokroviteljstvom saborskog zastupnika Armina Hodžića, u Hrvatskom saboru održan je okrugli stol povodom 30. godišnjice Genocida u Srebrenici. Među govornicima bili su ambasadori, pravnici, historičari i svjedoci koji su upozorili da negiranje genocida nije kraj zločina – već njegov nastavak. Skup je zaključen potresnim svjedočenjem Jakuba Salkića

U Hrvatskom saboru 23. maja 2025. godine, uz prisustvo brojnih ambasadora, pravnika i svjedoka, jasno je poručeno: Srebrenica nije samo bošnjačka rana, već rana čovječanstva.

„Ako mi šutimo, onda pristajemo“, kazao je zastupnik Armin Hodžić, ističući da negiranje genocida ujedno znači njegovo produžavanje. Predsjednik Koordinacije Bermin Meškić naglasio je moralnu obavezu da se zlo prepozna i imenuje, a akademik Željko Reiner evocirao bol majki Srebrenice: „Kad bi se majka svijeta pitala, ratova više ne bi bilo.“

Historičar Mesud Šadinlija pokazao je kako je Srebrenica pala u vakuumu međunarodne volje, dok su dr. Muamer Džananović i dr. Enis Omerović pravno i sistemski obrazložili da je poricanje genocida oblik nastavka rata. Omerović je istaknuo da „sjećanje nije slabost, nego snaga“, a negiranje „nasilje koje mora biti kažnjivo“.

Skup je zaključen svjedočenjem Jakuba Salkića, dječaka iz potočarske izbjegličke kolone, koji danas kaže:

„Naučili smo živjeti s bolom, bez žudnje za osvetom. Život je naša osveta.“ ●

VIJEĆE BOŠNJAČKE NACIONALNE MANJINE
GRADA ZAGREBA

BAJRAMSKI KONCERT

Bajram u Lisinskom

9. lipnja/juna 2025. (ponedjeljak), 19:30 sati
Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog (Velika dvorana)
Trg Stjepana Radića 4, Zagreb

u programu sudjeluju:

Hafiz
Aziz Alili

Armin
Muzaferija

Hafiz
Ahmed Alili

Naida Kraljić

Mustafa
Demirci

Hafiz
Burhan Šaban

Hafiz
Abas Jahja

Suorganizatori/ partneri programa

ARMIN HODŽIĆ
Saborski zastupnik Armin Hodžić

YUNUS EMRE ENSTİTÜSÜ
Institut Yunus Emre Zagreb

Bošnjačko
Nacionalno
Vijeće

Mahmud Derviš
(1941. – 2008.)

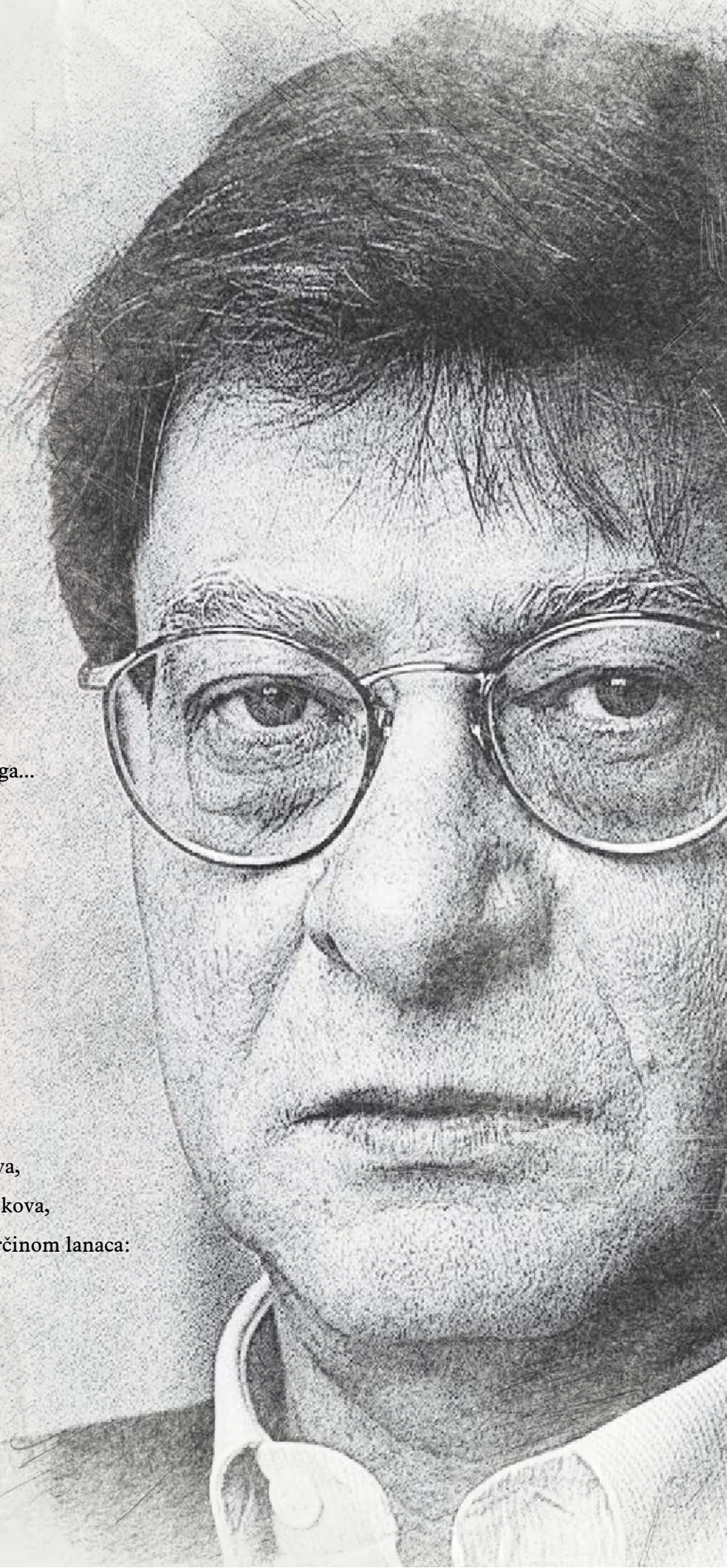

IZAZOV

U okove me bacite,
Uzmite mi hartije sve
I duhana što ostalo je
Usta moja zemljom prekrijte...
Al' upamtite da pjesma krv je srca mojega...
So kruha svagdašnjega...
Voda bistra očinja...
Ona se piše kandžama,
Kamenjem,
I kopljima.
Ja ću je kazivati
U zatvoru
U kupatilu...
U stajama...
Pod udarcem bičeva,
Pod ranama okova,
Pod gorčinom lanaca:
Milioni ptica
Na krošnjama srca mojega
Skladaju melodiju otpora.

S arapskog preveo: Mirza Sarajkić